
MERCURIUS 2010
Országos Széchényi Könyvtár

MERCURIUS 2010
Országos Széchényi Könyvtár

MERCURIUS 2010

Szerkesztő: **BOKA LÁSZLÓ**

Munkatárs: **KORDICS MÁRTA**
Grafikai tervezés: **FÁBIÁN GYÖRGY**

Cím és elérhetőség:
Országos Széchényi Könyvtár
1014 Budapest, Szent György tér 4-5-6.

<http://www.oszk.hu>

telefon: (+36-1) 22 43 700

fax: (+36-1) 20 20 804

Megrendelhető:

kiadvanytar@oszk.hu

telefon: (+36-1) 22 43 878

fax: (+36-1) 22 43 744

Borító 1: Kriza-kódex, p. 27. (1532, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára, K 47)

Borító 2: Fent: id. Markó Károly: Tájkép Appeggiből. (1848, Magyar Nemzeti Galéria)

Lent: Földesi Barnabás: Markó No 1. (2007, a Markó festmény „átirata”)

Borító 3: A Szép Magyar Könyv Miniszterelnöki különdíja

Borító 4: Györgyi (Giergl) Alajos: Erkel Ferenc (1855, Magyar Nemzeti Múzeum)

Fotók © Országos Széchényi Könyvtár, **KARASZ LAJOS, HAPÁK JÓZSEF**

Az Országos Széchényi Könyvtár fenntartója a

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

Megjelenik évente, indulási év 2002.
A kiadásért felel az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Nyomta és kötötte a Nalors Nyomda

Vezérigazgató: **SZABÓ GÁBOR**

ISSN 1589-4738

TARTALOM

- 5 „LÁTJÁTOK FELEIM...” MAGYAR NYELVEMLÉKEK A KEZDETEKTŐL A 16. SZÁZAD ELEJÉIG
- NYÍLT NAP A MAGYAR KULTÚRA NAPJA ALKALMÁBÓL 10
- 11 NYELVEMLÉKEK AZ INTERNETEN
- A PÉCSI MISSZÁLÉ FAKSZIMILE KIADÁSA 13
- 14 OSZK – TUDOMÁNYOS ÜLÉSSZAK
- VENDÉGÜNK DÁNIA, 2010 15
- 17 A MEGÚJULT APOR-KÓDEX HAZATÉRÉSE
- SZÉCHÉNYI EMLÉKNAP 19
- 20 HÉT ÉVSZÁZAD PAPÍRTITKAI
– MAGYAR PAPÍR- ÉS VÍZJELTÖRTÉNETI KIÁLLÍTÁS –
- MŰHELYBESZÉLGETÉSEK 23
- 26 90 VÁROS
– KIÁLLÍTÁS ÉS IRODALMI MEGEMLÉKEZÉS –

AMIT A PAPIR ELBÍR **28**
– MÚZEUMOK ÉJSZAKÁJA AZ OSZK-BAN –

30 A SZERZŐ MÁR NEM ISMERETLEN
– AZ OSZK 16. SZÁZADI HAJÓZÁSI TÉRKÉPÉNEK
KÉSZÍTŐJÉRŐL –

ÜZENETEK WILLIAM SHAKESPEARE-TŐL **34**

37 „...S LÁTOM MAGAMAT NEM VÉNŰLVE, HANEM
MEGIFJODVA”
– A MÁRKUS EMÍLIA EMLÉKKIÁLLÍTÁSRÓL –

„EGY KÜLÖNÖS HÁZASSÁG” **39**
– MIKSZÁTH ÉS A RÉVAI KIADÓ –

41 TÖRTÉNELMI TANÚK - FILMEN

VÁLOGATÁS **42**
AZ OSZK TEMATIKUS SZOLGÁLTATÁSAIBÓL

44 ZIRCI HÍREK

NEHÉZ SZERELEM **46**
– VAS ISTVÁN SZÁZ ÉVE –

48 OPERA ÉS NEMZET
– AZ ERKEL-BICENTENÁRIUMRÓL –

„15 ÉV – 15 KÖNYV” **51**
– A MAGYAR ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁR 15 ÉVES
FENNÁLLÁSÁRA –

52 Díjazottjaink 2010-ben

„LÁTJÁTOK FELEIM...” MAGYAR NYELVEMLÉKEK A KEZDETEKTŐL A 16. SZÁZAD ELEJÉIG

KIÁLLÍTÁS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN
2009. OKTÓBER 29. – 2010. FEBRUÁR 28.

(Visszatekintés)

Az Országos Széchényi Könyvtár – mint nagyszámú, fontos nyelvemlék őrzőhelye és egy teljességre törekvő digitális nyelvemléktár reménybeli gazdája – régóta latolgatta egy reprezentatív nyelvemlék kiállítás tervét. Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulóját, a 2009-es esztendőt a kulturális kormányzat a Magyar Nyelv évének nyilvánította, aminél jobb alkalmat kívánni sem lehetett. A Kézirattár izgalmas kamara kiállítást szentelt Kazinczy és a nyelvemlékek viszonyának (*Nyelv. Emlék. Teremtés. Kazinczy*), a Könyvtár pedig a remélnél is nagyobb formátumban rendezhette meg a nagykiállítást, melyet a közreműködők meghatározható egyszerűsége táplált folyamatosan és több mint 11.000 látogató érdeklődése jutalmazott.

Mit tekintünk valójában nyelvemléknek? A gyakorlatban a 17. század előtti írott és nyomtatott magyar nyelvű forrásokat. Mivel a kiállítás felső időhatára a középkor vége volt, a nyelvemlék ezúttal összefoglaló fogalma mindannak, amit a középkorban magyarul leírtak. A beszélt nyelvhez viszonyítva ez természetesen egészen minimális mennyiség, ráadásul a leírt szövegeknek is csak egy kis töredéke maradt fenn. Ez iránt a nyelvemléknek nevezett dokumentum-együttes iránt ugyanakkor nemcsak a nyelvtörténet érdeklődik, hanem ez a kizárólagos forrása a magyar nyelvű írásbeliség történetének és a középkori magyar irodalomtörténetnek is. A nagyközönség csak a legfontosabbakat ismeri közülük, de most lehetőség nyílt arra, hogy valódi történeti összefüggéseiben lássa és értse meg őket. A szakembernek pedig, bármelyik tudományterület művelje, különleges élmény együtt látni az értékes forrásokat, melyek közül legfeljebb egy-kettő fordult meg eredetiben a kezében.

A kiállítótermekhez vezető lépcső pihenőjén két Hapák József fotónagyítás fogadta az emeletre igyekvőt: a *Halotti Beszéd*ről készült óriásnagyítás és az *Érsekújvári Kódexből* az *Utolsó ítélet*-miniatúra hasonló nagyságban. A *Halotti Beszéd* a kiállítás címében és e helyen is a kiindulási pont volt, a személyes találkozás

Utolsó ítélet

Érsekújvári Kódex, f. 146r

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára, K 45

ígérete olyasvalamivel, amit a tanulmányaiból mindenképpen ismer. Az *Érsekújvári Kódex* (1529–31) a kiállítás időkereteit tekintve nagyjából a végpontot jelentette. A Nyulak szigeti Domonkos-rendi apácakolostor utolsó fennmaradt kézirata ez, az egyetlen miniatúrákkal díszített nyelvemlék kódex. A miniatúra német metszet-előképét éppen a kiállításra készülve sikerült Wehli Tündének azonosítania. (A két képet a téma is összekötötte, a temetési beszéd utal a „Bírságnap”-ra, a miniatúra megjeleníti azt.)

A kiállítás Kazinczytól kölcsönzött mottója: „... s mi

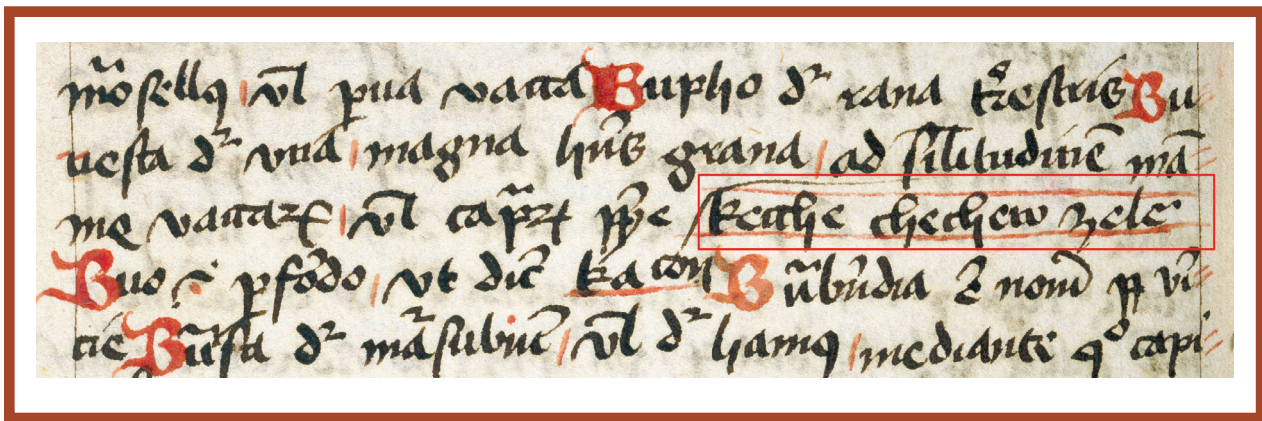
ezt a nyelvet szeretni tartoznánk, ha ily szép és a maga nemében egyetlen nem volna is, mert a miénk.” A nemzeti múlt, a nyelv és ezzel párhuzamosan a nyelvemlékek iránti tudományos érdeklődés a 18. század végén támadt fel. A 19. század elején néhány évtized alatt fedezték fel szinte az összes ma ismert fontos nyelvemléket, s másolásuk, kiadásuk is rögtön megkezdődött. A *Nyelvemléktár* 15 kötete a század végén a Magyarországon oly ritka befejezett sorozatok egyike. A nyelvemlék kutatás történetét Stemler Ágnes mutatta be a kiállítás bejáratához vezető tablón. A bejárat és kijárat ajtóik között egy hosszú „időlécen” időrendben kaptak helyet a jelentős nyelvemlékek fotói, jól érzékeltetve, hogy míg kezdetben századonként egy-egy emlék maradt fenn, a 15. században sűrűsödni kezdett a dokumentumok száma, a 16. század elején pedig már erősen válogatni kellett. A kiállítás végén ugyanez az időfonal az eredetiben megismert nyelvemlékekről összefoglaló áttekintést adott. A baloldali folyosó poszterein és az előtérben elhelyezett számítógépeken a nyelvemlékekkel ma foglalkozó tudományos műhelyek mutatkoztak be. (A tablók a nyelvelemek.oszk.hu honlapon megtalálhatók.) A Héjjas Pál által tervezett reneszánsz ablakfülkékben a kapható nyelvemlék kiadványok voltak kézbe vehetők, a szemközti soron kolostori könyvmásoló, könyvfestő és könyvkötő műhely volt berendezve kisiskolások számára.

Az első terem félhomályába belépvé megszűnt a külvilág. Középen a budavári gótikus szoborlelet sok töredékből összeállított, finom Madonna szobra állt, a háttérben ugyanebből az együttesből a kezében csuklyás könyvet tartó apostol-figura fél-alakja. A tárlókban körben a legbecsesebb nyelvemlékek: a *Tihanyi alapítólevél* (1055) és Anonymus *Gesta Hungarorum* (1210 k./1250 k.) mint szórványemlékek, a *Halotti Beszéd* (1200 k.) és az *Ómagyar Mária-siralom* (1300 k.), az első összefüggő szövegemlék, illetve az első magyar nyelvű költemény. Mellettük latin kódexek – iskoláskönyvek, prédikációs kötetek, jogi kódexek – egyszerű lapszéli, sorközi magyar glosszákkal, a magyar anyanyelvű használók nyomai a középkor végéig. A magyar nyelvű írásbeliség a középkori latinítás keretei között, ahhoz szorosan kapcsolódva született meg. Szent István a latin egyház mellett köteleződött el, ami egyúttal a latin írás, valamint az egyház és állam működtetését szolgáló írott latin műfajok átvételét is jelentette. Néhány magyar szót rögtön le kellett írni, oklevelekben és történeti művekben személy- és helyneveket. Ezek a „szórványok”, maga a dokumentum pedig a „szórványemlék”. A prédikáció, az iskolai tanítás és a jogszolgáltatás során a latinul nem tudó hívek, iskolás gyerekek és peres felek előtt az anyanyelvet kellett használni, bár a prédikációs- és iskoláskönyv maga latin volt, amint a peres ügyről kiadott oklevél is. Századokon át együtt élt a latin írásbeliség

1. Gyulafehérvári Sorok, f. 125r
Gyulafehérvár (Alba Iulia) Baththyaneum, R. III. 89.

ezzel a latintól függő magyar szóbeliséggel, s egy-egy szó, rövidebb szöveg át-átlépett a határon. Az Árpád-korban összefüggő magyar szöveget csak indokolt esetben írtak le, saját használatra, aki olvasni tudott, az tudott latinul is. A *Halotti Beszéd* a latin temetési szertartás szerves része lett. Az *Ómagyar Mária-siralom* jó prédikációs anyagként került a latin prédikációvázlatokat tartalmazó *Leuveni Kódexbe*. A *Gyulafehérvári Sorok* ugyancsak latin prédikációkhoz kötődő magyar nyelvű rímes divíziók, melyek könnyen memorizálhatók voltak. Iskolai használatra készültek a latin-magyar szójegyzékek, a most először kiállított *Schlägeli Hortularium* és az *Esztergomi iskoláskönyv*. A vasárnapi prédikációkat tartalmazó 15. századi *Sermones dominicales* fő szövegében is olvashatók magyar szavak, az egyik beszéd, mintha az *Ómagyar Mária-siralom* használta volna forrásul, valójában az előképük volt közös. A *Königsbergi Töredékkel* együtt ez volt a harmadik Máriának szentelt szöveg a Madonnás teremben. A *Königsbergi Töredék* a nagy biztosítási ár miatt nem sikerült eredetiben kiállítani, kárpótlásul Tóth Péter megtalálta az Akadémia Könyvtárában azokat a még Jakubovich Emil által készített fényképeket, melyek a *Töredék* időközben elveszett őrző-kódexének egyedülálló dokumentumai. A katalógusban olvasható tanulmányában pedig meggyőzően bizonyítja, hogy a kódex kötéséhez Lengyelországban felhasznált *Töredék* eredetileg a kódex része volt. Az *Angyali üdvözlétről*

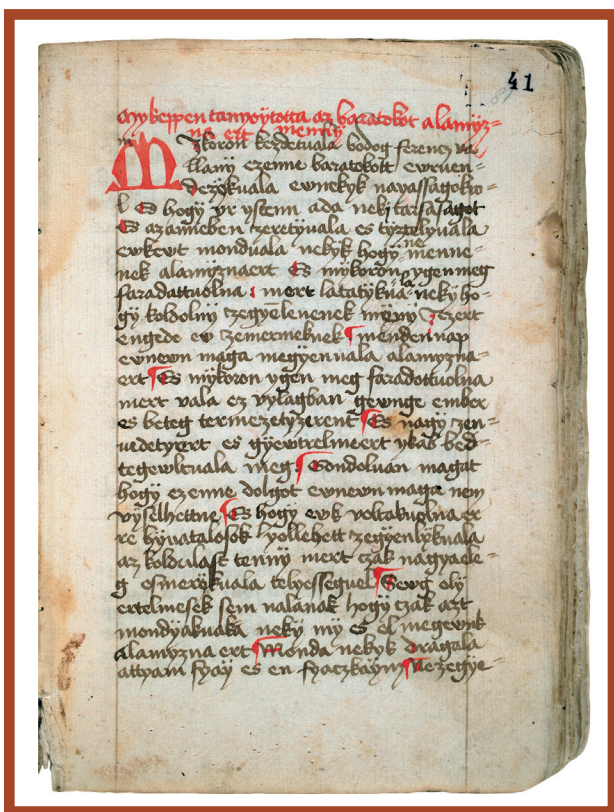

2. "kecskecsöcsű szőlő"Schlägli Hortularium, f. 38v
Schlägl (Felső-Ausztria), Prämonstratenser Stiftbibliothek, Cpl. 156.

szóló szöveg pontos műfaját éppen a töredékessége miatt nem sikerült mindmáig meghatározni.

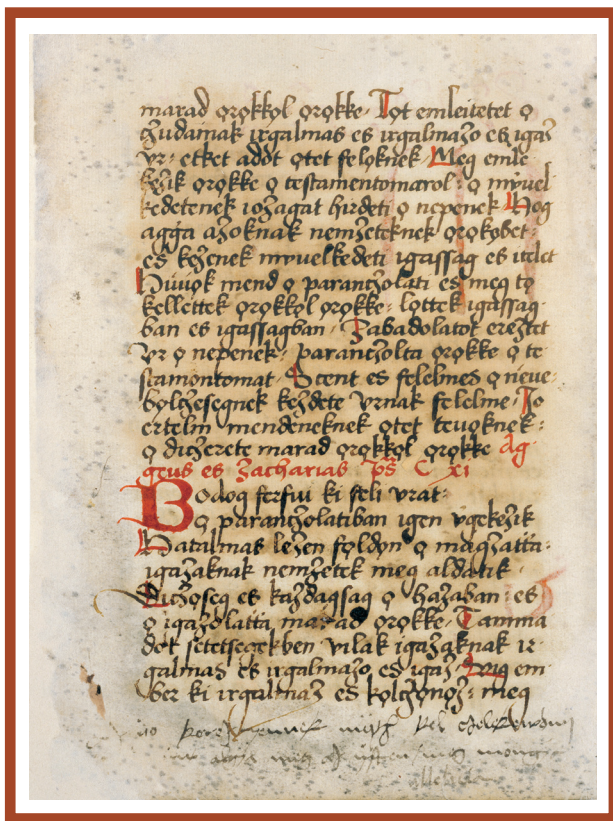
A második terem apácakolostorok hangulatát idézte egy kolostori kerengő és belső kert díszleteivel. Az itt kiállított magyar nyelvű kódexek java része kolostorokban készült, latinul nem tudó apácák és laikus testvérek számára. Az 1440 és 1530 közötti időszakból, de főként a 16. század elejéről mintegy félszáz könyv terjedelmű magyar nyelvű kézirat maradt ránk. A szerény küllemű kéziratok jelentősége óriási: az írott magyar nyelvű irodalom létrejöttében meghatározó szerepük volt.

Jókai-kódex, f. 41r
Országos Széchényi Könyvtár, MNy 67.

A legkorábbi fennmaradt magyar nyelvű könyv a *Jókai-kódex*, rövid történetek sorozata Szent Ferenc és társai életéről, csodáiról (1380/1440 k.). A belső kertben a bibliafordítások kaptak helyet. A rendszeres bibliafordítás a szóbeliségben kezdődött meg, az evangéliumi perikópák tolmácsolásával a prédikáció keretében. A 15. században kezdett lassan elválni az olvasni tudás a latin tudástól, ekkor születettek meg az első írott bibliafordítások. Teljes magyar nyelvű *Biblia* nem maradt ránk a középkorból. A 15. század első felében készült az ún. *Huszita Biblia*. Részleteit különböző korú másolatok őrzik: a *Bécsi Kódex* (1450 k.) az Ótestamentum kisebb könyveit, a *Müncheni Kódex* (1466) a négy evangélium fordítását, az *Apor-kódex* (15. század vége) pedig a zoltároskönyvet tartalmazza. A kiállítás egyik nagy érdeme, hogy a három kódex – most először – a világban is találkozhatott. Ennél is maradandóbb eredmény, hogy a nagyon rossz állapotú *Apor-kódexet*, a Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum kincsét, az OSZK restaurálhatta. Tóth Zsuzsa kitűnő munkát végzett, a restaurálás folyamatáról és eredményéről izgalmas dokumentáció található az idézett nyelvemlék-honlapon.

A magyar nyelvű kódexek számának hirtelen megnövekedése szorosan kapcsolódott a 15. század végi szerzetesi reformokhoz: a kolostorok életében a latin nyelvű liturgia mellett fontos szerepet kaptak a közös felolvasások és elmélyült a magánáhitat. A latinul nem tudó apácák között egyre több a magyarul írni és olvasni tudó. Számukra készült elsősorban ez a viszonylag terjedelmes magyar nyelvű olvasmányanyag: legendák, példák, elmélkedések, imádságok. A szövegek fordítások, melyet szerzetesek készítenek, de a másolók között már sok az apáca. A margitszigeti Domonkos-rendi Boldogasszony kolostor és az óbudai klarisszák kolostora rendelkezett a legtöbb kódexszel, ezeket szívesen kölcsönözték egymásnak. Az apácák ragaszkodtak könyveikhez, amikor a törökök elől a Felvidékre mene-

4. Apor-kódex, p. 84.
Sepsiszentgyörgy (Sfântu Gheorghe),
Székely Nemzeti Múzeum, A. 1330

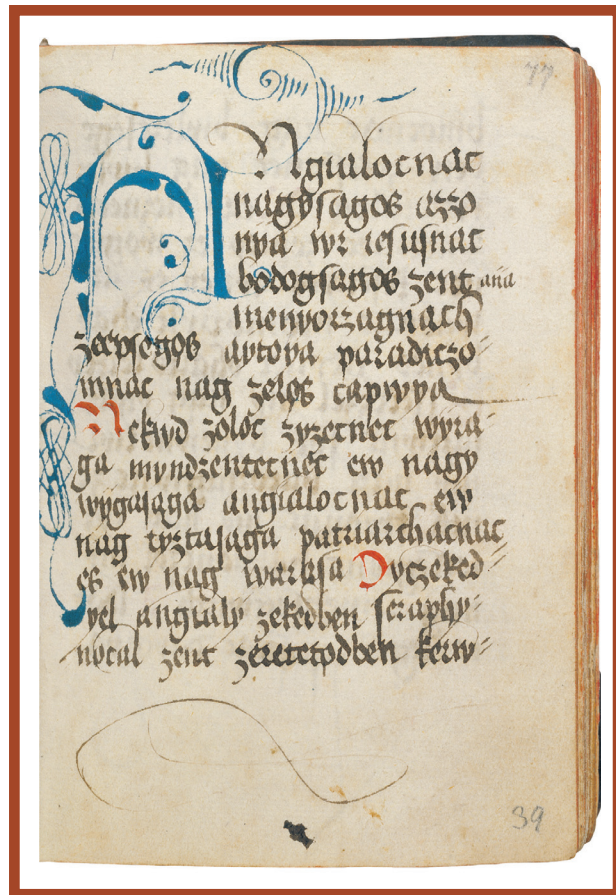
kültek, magukkal vitték őket. Ennek köszönhetően viszonylag sok élte túl közülük a történelem viharait. A főnemesi családból származó Ráskay Lea a legjelentősebb kódexmásoló soror, a szigeti kolostor könyveinek művelt, felelős gazdája. Őt kódexe maradt fenn: a *Margit-legenda* (1510), a *Példák könyve* (1510), a *Cornides-kódex* (1514–1519), a *Domonkos-kódex* (1517) és a *Horváth-kódex* (1522). Írása igényes, jól olvasható bastarda, könyvei közösségi használatra, felolvasásra készültek. Nevét a *Cornides-kódex*ben örökítette meg (f. 184v). A kolostor másik név szerint ismert másolója Sövényházi Márta. Az említett *Érsekújvári Kódex* evangéliumi perikópákat, elmélkedéseket, imádságokat, prédikációkat, legendákat és példákat tartalmaz. Különös figyelmet érdemel még a kódexben Alexandriai Szent Katalin 4074 sor terjedelmű verses legendája.

A harmadik terem a korszak végére beért termést vette számba. A homogén kolostori irodalmon belül megjelentek az első önálló alkotó személyiségek, akik határozott céllal maguk kompilálnak egy-egy művet. Ilyen a Karthauzi Névtelen által szerkesztett hatalmas prédikáció- és legendagyűjtemény, az *Érdy-kódex*. Az apácaolvasók mellett a világi asszonyok között is akadtak néhányan, akik megtanultak olvasni. Kinizsiné Magyar Benigna imádságoskönyve, a gazdagon díszített *Festetics-*

kódex (1492 k.), elsősorban megjelenésében különbözik a szerény küllemű apáca-imakönyvektől. A 15. század végéről, 16. század elejéről maradtak fenn az első önálló költemények is. Ez nem jelenti azt, hogy korábban ne lettek volna versek, de mivel a szóbeliségben éltek, semmit sem tudunk róluk. Olvasókra számítva most már volt miért lejegyezni őket. Az 1476-ban készült *Szabács viadala* a világi költészet első emléke, Horváth Iván legújabb megállapítása szerint német anyanyelvű költő műve lehet. Vásárhelyi András *Mária-éneke* az első olyan magyar nyelvű költemény, melynek szerzője, bár szerzetes volt, a versfölkben megörökítette nevét, a kolofonban pedig a szerzés helyét és idejét (Pestnek városában, Szent Péter utcájában, ezeröttszáz és nyolc esztendőben). A magyar nyelvű írásbeliség a 15. század végén a mindennapi életbe is behatol. Vér András 1493-ban magyar nyelvű nyugtát ad, s a hadba szállt férjek gyakran fűznek latin leveleikhez személyes hangú záradékot magyarul, olvasni tudó feleségük számára.

6. Vásárhelyi András éneke
Thewrewk-Kódex, f. 39r

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára, K 46

A nyelvemlékek száma az írni-olvasni tudók számának növekedésével gyorsan gyarapodott, fennmaradásukra azonban – legalábbis az ország belsejében – egyre csökkent az esély. Ami megmaradt, elegendő ahhoz, hogy

nyomon követhessük a fejlődést, mégis igen korlátozott számú ahhoz, hogy minden darab felbecsülhetetlen értéket jelentsen. A kiállításon 68 nyelvemlék és 42 értékes műtárgy volt látható. A kiállítás sikeréhez komolyan hozzájárult a fényképeket készítő Hapák József, a látványtervező Imre Olga és a kivitelező Kiáll. Kft.

A nyelvemlékek sokféle szakma együttműködését kívánják, az előkészítő munkában és a katalógus írásában is részt vett nyelvész, történész, irodalomtörténész, kodikológus, művészettörténész, kötetstörténész egyaránt. A kiállítást a határidő lejártával, 2010 tavaszán le kellett bontani, a reprezentatív katalógus azonban sok értékes tanulmányt tartalmaz és valamennyi kiállított emlék fotóval kísért pontos leírását. A másik maradandó eredmény a Sudár Annamária, Mann Jolán, Török Máté és Kertész Balázs jóvoltából megszületett nyelvemlék honlap, mely túlmutatva a kiállításon a digitális nyelvemléktár bázisa lehet.

A kiállítás az anyagi háttér biztosításával, az engedélyekkel, hazai és külföldi kölcsönzésekkel, Sólyom László köztársasági elnöki megnyitójával, nyílt nappal, sok tucat tárlatvezetéssel számba vehetetlenül sok ember áldott közös munkája volt.

Madas Edit
madas.at.oszk.hu

Magyar Nyelv Éve Emlékérem az OSZK-nak

2009 decemberében az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Balassi Intézet a Magyar Nyelv Emlékérem kitüntetésben részesítette könyvtárunkat a Magyar Nyelv Éve rendezvénysorozatban játszott szerepéért, a „Látjátok feleim...” kiállításért és az Apor-kódex restaurálásáért. Az emlékérmeket a könyvtár múzeumában helyeztük el. (A szerk.)

NYÍLT NAP A MAGYAR KULTÚRA NAPJA ALKALMÁBÓL

A Magyar Kultúra Napját 1989 óta ünnepeljük meg január 22-én, annak emlékére, hogy – a kézirat tanúsága szerint – Kölcsey Ferenc 1823-ban ezen a napon tisztázta le Csekén a Himnusz kéziratát. Az évfordulóval kapcsolatos megemlékezések alkalmat adnak arra, hogy nagyobb figyelmet szenteljünk évezredes hagyományainknak, gyökereinknek, nemzeti tudatunk erősítésének, felmutassuk és továbbadjuk a múltunkat idéző tárgyi és szellemi értékeinket.

Ehhez az eszmeiséghez csatlakozva szerveztük meg 2010. január 21-én a Magyar Kultúra Napja alkalmából intézményi nyílt napunkat, mely az idén a *Látjátok feleim* című kiállításunk köré szerveződött, hiszen mi más tükröz-hetné hívebben egy nemzet kultúráját, mint annak nyelve.

A látogatók visszajelzése alapján a latin betűs magyar írásbeliség történetét bemutató tárlat minden korosztály számára különleges élményt adott. A fiatalabbak színes, játékos múzeumpedagógiai foglalkozás keretében ismerkedhettek a nyelvemlékeinkkel, míg az idősebbeket a kólossztori kerengőt idéző installáció, a hatásos zenei aláfestés, valamint a tárlók mellett elhaladva felhangzó korabeli szövegrészletek segítették az elmélyedésben.

Legnépszerűbbnek a tárlatvezetések bizonyultak, az előre meghirdetett 5 időpont mellett az igényekhez igazodva további két alkalommal biztosítottunk kiállításvezetést.

A közönségprogramok mellett tudományos ülészakot is szerveztünk Kiss Jenő akadémikus és nyelvészprofesszor elnöklétével, melyen a nyelvtörténettel, illetve nyelvemlékeinkkel foglalkozó kiváló kutatók közül négyen ismertették legújabb kutatási eredményeiket. Hoffmann István a szórványemlékek komplex vizsgálatának módszerét, Haader Lea a scriptorok tévesztéseinek elemzése során levonható következtetéseit vázolta. A nyelv- és irodalomtörténet határmezsgyéjére evezve Horváth Iván lebilincselő előadását hallhattuk *Magyar versek: mi vezett el?* címmel. Ezt követte a kiállítás kurátorának, Madas Editnek összefoglaló előadása *Adaptáció, fordítás, kompiláció* címmel.

Csoportvezetés a tárlaton

A délutáni programok második felében sajtótájékoztatóval egybekötött honlap-, CD- és könyvbemutatóval vártuk a közönséget. Mann Jolán és Török Máté, a Tartalomszolgáltató Osztály munkatársai mutatták be a sajtónak és a nagyközönségnek a kiállítás kapcsán útjára indított Nyelvemlék-honlapot.

Ezt követően Korompay Klára ismertette a Régi Magyar Kódexek sorozatot, hangsúlyozva az új kutatási eredmények közlésének fontosságát, egyúttal bepillantást engedve a sorozat jövőjébe is. Káldos János különgyűjteményi igazgató az OSZK „Digitális Kincstár” című CD-sorozatát ajánlotta a közönség figyelmébe. A sorozatban egybek mellett több nyelvemlék-kódexünk megjelent (Festetics-kódex, Margit legenda, Jókai-kódex). Végezetül Tóth Zsuzsanna restaurátor képekkel illusztrálva mutatta be az Apor-kódex restaurálásának folyamatát.

Az intézményt bemutató könyvtári korszék, valamint a délután folyamán két részben zajló, fentebb vázolt programok egyaránt sok látogatót vonzottak. A nagyközönség örömmel fogadta a nyílt nap keretében biztosított kedvezményeket, aznap több mint kétezer olvasója és látogatója volt intézményünknek.

Szilárdi Edina
edina.at.oszk.hu

NYELVEMLÉKEK AZ INTERNETEN

Az Országos Széchényi Könyvtár nagyszabású nyelvemlék-kiállításának megnyitása mellett útjára indította a **Magyar nyelvemlékek** című multimédiás szolgáltatást. A honlap tervezése során merült fel, hogy – kihasználva az internet adta lehetőségeket – ugyanabban a szolgáltatásban szóljunk a kutatókhoz és a felhasználók széles köreihez is. Az úgynevezett tudományos oldalon közzétett, több mint 130 nyelvemlék mellett, 16 kiemelkedően fontos szöveget emeltünk ki a honlap népszerűsítő vetületén. Az egyes nyelvemlékek nevéhez sajátos megnevezéseket is társítottunk, melyek tömören kifejezik, hogy az adott dokumentum miért különösen becses minden magyarul értő ember számára. A két legtöbbször idézett, legrégebbi szövegünkön kívül – *Halotti beszéd és könyörgés* (a legrégebbi összefüggő magyar szövegemlék) és az *Ómagyar Mária-siralom* (az első fennmaradt magyar nyelvű vers) – szerepel a listában például az első magyar nyelvű nyugta (*Vér András menedéklevele*), a legrégebbi, eredetiben fennmaradt históriás ének (*Szabács viadala*) és a legrégebbi magyar nyelvű könyv (*Jókai-kódex*) is. Helyet kapott az összeállításban az 1528-ból való első magyarországi nyomtatott térkép, a *Tabula Hungariae*, másképp a *Lázár-féle térkép* is. Ennek a honlap népszerűsítő vetületén való közlé-tétele reményeink szerint segít abban is, hogy köztudottá váljon, a mű az UNESCO *Memory of the World* címét is elnyerte 2007-ben, s mint ilyen a magyar nyelvemlékek között egyedülálló.

A honlap számára két, grafikailag elválasztott és összekapcsolt felületet terveztünk. A két markánsan elkülönülő színvilágot – népszerűsítő/bordó és tudományos/ezüst – összeköti az időspirálból tekeredő jól ismert szöveg, az *Ómagyar Mária-siralom* „szalagja” és a magyar motívumkincsből való stilizált tulipán, az ezüst háttérben pedig felsejlik a *Halotti beszéd* szövegét tartalmazó kódexlap egy részlete. A honlap minden oldala felkínálja a lehetőséget a két vetület közötti váltásra is. A két összekapcsolódó tartalom azt a meggyőző-désünket is megjeleníti, hogy azonos minőséget és a másik felületre való betekintés igényét is felkeltő formát kell kínálni a tudományos kutató és a kisdíák vagy más érdeklődő felhasználó számára egyaránt.

A *Drupal* tartalomkezelő rendszerben készült szolgáltatás szerkezetének a „mélyén” az úgynevezett adatlapok foglalnak helyet. Kialakításuk, az egyes adatmezők definiálása a tudományos kutatók, a honlapszerkesztők és a programozó közös feladata volt.

Minden egyes nyelvemlék saját adatlapot kapott, amely a legfontosabb információk (megnevezés, az elkészítés helye és ideje, a nyelvemlék anyaga, levélszám, méret, őrzőhely, az írásmódra, a kötésre utaló adatok stb.) mellett tartalmazza a nyelvemlék tudományos leírását is, valamint adott esetben közli a már digitalizált nyelvemléket, megadva a digitalizálás helyét és idejét is. A leírások minden esetben kutatók által jegyzett, eredendően a kiállítás katalógusa számára írt szövegek a honlap számára adaptált változatai.

Az adatlapok tanulmányozása során a tudományos feltárás és a digitalizálás hátralévő feladatai is tetten érhetők. Számos esetben hiányzik ugyanis a leírás a nyelvemlék adatlapján, mivel még nem tárták fel tudományosan az adott szöveget. Ez a jelenség felveti azt az új elvi lehetőséget is, hogy egy jól definiált tartalomszolgáltatás, a maga rendszerezett „fiókjával” felhívhatja a figyelmet a további feladatokra is, illetve új irányt szabhat az elvégzendő munkáknak. A kapacitás hiánya miatt a „nyers” állapotú digitalizált képek (olykor több száz oldalas kódexek) feldolgozása lassan halad, ugyanakkor már elkészült több virtuálisan egyesített kódex és dokumentum a honlap megnyitása óta.

A szerkesztők számára komoly feladatot jelentett a nyelvemlékek szövegkiadásainak és a szakirodalom listáinak összeállítása, a digitális tartalmak felkutatása és a további digitalizálás megszervezése. Az utóbbi másfél évszázadban több úgynevezett szövegkiadás-sorozat is napvilágot látott. A két XIX. századi sorozat közül a *Régi Magyar Nyelvemlékek* hat kötetének digitalizált változata a *Magyar Elektronikus Könyvtárral* (MEK) való együttműködésben készült el, míg a *Nyelv-emléktár* tizenöt kötetének ugrópontjai a Pécsi *Tudománygyűjtemény Könyvtárának* digitális gyűjteményébe, a *KlimoTheca*-ba vezetnek. A XX. századi szövegkiadások közül a *Codices Hungarici* kilenc kötetéből e sorok írásakor már négy elérhető a szolgáltatásban, valamint elolvasható további öt kötet digitális verziója is a *Régi Magyar Kódexek* jelenleg is futó, s már 31 kötetet számláló sorozatából. Az összefoglaló sorozatok mellett nyelvemlékek szerinti bontásban tettük közzé egy-egy dokumentum szövegkiadásainak listáit. Ezek a listák természetesen tartalmazzák a szövegkiadás-sorozatok vonatkozó tételeit és az adott nyelvemlék önálló megjelenéseit is. Az összefoglaló munkák között kapott helyet a kiállításra készült számos tabló anyaga is. Ezekben a letölthető összeállításokban neves

nyelvészek és irodalomtörténészek foglalták össze a legkorszerűbb tudományos eredményeket és álláspontokat (pl. az *Árpád-kori helynévtörténeti források feldolgozása a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén*).

Az általában a nyelvemlékekre és az egyes nyelvemlékekre vonatkozó szakirodalom listáinak összeállítása és az interneten elérhető tartalmak felkutatása bizonyult talán a legnagyobb feladatnak. A nyelvemlékek szerint közölt bontásban összegyűjtöttük a vonatkozó szakirodalmi tételeket, a megjelenő listákba pedig bekötöttük az összefoglalások, a tanulmányok és a cikkek már interneten elérhető változatait is. A listák ellenőrzése és kiegészítése egyelőre még a tudományos kutatókra vár, ugyanakkor újabb tételekkel bővülnek folyamatosan az OSZK Tartalomszolgáltató Osztályának munkája során.

A kutatókkal való egyeztetés nyomán az a döntés született, hogy hanganyagot és multimédia-elemeket elsősorban a népszerűsítő felületen közlünk. A tudományos oldalon ezért csak az a négy nyelvemlékfelvétel hallgatható meg, amelyeknek szövege korábban a kiállítás termeiben is hallható volt. Az érdekességek között elérhető néhány nyelvemlék ihlette irodalmi mű is, pl. Kosztolányi Dezső *Halotti beszéd* című költeménye Latinovits Zoltán és Mensáros László előadásában. A népszerűsítő összeállításban további multimédia-elemeket tettünk közzé: közel negyven hanganyag és tíz filmrészlet segítheti a közoktatás

szereplőit, illetve az érdeklődő felhasználót. A hanganyagok egy részét a *Hungaroton Records Kft.* bocsátotta rendelkezésünkre, a filmeket a *Magyar Televízió Zrt.* és a *Magyar Nemzeti Filmarchívum* gyűjteményéből kaptuk. A hanganyagok túlnyomó többsége a honlap számára készült az OSZK házi stúdiójában. A 32 hangfelvételen jelentős művészek hangja hallható, köztük az azóta elhunyt Végvári Tamás színművész – egyik utolsó hangfelvételen – a *Halotti beszéd és könyörgés* olvasatát mondja.

*

A 2009 őszén indult honlap számos tartalommal bővült a bemutató óta. Elkészítettük és a rendelkezése álló tartalommal feltöltöttük az összes adatlapot, illetve ellenőriztük az adatok helyességét. Szintén elkészült az őrzési helyek szerinti térkép, amely önmagában is demonstrálja a kultúra határokon és századokon átívelő egységét. Ezzel összefüggésben a határainkon kívüli őrzött nyelvemlékek adatlapjainak a fordítása is megkezdődött. A honlapon publikált tizenkét, külföldön őrzött magyar nyelvemlék cseh, horvát, lengyel, német és román nyelvű adatlapja 2011 első felében lát majd napvilágot. Terveink között szerepel olvasatok és értelmezések közzélése is, továbbá szakirodalmi munkák digitalizálása és a nyelvemlékek által ihletett művek sorának gazdagítása.

Sudár Annamária
sudara.at.oszk.hu

A PÉCSI MISSZÁLÉ

FAKSZIMILE KIADÁSÁNAK ÜNNEPÉLYES BEMUTATÓJA

A Pécsi Misszálé ránk maradt négy példánya (1499) kivételes értéket képvisel a Magyarországon használt 15. századi misekönyvek sorában, az Esztergomi Misekönyv két (1495. és 1498. évi) kiadásával együtt. Mindkét misekönyv Velencében, Johannes Emericus de Spira betűivel készült. Igazi örömhír volt a szakemberek számára, hogy 2009 végén a Schöck Kft. gondozásában – OSZK közreműködéssel – megjelent a pécsi misekönyv hasonmása. Az elsősorban gyűjtők számára készült, bibliofil kiadás alapja a Pécsi Püspöki Könyvtár pergamenre nyomtatott példánya, melynek hiányzó leveleit (CI. és CXII.) az OSZK pergamen-példányából (Inc. 989) egészítették ki.

A könyvtárunk VI. emeleti dísztermében 2010. február 2-án tartott könyvbemutatót Müller Beáta énekesnő moldvai, csíksomlyói katolikus népénekek előadásával nyitotta meg. Rövid köszöntő beszédet mondott Boka László, az OSZK tudományos igazgatója, kiemelve a kiváló minőségű fakszimile megjelenésének a művészet-történetben és az oktatásban is hangsúlyo-

zandó szerepét. Az igényes, rézveretes bőrkötésben, díszdobozban megjelent kiadványt Monok István, az MTA Művelődéstörténeti Bizottságának elnöke, az OSZK korábbi főigazgatója mutatta be. Ezt követően a Pécsi Misszálé liturgikus háttérét (az éppen aktuális ünnep, Gyertyaszentelő Boldogasszony szimbólumaihoz is kapcsolódva) Sarbak Gábor, az MTA-OSZK Res libraria Hungariae Kutatócsoport tudományos kutatója ismertette.

A díszes kiadványhoz tartozó tanulmánykötetben Fedeles Tamás, Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (a Misszálé kiadásának anyagi támogatója) pályájáról, Török József a pécsi misekönyv liturgikus előírásainak helyi jellegzetességeiről, Pohánka Éva pedig a fennmaradt példányok történetéről ír.

A bensőséges hangulatú rendezvény kötetlen beszélgetéssel zárult; a jelenlevő érdeklődők kézbe vehették, megnézhatték az értékes kötet néhány példányát.

Csobán Endre Attila
accsban.at.oszk.hu

Az értékes hasonmás-kiadás bemutatója
jó hangulatban telt

TUDOMÁNYOS ÜLÉSSZAK 2009/2010

Az intézmény Tudományos Bizottságának döntése értelmében „hagyománytörő hagyományteremtéssel” került sor a 2009. esztendőzt lezáró, 2010-et nyitó Ülésszakunk lebonyolítására, hiszen az ülésnapok az év fordulójának két oldalára kerültek. Az ok egyszerű és prózai (de igen öröndetes): nagyon sokan jelentkeztek új kutatási eredményeik, módszereik, szempontjaik tudományos nyilvánosságunk elé tárásának szándékával. S minthogy egyetlen, mindent átfogó tematikát, mindenre és mindenkire érvényes nézőpontot a felkért szekcióelnökök aligha tudtak volna meghatározni, több mint negyven előadás maradt a jelentkezők témajavaslatainak áttekintése után is. Az előadások végül öt szekcióba rendeződtek, s a két ülésnapon a lehetőségek végső határáig igyekeztünk szem előtt tartani azt az előzetes célkitűzést, hogy ne legyenek párhuzamos szekciók, hogy (majdnem) mindenki meghallgathassa a kollégák referátumait. Mindezekon túl neves vendégekkel, szekcióelnökökkel és plenáris vendégelőadóval is gazdagodott az Ülésszak: januárban e döntés kapcsán hallgathattuk meg Szegedy-Maszák Mihály professzor úr lenyűgözően széles áttekintését a művészetközi vizsgálódás kísértéséről és akadályairól.

Akkor hogy is van ez? Tudomány vagy művészet? A művészetek tudománya és a tudományok művészet... A nemzeti könyvtár gyűjteményeivel és szakembereivel az antik teljesség megmutatása felé tett lépést az évváltó ülésnap óráiban, az *Ars Scientiae et Scientia Artis* eredeti és totális értelmében.

A decemberi napon került sorra Kulcsár Péter elnöklétével a délelőtti *Könyvkultúra a középkorban és a korai újkorban*, majd pedig Zichy Mihály elnöki vezetésével a *Művelődéstörténet századokon át* címet viselő szekció, melyekben forrásbemutatóktól a mély (vagy magas) filológiáig, recepció- és hatástörténeti, kultusz- és mikrofilológiai kérdések tárgyalásáig találhattunk alkalmat az előadókkal közös gondolkodásra. A második ülés-

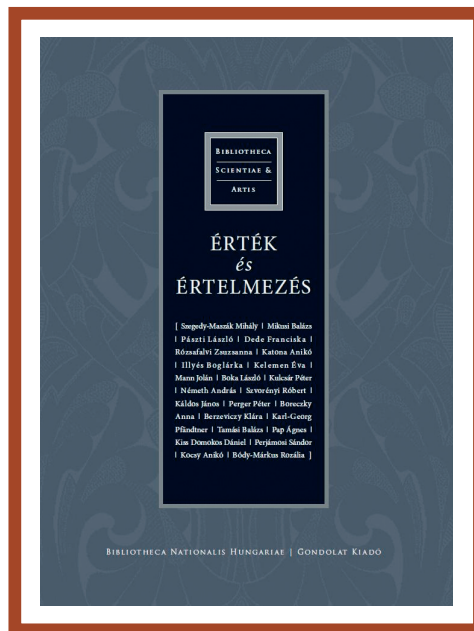
nap három szekcióban dolgozott: *Zene–szín–ház-irodalom. Művészettudományi kutatások*; *Reneszánsz és régi magyar irodalom*; valamint *Könyvtörténet, könyvtár-tudomány* címek alatt. Szelestei Nagy László, Ferenczyné Wendelin Lídia és e sorok írója is vállalt elnöki feladatokat, s vezette a gazdag és változatos, különféle módokon illusztrált előadásokat. A tudományos módszerek, megközelítésmódok és eredmények igen érdekes színorgiája tárult a közönség elé, az előadások korlátozott terjedelmével lehetőséget teremtve arra, hogy fölkeltsük a legkomolyabb érdeklődést a tudományos témák irányaira, valós hiányérzetet és kíváncsiságot keltve a részletek iránt.

Minden kolléga, aki szót kapott ülésnapunkon, komoly felkészültségről tett tanúságot, és jelentős sikerrel teljesítette maga elé tűzött feladatát. Köszönet érte.

Öröndetesesen sok érdeklődő érkezett e napokon könyvtárunkba, s reméljük, az érdeklődés mind a szélesen vett értelmiségi közönség, mind a társintézményekből érkező kollégáink részéről tartós lesz a nemzeti könyvtár tudományos élete, munkája és teljesítményei iránt.

A 2010-es esztendőben először, az éppen tíz éve indult kezdeményezés – az éves Ülésszak – eredményeinek, tapasztalatainak fényében, a Tudományos Igazgatóság koordinálásával sor került az elhangzott előadásokból válogatott tanulmánykötet összeállítására és megszerkesztésére is. Új sorozatot indít ez a kötet, melynek címűl az előző év tudományos-szervezési tanulásaiból merítve a *Bibliotheca Scientiae et Artis* címet választottuk, kifejezvé a nyitottságot és a gazdagságot, mellyel nemcsak az Országos Széchényi Könyvtár belső, hanem külső közönségének is szeretnénk bemutatni munkánkat, értékeinket.

Sirató Ildikó
sirato.at.oszk.hu

VENDÉGÜNK DÁNIA, 2010

2010-ben – a nagy sikerrel megrendezett előző évi *Bohém Bohémia* kiállítás után – másodszor vettünk részt a Budapesti Tavaszi Fesztivál programsorozatában. *Vendégünk Dánia* című rendezvényünk három, Dániához kapcsolódó kamara kiállítással tisztelgett a régi és új dán kulturális alkotások előtt.

A **MASZK-JÁTÉKOK** című könyvkiállítás célja a dán irodalmi művek magyar nyelvre lefordított köteteknek bemutatása volt. A bemutaton az OSZK gyűjteményében megtalálható, a 19. századtól napjainkig megjelent műveket lehetett megtekinteni, köztük a három Nobel-díjas alkotó: Henrik Pontoppidan (1917), Karl Adolpg Gjellerup (1917), és Johannes Vilhelm Jensen (1944) írásait.

A kiállítás egyik érdekessége volt az első magyar nyelvű Hans Christian Andersen mesegyűjtemény (Pest, 1858), melynek magyar nyelvre átültetője Szendrey Júlia volt. Az eredeti kis kötet mellett szerepelt a Dán Kulturális Intézet kiadásában egy 2000-ben megjelent reprintkiadás is, melyhez Simonyi András írt előszót.

A bemutató külön tárlókban emlékezett meg Hans Christian Andersen munkásságáról. Gyermekek és felnőttek számára írt könyveit a 19. századtól igényes megjelenéssel tették közzé a mindenkori magyarországi

kiadók. 21. századot olyan kötetek reprezentálták, mint a Günter Grass által illusztrált kiadvány (*Az árnyék. Hans Christian Andersen meséi – Günter Grass szemével.* Bp., Európa, 2005), vagy a Kertész Judit fordítását dicsérettel csodálatos mesekönyv (*Mesék.* Bp., Park, 2005). További kiemelt szerzőnk e tárlat névadója, Søren Kierkegaard volt, műveinek számtalan hazai kiadását önálló tárlóban mutattuk be.

A Maszk-játékok tárlatot, melyet könyvtárunk VII. emeletének katalógusterében rendeztünk, a közelmúltban megjelent könyvek, és mai bestseller szerzők kötetei zárták.

A dán könyvbemutatóhoz szorosan kapcsolódott az önálló kamara-kiállításként megrendezett **TISZTELGÉS KAREN BLIXEN ELŐTT** című emlékkiállítás, melyet az író születésének 115. évfordulója alkalmából állítottunk össze. A bemutató létrehozásában segítségünkre voltak a kecskeméti Dán Kulturális Intézet munkatársai, akik a Blixen életművet bemutató tizenhat darabból álló poszter-sorozatukat, valamint Karen Blixen írógépét is rendelkezésünkre bocsátották. A kiállításon bemutattuk az író főművének tartott, önéletrajzi ihletésű, *Távol Afrikától* című regénye minden hazai kiadását, az arról készült cikkeket, filmváltozatokat, valamint összes magyarra fordított művét. Ezen között szerepelt, a Polar Kiadó által megjelentetett, igényes külsejű Karen Blixen életmű-sorozat is. A sorozat és

a tárlat egyik érdekessége volt a nyomdából éppen kikerült, kereskedelmi forgalomban még nem kapható *Ehregard* című kötet, melyet Kertész Judit személyesen hozott el a kiállításra. A megemlékezést az író afrikai témájú festményeinek poszterei, és a Karen Blixen Múzeum dokumentumai tették teljessé.

A két irodalmi kiállítás mellett **KORUNK LENYOMATA/TRYK PA TIDEN** címmel rendeztük meg a dán

Részlet a kiállításból

kortárs grafikusművészet 117 alkotását bemutató tárlatot. Az összeállítás a Dán Grafikusok Szövetségének (Danske Grafikere) 30 éves jubileumára készült. A több mint száz grafikus alkotását bemutató utazó kiállítás, budapesti állomása előtt Lettországból, Oroszországból, Lengyelországból, Németországból, Észtországból járt, hozzánk Vilniusból érkezett, majd Budapest után Kína látta vendégül.

A grafikai anyag három részre tagolódtott. A művek egyik csoportja a grafikai technikák kifejezési módjait szándékozott bemutatni, ahol a nézőre irányuló hatás az elsődleges (indtryk=benyomás). A másik csoport a grafikát, mint a kommunikáció eszközt mutatta be, ahol inkább az üzenet, a mondanivaló a lényeg (udtryk=kifejezés). Végül a harmadik csoport a grafikát, mint alkotást jelentette meg (aftryk=lennyomat).

A gazdag grafikai kiállítást a könyvtár Nemzeti Erekllye kiállítóterében, és az anyag tekintélyes mennyisége folytán a hozzá kapcsolódó folyosó erre a célra alkalmassá tett hatalmas falfelületén mutattuk be.

*

A rendezvénysorozat a Fesztiválközpont elvárásainak megfelelően április 10-ig volt hivatalosan látogatható, a továbbutazó grafikai anyag kivételével azonban a kiállításokat – a Dán Kulturális Intézettel egyeztetve – tovább tartottuk nyitva.

A programsorozat megnyitó ünnepségét március 20-án rendeztük. A kiállítást Dr. Per Stig Møller, Dánia Kulturális Minisztere nyitotta meg. A miniszter úr, maga is irodalomtörténész, meglepéssel látta viszont minden kedves hazai szerzőit magyar fordításban. A megnyitón részt vett Finn Andersen úr, a koppenhágai Dán Kulturális Intézet főigazgatója, Hanne Tornoe asszony, a magyarországi Dán Kulturális Intézet igazgatója, a magyarországi EUNIC (European National Institutions of Culture) elnöke, valamint a rendezvény házigazdája, Dr. Sajó Andrea főigazgató, és Dr. Boka László tudományos igazgató, aki az illusztris vendégek köszöntése mellett hosszasan értékelte a dán kultúra e tárlatok révén is megmutatkozó hazai népszerűségét. A megnyitó ünnepséget a *La Caffetiera Stioppeta* kórus műsora gazdagította, akik egy dán népdalt is megtanultak eredeti nyelven erre az alkalomra. A műsorban fuvolán közreműködött Karina Hoerlyk. Könyvtárunk részvétele a 2010. évi Budapesti Tavaszi Fesztiválon a hazai sajtóban súlyának megfelelő nyilvánosságot és kedvező megítélést kapott.

Somogyi Etelka,
a kiállítások kurátora
somogyi.at.oszk.hu

Dr. Per Stig Møller kultuszminiszter és a dán vendégek Karen Blixen írógépe előtt

A MEGÚJULT APOR-KÓDEX HAZATÉRÉSE

A SEPSISZENTGYÖRGYI SZÉKELY NEMZETI MÚZEUMBAN
2010. ÁPRILIS 22-ÉN RENDEZETT ÜNNEPÉLYES FOGADÁSRÓL ÉS
AZ AZT KÖVETŐ TUDOMÁNYOS TANÁCSKOZÁSRÓL

A Magyar Nyelv Éve programsorozat keretében az OSZK nagyszerű magyar nyelvemlék-kiállításán tudományos kuriózumként együtt mutatták be a *Bécsi*-, a *Müncheni*- és az *Apor-kódexet*. Ez a három kódex őrzi az első magyar bibliafordítás, az ún. *Huszita Biblia* (1416-1435 k.) részleteinek egymástól függetlenül készült másolatait. A *Bécsi*-, a *Müncheni-kódex* mai őrzési helyéről kapta nevét, az *Apor-kódex* pedig az első ismert tulajdonosáról, báró Apor Péter (1676-1752) íróról. Az *Apor-kódex* három egymástól független kézirat egybekötéséből jött létre. A *Huszita Biblia* zsolotárkönyvét őrizte meg kései másolatban (15. század vége-16 század eleje) a zsolozsmához tartozó himnuszokkal és bibliai kantusokkal együtt. A feltehetően premontrei apácáknak készült, de bizonyosan általuk használt másolat a zsolozsmában latinul recitált zsolotárokat segítette számukra megérteni. A zsolotárkönyvet kiegészíti a későbbiekben kapcsolódó két premontrei eredetű rész: a *Három jeles szolgáltatás* a rend tagjaiért és a jótevőiért való imaalkalmak felsorolása, valamint egy párbeszédés Mária-siralom, a Szent Anselm-passió dialógusa.

Az *Apor-kódex* reneszánsz kötése megegyezik a premontrei apácák számára összeállított *Lányi-kódex* kötésével, amely a budai, talán domonkos műhelyben készült. A két kötetet a szegedi eredetű somlóvásárhelyi premontrei apácák köttethették be együtt Budán. Mindkét kódexet a török elől menekülő budai apácák vitték magukkal Pozsonyba vagy Nagyszombatba. Az *Apor-kódex* később ajándékozás révén a Cserey család tulajdonába jutott. 1875-ben került elhelyezésre az özv. Cserey Jánosné, Zathureczky Emilia által Imecsfalván alapított Székely Nemzeti Múzeumba, majd 1880-ban a múzeummal együtt mai végleges helyére, Sepsiszentgyörgyre került. Az értékes nyelvemléket tartalmazó, ám nagyon rossz állapotú kódexet Budapestre szállítása után Tóth Zsuzsanna, az OSZK restaurátora több hónapi aprólékos munkával készítette elő a kiállításra.

2010. április 22-én, Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeum ünnepélyes keretek között fogadta gyűjteménye egyik legértékesebb darabjának, a megújult *Apor-kódexnek* hazatértét. A Székely Nemzeti

Múzeum Bartók Termében Vargha Mihály, az intézmény igazgatója vette át a kódexet Boka Lászlótól, megköszönve a tudományos igazgatónak az OSZK páratlan munkáját. Vargha Mihály tolmácsolta Elena Tírzimannak, a kölcsönzési-restaurálási programban együttműködő partner Román Nemzeti Könyvtár főigazgatójának üdvözlését is. A távollévő Kelemen Hunor román művelődési miniszter köszöntését Tamás Sándor Kovászna megyei tanácselnök olvasta fel.

Az esemény rangját emelve a sajtó-nyilvános átadás-átvételt követően tudományos előadások hangzottak el. A tanácskozás első felszólalója Boka László tudományos igazgató volt, aki előadásában kiemelte a múltunk megismerése szempontjából különösen nagy jelentőségű középkori magyar nyelvemlékek ismeretének fontosságát. A Madas Edit kurátor által rendezett kiállítás bemutatása kapcsán vázolta a magyar nyelvű írásbeliség kibontakozásának történetét végigkísérő, a latin szövegekben szórványosan található első magyar szavaktól az írott irodalmi nyelv megszületéséig tartó több évszázados folyamatot, ezzel párhuzamosan a magyar nyelv térhódítását a mindennapi írásnyelvetben. Nagyszerű előadása végén hallgatóságának teremről-teremre, virtuális prezentációban szemléltette az említett nyelvemlék-kiállítást. A közönség, amelynek döntő része nem láthatta az eredeti kiállítást, méltányolva e gesztust, nagy ovációval köszönte meg előadását.

Óriási sikere volt Tóth Zsuzsanna restaurátor előadásának, aki vetített képekkel gazdagon illusztrált bemutatást tartott a kódex restaurálásának folyamatáról és a felfedezett kötet történeti eredményekről. Az *Apor-kódex restaurálása* címen megtartott előadásában részletesen ismertette azokat – leginkább a víz által okozott – károsodásokat, amelyek az évszázadok során megromlották a kötetet. Legszembetűnőbb az összeesett könyvtest, amely a kitépelt lapok hiánya okán keletkezett. A legveszélyesebb kárt azonban a rosszul összekevert tinta okozta. A tintamarás következtében a betűk elhalványultak, illetve a betűk vonala mentén a papír eltört és szétnyílt. A kódex írásából betűk, egész sorok

Vargha Mihály hálás szavakkal vette át a restaurált kódexet Boka Lászlótól, megköszönve az OSZK páratlan közreműködését

estek ki. E pusztító folyamatot sikerült a kötet restaurálása során megállítani, valamint igen aprólékos munkával, betűről-betűre az okozott kár jelentős részét helyreállítani. A restaurálásban járatlan laikus közönség a bemutatóval egybekötött szakszerű előadást élvezettel hallgatta és vastappsal jutalmazta.

Gábor Csilla és Korondi Ágnes, Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszékének tanárai, *Az Apor-kódex és a késő középkori magyar kódexekben található műfajok* című közös előadásukban úgy közelítették meg a legrégebb fennmaradt magyar bibliafordítás zsoltárait és a velük kapcsolatos irodalomtörténeti problémákat, hogy azokat a késő középkori magyar nyelvű kódexirodalommal összevetve vizsgálták. Élvezetes, adatokban gazdag előadásukban, mely során az úgynevezett huszita eredet is megkérdőjeleződött, a tudományos tanácskozás résztvevői számára átfogó képet nyújtottak az *Apor-kódexnek* a magyar bibliafordítások kontextusában egyéb kódexekhez való viszonyáról.

Végezetül Egyed Emese kolozsvári egyetemi tanár *A felvilágosodás sokkáló magyar nyelvemlékei* címen tartott érdekesítő előadásában azt elemezte, hogy a magát hazafiúnak tekintő, a magyar nemesi hagyományokkal azonosuló, tanult vagy többé-kevésbé tanulatlan közösség miképpen fogadta a 18. században a nyomta-

tásban közzétett nyelvemlékeket. A magánlevelezésekben, röpiratokban megfogalmazott ellenvetéseik mögött nemcsak az új ismeretek elleni reakció fogalmazódott meg, hanem a nemesi(rendi) magyar szimbólumok, a magyar nyelv tekintélyének védelme is. Ez utóbbit fenyegette az akkori németesítő birodalmi politika, valamint a latin nyelvűségnek a térségben még mindig erős hagyománya. Ugyanakkor a nyelvi eredet és a nemzeti lét gyökerei iránti egyre növekvő érdeklődés vezetett a nyelvi, irodalmi, történeti kutatások fokozódásához. A régi szövegek tanulmányozása mind nagyobb nyilvánosságot kapott, amely újabb irodalmi, bölcsészeti, de akár jogi természetű kérdések sorát vetette fel.

Az Apor-kódex ünnepélyes hazatérte alkalmából rendezett eseményen Boér Hunor, a kódexet őrző gyűjtemény vezető könyvtárosa bejelentette, hogy az OSZK nem csak a kötet restaurálását végezte el, hanem annak digitalizálását is, ezzel megteremtve annak lehetőségét, hogy értékes nyelvemlékünk kritikai kiadásban, átiratos formában a Magyar Kódexek sorozat tagjaként is megjelenhessen, illetve a széles érdeklődő közönség számára megismerhető legyen.

Bánfi Szilvia
banfi.at.oszk.hu

SZÉCHÉNYI EMLÉKNAP

Az immár régi hagyománnyá nemesült ünnepség ebben az évben is közvetlen, bensőséges hangulatban zajlott könyvtárunk dísztermében. A Himnusz közös éneklése után Dr. Sajó Andrea főigazgató megnyitó beszédében hangsúlyozta, hogy az alapító Széchényi Ferencről elnevezett emlékérem idén már a 22. díjazott veheti át. 2010. április 28.-án Pusztai Ágnes, az Állományvédelmi Digitalizáló Osztály vezetője részesült az elismerésben.

A díjátadás során Érdi Marianne, a Restauráló- és Kötészeti Osztály vezetője laudációjában kiemelte, hogy az ünnepelt húszéves korától kezdődően dolgozik a könyvtáros szakmában, 2007. májusától az említett Osztály vezetője. Nyitott az új technológiák bevezetésére: a mikrofilmről a digitális technológiára való átállás zavartalan lebonyolításában komoly szerepet vállalt. Munkásságában szerencsés módon egymásra talált a szolgáltatás-központú munkavégzés, az olvasói igények maradéktalan kielégítésére való törekvés és az állományvédelmi szempontok érvényre juttatása. Sohasem hatalmi szóval, hanem szakmai felkészültséggel, emberséggel irányította a rábízott munkaközösséget.

Pusztai Ágnes köszönetnyilvánítása után Plihál Katalin, a Széchényi-emlékérem tavalyi díjazottjának előadását hallgathatták meg az érdeklődők a nemzeti könyvtár régi térképgyűjteményének katalogizálásáról. Ez a munka először 1805-ben vette kezdetét, de az elkészült katalógus csak az alapítás 200. évfordulójára jelenhetett meg nyomtatott formában és CD-n. Az előadó kiemelte, hogy a gyűjteményben található térképek többsége ugyan nem hungarikum, de igen jelentősek nemzetközi vonatkozásban is.

Ezt követően került sor a szokásos törzsgárda-díjak átadására, Lukács György SZB elnök együttműködésével.

10 éves törzsgárda jutalomban részesült Aitner Viktor, Béres Attila, Dippold Péter, Farkas Ágnes,

Hangodi Ágnes, Hanvay Hajnalka, Győrffy Szabolcs, Káldos János, Kis Klára, Korláth Enikő, László-Bencsikné Lénárt Katalin, Michnainé Mátrai Györgyi, Mohácsi István, Mozsolics Annamária, Németh Zsuzsanna, Pándiné Horváth Erzsébet, Pechlof Gabriella, Redlné Kordics Márta, Szabó Balázs, Szabó Lászlóné, Takács Zoltánné, Vesztróczy Zsolt és Zaják András.

20 éves törzsgárda jutalmat kapott Ábrahám Antal, Ballagó Gergely, Csirmazné Rezi Éva, Dvornitzky Zoltán, Gyevi-Tóth Éva, Magyar Péter Márius és Pásztóyné Kővári Katalin.

Az idei ünnepelt Pusztai Ágnes és
Dr. Sajó Andrea főigazgató

25 éves törzsgárda jutalmat vehetett át Bojtos Tibor, Drevenka András, Fazokas Eszter, Fegyő Gábor, Hegyi László, Juhász András, Kiss Csabáné, Major Zoltán, Miklós Tibor, Patócs József, Schertlin Péter, Reisingerné Kutor Beáta, Rózsa Mária és Rózsáné Kelemen Éva.

30 éves törzsgárda jutalmat 3 kolléga Szelesi Rózsa, Üрге György és Weeber Tibor érdemelt ki.

Csobán Endre Attila
acsoban.at.oszk.hu

HÉT ÉVSZÁZAD PAPÍRTITKAI

MAGYAR PAPÍR- ÉS VÍZJELTÖRTÉNETI KIÁLLÍTÁS

A magyar papírhasználat hétszáz éves évfordulója alkalmából a Magyar Papír- és Vízjeltörténeti Társaság (MAPAVIT) *Hét évszázad papírtitkai* címmel jubileumi kiállítást rendezett 2010. április 9. és július 17. között az Országos Széchényi Könyvtárban. A retrospektív és interaktív kiállítást Sólyom László köztársasági elnök úr nyitotta meg. A kiállítási anyag összeállítója az elmúlt hét évszázad legérdekesebb papírtörténeti fejezeteinek bemutatásával a 200 magyar történelmi papírmalom és 100 magyar papírgyár gazdag szellemi és tárgyi örökségének kívántak emléket állítani. A magyar papírhasználat évszázadai bővelkednek különleges, egyedi és értékes emléksanyagban, amelyek átszövik az élet minden területét. Az áttekintő jellegű válogatás ezekbe a ritkán látható és féltve őrzött – az elmúlt 200 év papírológiai és filigranológiai kutatásai során feltárt – papírtitkokba engedett betekintést. A papírt megszemélyesítő és azonosító vízjelek világát mintegy félezer rekonstrukciós vízjelrajz, eredeti, átvilágított vízjeles papír, történelmi vízjelszita és vízjelhenger reprezentálta.

A kiállítás nyolc fő részből állt. A *történeti kiállítás* a VI. szinten a Corvina termekben, a *látványműhelyek* (papírbolt, régiségbolt, nyomtató, vésnök, papírmerítő, restaurátor és könyvkötő műhely) a *számitógépes prezentáció*, a *Digitális Magyar Vízjel Adatbank*, az *arc képcsarnok*, és a *művészkiállító képzőművészeti tárlata*

Részlet a kiállításból

a könyvtár aulájában, a *gyermekrajz kiállítás* pedig a főbejárati szinten fogadta a látogatókat.

A történeti kiállítás első termének egyik része a papír és a vízjel definícióját, a vízjelkészítést, a vízjeltípusokat, a papírhasználat és a papírkészítés történetének kronológiáját, a papír útját Európába és Magyarországra, a papírmalmok felépítését, szerkezetét, műhelyeit, a papírkészítés munkafázisait, valamint az első kétszáz év magyar papírhasználatának történetét mutatta be. Sok európai nemzetet megelőzve, Magyarországra már a XIV. század elején eljutott a papír. Az első papíroklevelet Gentilis de Monteflorum bíboros, pápai legátus bocsátotta ki Pozsonyban 1310. május 2-án. A század végére a Magyar Királyság területén a káptalanok, konventek és vármegyék hivatalaiban már általánossá vált a papír használata. A papírkereskedők ezeket a jó minőségű papírokat kétszáz éven át külföldről, elsősorban itáliai, bajor, francia, svájci, osztrák és lengyel papírmalmokból szállították hazánkba. A kiállítóterem üveg-tárlóiban a papír- és vízjelkészítés különféle tárgyi emlékei mellett, az első kétszáz év papírkészítéséhez és papírhasználatához kapcsolódó szakirodalmi különlegességek is helyet kaptak.

Az első terem második részében a papírrestaurálás két ágának, az irat- és könyvrestaurálásnak az eszközeit, anyagait és munkafázisait tekinthették meg az érdeklődők. Mellette a 200 éves magyar filigranológia rövid történetéről, és a Világemlékezet Listára felkerült

nevezetes magyar papíralapú emlékről – Bolyai János zseniális matematikai munkájáról – az Appendixről és papírjának vízjeleiről szóló tárló zárta a sort.

A központi kiállítóteremben kerültek bemutatásra az *önálló magyar papírkészítés* félezer éves története első nagy korszakának – a papírmalmok korának – nevezetesebb eseményei, ritka papír- és vízjelemlékei. A XVI. század elején Német-Szilézia irányából már nemcsak papírbálák, hanem egy Tamás mester nevű papírkészítő is érkezett a felvidéki Lőcse városába, ahol az ő vezetésével hamarosan megkezdte működését az első ma-

gyar papírmalom. A tárlók, tablók és térképek a hat, XVI. századi magyar papírmalom történetétől a papírmalmok korának végéig kalauzolták körbe a teremben a látogatókat. Az üvegtárlókban az egyes korszakokhoz kapcsolódó érdekes szakirodalmi és papírtörténeti relikviák kerültek elhelyezésre. Többek között Erdély első térképe, az első rovásírás könyv, magyar városképek, az első magyar útleírás, Magyarország történetének illusztrált könyve, I. Apafi Mihály fejedelem teológiai fordítása, a Patrona Hungariae egyik szép papíremléke, az egyik legszebb barokk toronyvers, az első magyarországi heraldikai mű, az első hazai hírlap (Mercurius Veridicus), az első magyarországi tudomá-

Diósgyőri vízjelhengerek, XX. század eleje

nyos folyóirat, az első hazai fűvészkönyv, az első orvosi gyógynövénykönyv, stb.

XVI. századi nemzeti papírkészítésünk rendkívül tragikus történelmi időszakban vette kezdetét, mert az országot háborúk dúlták és a mohácsi vész után kialakult bizonytalan geopolitikai helyzet sem kedvezett a magyar papírpar kifejlesztésének. A fehér művészet a három részre szakadt országban a viszonylag nyugalmasabb Erdélyben éledt újjá 1546-ban, Vidombák

papírmalomban. Ezt követően még két erdélyi, Kolozsvár (1564), Talmács (1574), majd két felvidéki, Körmöcbánya-1. (1576) és Liptószentmihály (1577) papírmalomban indult meg a papírmerítés. A XVI. századi papírmalmokat idéző tárlóban került bemutatásra a korszak egyik legkritikább papírtörténeti emléke is, Heltai Gáspár kolozsvári papírmalmának – az OSZK Kézirattárában, a Todoreszku-anyagban őrzött – egyetlen példányban fennmaradt *írópapír rizsmajegy*.

A XVII. században újabb 26 magyar papírmalom létesült, a XVIII. század pedig a papírmalom alapítások aranykora volt, 100 magyar papírmalom kezdte meg működését. A második kiállítóterem tárlói, tablói és átvilágító táblái ezek közül jelenítették meg a nevezetesebb papírmalmok történetét, vízjeleit és épen maradt tárgyi emlékeit. A látogatók megcsodálhatták többek között a Diósgyőri papírmalom méretarányos makettjét, magyar és német nyelvű rizsmajegyét, ma is működőképes, történelmi vízjelszítáit és a muzeális Rejtő-féle papírvizsgáló szakítógépet. Látható volt klasszikus, drótvízjeles merítoszita, Gyürky Mária, női papírkészítő saját, koszorús monogram-vízjelével ellátott, nagyméretű, eredeti merített papír, Murány papírmalom vízjeles papírjára nyomtatott díszes rizsmajegy, szomorú levél, bankócédula mintapéldány és váltótábla, papírhamisítás elleni hirdetmény és papírból készült, térbeli gyermekjáték. A vakok és gyengén látók részére *kitapintható vízjelfigurák* készültek az installációs oszlopokra, amelyek a fogyatékkal élők számára is érzékeltették a magyar vízjelek motívumvilágának sokféleségét.

A Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) tagjai közül Csukás István és Juhász Ferenc költő verses üzenetet küldött a XXI. század emberének. A 700 éves jubileum tiszteletére, vízjeles merített papírra, saját kezűleg írt versükben mondták el, hogy számukra mit jelent a papír. Libisch Győző rovásírású verssel tette meg ugyanezt. Látható volt még Pankaszi István és Mózer Erzsébet által készített *magyar papírmalom rekonstrukciós vízfestmény-sorozat*, a magyar papírkészítőknak emléket állító, jelképes papírív-téglafalak, az első magyar árnyaltos portré-vízjel (I. Ferenc József), XIX. századi intézmények egyedi rajzolatú, vízjeles levélpapírjai, szecessziós papírkereskedelmi plakátok és nevezetes préselt név-vízjelek (Arany János, Szentiványi Károly).

A XIX. század közepén már megkezdődött a nagyobb papírmalmok papírgyárrá történő átalakítása. A két eltérő teljesítményű és minőségű technika egy darabig még egymás mellett létezett, aztán a XX. század elején a gyáripár olcsóbb és jobb minőségű papírfeleségei fokozatosan kiszorították a papírmalmok merített papírjait. A harmadik kiállítóterem a papírgyárak korát, a XX. század eleji magyar papírkereskedelmet, a szakfolyóiratokat, a védjegy-vízjeleket, a bélyeg-vízjeleket, a papír környezetvédelmi vonatkozásait, a pa-

Rigler reklámplakát, 1914

pírnövényeket, a Papíripari Kutató Intézet tevékenységét és a papíripari oktatást ismertette. Nagyméretű átvilágító táblák jelenítették meg a legnagyobb magyar szecessziós préselt-vízjelet, a Hermaneci papírgyár vízjelét, Szénásy Béla és Hornyánszky Viktor művészi rajzolatú levélpapír-vízjelét, az első árnyalatos magyar Hungária levélpapír-vízjelet, a Diósgyőri Papírgyár árnyalatos értékpapír-vízjeleit (Tigris, Országház, Halászbástya, Mátyás király) és történelmi bélyeg-vízjel ívét. A Nemzeti Múzeum kölcsönadta egyik velinpapírra készült, különleges sópapír fényképét, az Iparművészeti Múzeum díszpolgári okleveleket, szecessziós borítékokat, aranyozott díszdobozt, ritka préselt-vízjeleket, a Diósgyőri Papírgyár pedig három történelmi vízjelnyomóhengert (egütört) bocsátott rendelkezésre a kiállítás idejére. A Bélyegmúzeum elhozta a kiállításra a magyar bélyeg-vízjelek legérdekesebb változatait bemutató változtatását és a legmodernebb, lézer-vízjellel ellátott magyar bélyegblokkot is. Külön tárló ismertette a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium jóvoltából a papír környezetvédelmi vonatkozásait, az újrapapírban rejlő lehetőségeket, az európai papírpro-

ZBORÓ papírmalom szimbólum-vízjele, 1771

jekteket, az információs és zöld pontokat. A terem kivétítő képernyőjén a korszerű környezetvédelmi eljárásokról, a legújabb irodai nyomtatási technológiákról, a Papíripari Kutató Intézet muzeális, síkszítás modell papírgépének működéséről készült videofilmet tekinthették meg az érdeklődők.

A történeti kiállításról az Ars Librorum térbe kilépve, jobbra a nevezetes papírtörténeti személyiségek portréit ábrázoló arcképcsarnok, és a Vinczemill papírmerítő műhely fogadta az érdeklődőket. Balra az Epson nyomtatóműhelyében a parádés színtechnikával dolgozó, legújabb fejlesztésű irodai és házi nyomtatókat lehetett működés közben kipróbálni. Mellette a múzeumpedagógiai foglalkozások helyén, az interaktív papírtérben vízjel összerakással, vízjelrajzolással, kifestéssel, szárazbélyegző nyomással, környezetvédelmi kiadványokkal, mesékkel, színezőkkel lehetett ismerkedni, papírtető kitöltéssel próbálkozni. Az OSZK *restaurátor és könyvkötő műhelyében* a szakma érdekes eszközei és alapanyagai voltak láthatók. A látványműhelyek közötti eligazodást a számítógépes prezentáció segítette, ahol a kiállítók munkáiról folyamatosan vetített videofilmekből lehetett tájékozódni a legújabb technikai megoldásokról és termékekről. A *Digitális Magyar Vízjel Adatbank* képernyőjén 1250 magyarországi vízjel több mint 30 ezer adata között tárolhatóak a látogatók. Ezen a szinten a művészkiállítók tárlatán papírobjektok, művészkönyvek zárták a látóvalók sorát.

A gyermekrajz kiállítás az V. szinten kapott helyet. A fiatal alkotók pályázatára beküldött, sokszínű munkáiból a díjazott művek és a 100 legszebb, legérdekesebb rajz és festmény került kiállításra.

A négy hónapos nyitva tartási idő alatt szinte minden korosztály megfordult a kiállításon. A látogatási csúcspont a *Múzeumok éjszakáján* volt, amikor sokezer felnőtt és gyermeket vonzott be a kedvező lehetőség a kiállítótermekbe. A MAPAVIT és az OSZK szakemberei több tárlatvezetést és múzeumpedagógiai foglalkozást tartottak. A látogatók általános véleményét tükrözi egy, a Magyar Kézművesipartörténeti Egyesület részéről a vendégkönyvbe írt megjegyzés: „Gratulálok a kiállítás kurátorainak ehhez az ínyenceknek szóló kiállításához! Kár, hogy nincs a fővárosban vagy vidéken egy állandó, hasonlóan nagyszabású papír- és vízjeltörténeti kiállítás.”

Pelbárt Jenő
mapavit.at.t-online.hu

MŰHELYBESZÉLGETÉSEK

Az MTA Művelődéstörténeti Bizottsága által az OSZK-ban 2004. december 10-én rendezett sajtótörténeti konferencia volt a nyitánya az azóta – részben akadémiai kutatócsoport, részben a könyvtár szervezeti keretein belül – megindult sajtótörténeti kutatásoknak, illetve a teljes hazai sajtó retrospektív bibliográfiai feltárását célzó munkálatoknak. Ezekkel kapcsolatban az érintett munkaközösségek 2010. május 17-én, valamint július 8-án tartották bemutatkozó rendezvényeiket, egyúttal – Műhelybeszélgetések címmel – új sorozatot is indítva a könyvtár szervezeti keretein belül zajló tudományos munkák szakmai közvélemény elé tárására. Az év első felében nagy sikerrel lezajlott két alkalmat reméljük hamarosan hasonlóké követik.

Forrásadatbázis építés a hosszú 19. századra

Bármilyen aspektusból közelítünk is, ma már senki nem vitathatja, hogy a könyv és a sajtó, az új és legújabbkori Európa 20. századig zajló történetének két fő médiuma, az európai kultúrtörténet integráns része. Múltjuk feltárása mindenekelőtt Franciaországban, illetve Németországban és Nagy-Britanniában mintegy 70-100 éve művelt, kiemelt prioritást élvező kutatási irányzat.

Ami a hazai történeti kutatásokat illeti, megállapítható, hogy a könyv- és a sajtótörténeti, valamint az olvasástörténeti kutatásokkal egy időhatárig meglehetősen jól állunk. Több évszázad könyves kultúráját feldolgozó kézikönyvek, sorozatok jelentek meg, egyes részkérdések tanulmányokban kerültek alapos elemzésre, a felvilágosodás korának sajtóját több aspektusból feldolgozták. Ugyanakkor a 19. század egészének feltárásával kapcsolatosan mindez egyáltalán nem mondható el. Ennek számtalan oka említhető, itt elegendő arra utalni, hogy egészen 2007-ig e diszciplína kutatásának önálló intézményesített tudományos műhelye nem létezett. A hagyományosan létező irodalomtörténeti, művelődéstörténeti és könyvtártudományi tanszékeken hosszú évtizedek óta folyt és folyik könyv- és sajtótörténeti kutatás is. Új jelenségként az elmúlt másfél évtizedben nálunk is gomba módra szaporodtak az utolsó két évszázad

medíia-és kommunikációtörténetének oktatását felvállaló egyetemi és főiskolai tanszékek. Ezen intézményekben azonban elsősorban az írott és elektronikus média számára képeznek újságírókat, szerkesztőket, illetve úgynevezett közönségkapcsolati, public relation szakembereket. A történeti kérdések folyamatosan háttérbe szorulnak, az empirikus kommunikáció és média-kutatás felé tolódik a hangsúly.

A finomabb, mikroszintű elemzésekhez ugyanakkor elengedhetetlen az irodalmi és politikátörténeti megközelítésen túl, a gazdasági-, társadalomtörténeti és kultúrtörténeti irányultságból eredően is az eddig kellően ki nem aknázott levéltári és kéziratári forráscsoportok bevonása a kutatásba. A fent jelzett ellentmondást, s e mögött meghúzódó tartalmi hiányt felismerve került kidolgozásra az a projekt, amely az írott betű (a könyv és a sajtó) a hosszú 19. századi történetének szisztematikus vizsgálatára vállalkozik. Ezen belül is elsősorban az 1850-1920 közötti idősakra koncentrálnak az MTA-OSZK Res libraria Hungariae Kutatócsoportjának 19. századi műhelye, mivel a tömegtermelés megjelenésével a magyarországi kutatásokban itt jelentkeznek leginkább deficitek. A műhely 2007-ben kezdte el feltáró tevékenységét.¹

A kidolgozott koncepció két alaptézist állít fel. Egyik alapelvünk az, hogy könyv és sajtó történetét a társadalmi élet minden aspektusát felölelő legszélesebb értelemben vett társadalomtörténet részeként fogjuk fel. Vagyis tudatosan szakítani kívánunk azzal a Magyarországon még mindig élő gyakorlattal, mely a nemzetközi tendenciákkal is szembe megy, s melynek értelmében a könyv és a sajtó története csak ritkán válik az integrált általános történet részévé.² Felfogásunk szerint azonban ettől eltérően, a könyv- és sajtótörténész territóriumuma – Frédéric Barbier kifejezésével élve – a történeti gondolkodás szinte minden vizsgálódási területével érintkezik. A könyv és sajtó globális látásmóddal történő megközelítése a társadalmi struktúrák és hálózatok együttes termékeként és összetett társadalmi gyakorlat tárgyaként kívánatos, hogy a jövőben megjelenjen. Másik alaptézisünk, hogy mind a könyvet, mind a sajtót egy kommunikációs folyamat mint rendszer átfogó perspektívájában szükséges vizsgálnunk. Ez a megközelítési mód számos

¹ <http://www.fragmenta.oszk.hu/docs/liptak.htm>

² És ha igen, akkor is elvágólag, elsősorban az irodalomtörténethez, a politikátörténethez és az eszmetörténethez kapcsolódik. A sajtó pedig legtöbbször forrásként, illusztrációként jelenik meg bizonyos történeti folyamatok megvilágításához.

kérdés újragondolását veti fel és újak tömegét generálja, illetve ezek kidolgozását teszi szükségessé.³

E gazdaság-, társadalom- és kultúrtörténeti irányultságnak megfelelően műhelyünk kiemelt feladata a könyvkereskedelemre, könyvkiadásra, sajtótörténetre és olvasástörténetre vonatkozó levéltári források szisztematikus feltárása, kiértékelése. A munka párhuzamosan két helyszínen, a Budapest Főváros Levéltárában és a Magyar Országos Levéltárban folyik. Mindezidáig megtörtént a BFL tanácsi-és elnöki iratanyagában a 1850-1873 közötti periódusra vonatkozó iratanyag áttekintése, rendszerezése. Ütemesen folyik Budapest Székesfőváros Polgármesteri Hivatalának úgynevezett tanácsi és elnöki iratanyagából (1873-1901) a források leválogatása, valamint a MOL Kereskedelmi és Iparkamara ide vonatkozó iratanyagának átvizsgálása.

A műhely munkatársai a munka kezdetén is tudatában voltak, hogy a kutatásban időrendileg előrehaladva, a kapitalista tömegtermelésre áttérő könyv- és sajtóipar virágzásával összefüggésben a dokumentumok száma exponenciálisan növekedni fog. Ezért is elengedhetetlenül szükségessé vált első lépésként egy munkaadatbázis építése, távlatosan a szélesebb szakmai közönség számára történő közzététele. Az adatbázis tartalmazni kívánja az alábbi relációkat: az intézmény nevét, (a dokumentum leltőhelye), az elérési utat (levéltári, iktató szám), a dokumentum tárgyleírását, a tárgyétvet, tárgy típust (pl. alapszabály, illeték stb.), a közreműködő személyeket, testületeket, azok foglalkozását, a dokumentumban fellelhető helyiségneveket, a kiadvány típusát, valamint a dokumentumról készült fotót. E munkafolyamatba való betekintés céljából a Res libraria Hungariae kutatócsoport 19. századi részlege kezdeményezte és indította útnak a Tudományos Igazgatóság támogatásával az OSZK *Műhelybeszélgetések* című sorozatát, amely nyitányán 2010 májusában négy előadásban számoltunk be az adatbázis-építés jelenlegi fázisairól. A 19. századi műhely vezetője exponálta a témát, melyet a munkatársak előadása követett. Bódyiné Márkus Rozália „Budapest Főváros Levéltára székesfővárosi főpolgármesteri elnöki és elnökségi ügyosztály 1874-1901 – Nyomdászat- és sajtótörténeti vonatkozású források feldolgozása” című előadásban ismertette az 1874 és 1901 közötti időszakból feltárt BFL-beli források főbb típusait, valamint feldolgozásuk szempontjait és módszereit. Dede Franciska „Az adatbázis építésének folyamata a gyakorlatban – munkafolyamat” című előadásában a BFL 1850–1873 közötti tanácsi és elnöki iratainak anyagán világtotta meg a forrásfeltárás és -feldolgozás egyes lépéseit, a munka során felmerült problémákat és

megoldásukat. Előadása végén az adatbázisba már betöltött adatok segítségével mutatta be az adatbázis különböző funkcióit, aktuális állapotát és érzékeltette a hátralevő munkafázisokat. Ezt követően Györffy Szabolcs, az adatbázis készítője néhány plasztikus példával érzékeltette, miként lehet a több tízezerre rúgó dokumentumokat egy-egy adott kutatási témához rendelni, az adatokat rugalmas szempontrendszer alapján visszakeresni, azokat minősíteni, kapcsolati hálókat kialakítani (személyek, intézmények, lapok stb.).

Meggyőződésünk, hogy az adatbázis építésével egy hasznos történeti-politikai, gazdaságtörténeti, kultúrtörténeti, könyv- és sajtótörténeti, illetve életrajzi tudás-kontextust nyerhetünk. A fent jelzett kutatási irányvonal, továbbá az OSZK-ban épülő egyéb adatbázisok, a korszakra vonatkozó készülő retrospektív nemzeti bibliográfiák együttese előreláthatólag hosszú évtizedekre új utakat rajzolnak ki, és megalapozott tudásbázist szolgáltatnak a mindenkori kutatás számára.

Lipták Dorottya
liptak.at.oszk.hu

A hazai sajtó retrospektív bibliográfiai feltárása

A második *Műhelybeszélgetések* keretében az OSZK Sajtótörténeti Osztályának munkatársai kezdeményezték építő beszélgetést a hazai retrospektív sajtóbibliográfiai munkálatokról és alapelvekről, s mutatták be munkájukat, a tervezés eddigi szempontjait, illetve a már felmutatható eredményeket. Természetesen korábbi kérdésfelvetések, kísérletek és akadályok ismertetésére is sor került.

A bevezető előadásban Vass Johanna a tervezés legfontosabbnak tartott szempontjai közül elsősorban azokra tért ki, amelyek nagyban befolyásolják a vállalkozás időtállóságát és hosszú távú, eredményes felhasználhatóságát. Ennek egyik jellemző megnyilvánulása, hogy a tervezés nem az adattartalom meghatározásánál kezdődik, hanem az olyan kérdések eldöntésénél, mint az adatcsere-szabvány megválasztása és az érvényes könyvtári dokumentum-leírási szabványok előírásainak alkalmazása, szem előtt tartva a könyvtári, informatikai területen napjainkban jellemző paradigmaváltások gyors egymásutánját, mely kikényszeríti az újabb és újabb rendszerekre való áttérést.

Egy retrospektív sajtóbibliográfia eredményei – az azonos szabványok mentén (a kétségkívüli azonosíthatóság érdekében) felvett adatok mellett – ugyanakkor olyan aktuális könyvtári projektek számára is hasznosíthatóak lesznek, mint az országos leltőhelyjegyzék kialakítása és

³A részletes kutatási programot a műhely vezetője számos külföldi és hazai konferencián ismertette. Lipták Dorottya: Zum Konzept einer historisch-sozialwissenschaftlicher buch-und pressewissenschaftlicher Forschung in Ungarn.(Paradigmenwechsel, Problemfelder, Perspektive) In.: Contribution á l'histoire intellectuelle de l'Europe: Réseaux du livre, réseaux des lecteurs. Edité par F. Barbier et I. Monok. Universitätsverlag Leipzig 2009. Bd. 5. S. 253-268.; Lipták Dorottya: A modernkori könyv- és sajtótörténeti kutatások állapotáról. In: A kommunikáció története. A Hajnal István Kör tanulmánykötete. Szerk.: Gyáni Gábor, Budapest, 2010. (közlésre leadva)

a különböző digitalizálási projektek. Ha minden könyvtár bejelenti is állományát egy-egy címből, léteznie kell egy olyan referenz értékű nyilvántartásnak, amely hitel érdemlő adatot közöl arról, vajon a bejelentett állományok lefedik-e a kiadvány teljességét. Sőt, a bibliográfia nemcsak részegységek hiányát és az azok utáni szükséges nyomozást indukálhatja, de fontos adatokat hordozó borítólapok, egyéb „tartozékok” esetleges valamikori meglétét és/vagy jelenkori hiányát is fel tudja deríteni. Az pedig könnyen belátható, hogy egy-egy kiadvány digitalizálását akkor érdemes tervbe venni, megkezdeni, amikor biztosan állíthatjuk, hogy információkkal rendelkezünk a kiadvány teljességéről és hollétéről.

Az osztály munkatársai a sajtóbibliográfiai tervezés egy-egy kiragadott, de jellemző és – retrospektív vonatkozásban – eddig nem tárgyalt kérdéskört szólaltattak meg. Perjámosi Sándor azt mutatta be, hogy az egyéb könyvtári adatbázisokhoz való tartalmi-szerkezeti illeszkedés követelménye óhatatlanul felveti az évkönyvek periodikumként való kezelésének, illetve sajtóbibliográfiai gyűjtőkörbe tartozásának kérdését. Turai Hilda a leírási szabványok alkalmazásának szükségességét bizonyította implicit módon, beszámolva arról a tapasztalatról, hogy – miközben a feladataink között kiemelt helyen szerepel, hogy keressünk olyan címeket, kiadványokat az eddig nyomtatásban megvalósult sajtóbibliográfiákból, amelyekkel bővíteni lehetne a rendelkezésre álló címanyagot – szembesülnünk kellett azzal a ténnyel, hogy a különböző források ugyanazt a kiadványt eltérőképpen közelítik meg, írják le. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy rendkívül kedvező helyzetben vagyunk, mivel a rendelkezésre álló, és bővítendő címanyag – az OSZK cédulakatalógusa – tekintetében megtörtént a retrokonverzió, és adatbázis-rekordokból tudunk kiindulni, azonban az azonos, vagy vélhetőleg azonos kiadványokról készült leírások eltéréseit végső soron csak az autopszia és az egységes adatfelvétel tisztázhatja. Még akkor is, ha hozzátesszük, hogy az OSZK periodika-katalógusának retrokonverziója során, az adatbázisrekordok létrehozásakor alkalmazták az egyébként nem ilyen szemlélettel készült cédulakatalógus-anyagon a szabványok előírásait. Hogy mégis mit kínálhat épülő bibliográfiai adatbázisunk a sajtótörténet kutatói számára? Az eddig tárgyalt kérdések aligha állnak szoros összefüggésben a felvezetésben hivatkozott, katalizáló hatású kutatói igényekkel. Kürti Afrodité bemutatta azokat az eredményeket, melyek például a Neues Ungarisches Magazin megszűnési évével kapcsolatos, közel két évszázados bibliográfiai bizonytalanságot tisztázzák; vagy más esetben – Wegweiser und Anzeigblatt im Gebiete der Literatur, Kunst, der Industrie und des Handels – a kézbevételeddig nem regisztrált további lapszámok meglétére derített fényt. Ha retros-

pektív sajtóbibliográfiáról szólunk, nem illik említetlenül hagyni a jeles elődöket, akik ezen a területen előttünk tevékenykedtek. Az eddigi XX. századi, intézményes kezdeményezések azonban a megfelelő háttér és támogatás ellenére sem nyertek befejezést, így 1990-ben, a II. Országos Bibliográfiai Értekezleten Ferenczy Endréné retrospektív bibliográfiai helyzetünket ismertető összegzése – az eredményeket méltató szavak ellenére is – a sajtóbibliográfiát egyértelmű hiányként volt kénytelen regisztrálni.⁴ Ez részben arra figyelmeztet, hogy csak a nemzeti könyvtárnak a sajtóbibliográfia ügyét felvállaló szilárd elhatározása biztosíthatja a további eredmények elérését és felmutatását; másrészt új, optimális megoldási javaslatok keresésére sarkallhat. Napjaink vezető témái közé tartoznak a könyvtárak közti feladatmegosztás, hálózaton végzett közös munka, stb. Egyértelműnek látszik, hogy az Országos Széchényi Könyvtár – nemcsak forrásainak korlátozott volta, de állományának tényszerű hiányai miatt is – önmagában nem képes sikerrel vinni ezt a régóta hiányolt vállalkozást, szükség van országos szinten, távlatilag a határon túli könyvtárak bevonásával a szakmai együttműködés megszervezésére. A nemzetközi szinten erre is találhatunk megfelelő példát: a CONSER (Cooperative Online Serials Program) egy olyan amerikai online közös katalógizálási program, amelynek szakmai tapasztalataiból, eredményeiből a retrospektív sajtóbibliográfia megvalósítása közben minden bizonnyal sokat használhatunk majd. A modell által sugallt közösségi munka több mint követendő, ebből a szempontból is hasznos lesz tanulmányozni a CONSER által szervezett katalógizálási tréningek dokumentumait.

Végül nem hagyható említés nélkül, hogy adatbázisunkat, tervezett szolgáltatásainkat, egyáltalán a retrospektív sajtóbibliográfia egészét a Magyar Nemzeti Bibliográfia részeként képzeljük el. A most felvetett kérdések között is vannak olyanok – évkör, dokumentumtipológia –, amelyekben az MNB rendszerét építő szerkesztőségek felelős vezetőinek kell együttesen állást foglalniuk, és a döntéseknek megfelelően tervezni meg a fejlesztés alatt álló nemzeti bibliográfiai portál-honlap szolgáltatásait.

Összefoglalva az eddigieket: ha végre megvalósulna a teljes retrospektív magyar sajtóbibliográfia, az a társadalomtudományok által várva várt kutatási alapokon túl a könyvtártudomány és az egyéb kapcsolódó könyvtári gyakorlat számára is jelentős fejlődést eredményezne. A siker zálogát az érvényes könyvtári leírási szabályok, a kellően rugalmas adatsere-formátum, az eddig elhanyagolt autopszia és természetesen a szakemberek együttműködése együttesen jelentheti.

Vass Johanna
johanna.at.oszk.hu

⁴ Vö. Ferenczy Endréné, *Az általános nemzeti retrospektív bibliográfia: Eredmények, feladatok, módszerek*. In: Könyvtári Figyelő. 36. évf. 5-6. szám (1990) p.453-464.

90 VÁROS

Jelenkori történelmünk egyik legszomorúbb eseményének 90 évfordulójára emlékezve 2010. május 11 és június 12. között könyvtárunk VII. szintjén *90 város* címmel nyílt kamarakiállítás. A tárlókban korabeli képeslapokon kilencven elcsatolt város látképe által, valamint neves írók, költők írásaiból vett idézetek révén emlékeztünk arról a tragédiáról, amikor az ország épített kulturális örökségének jelentős részét, magyar lakosságának egyharmadát elveszítette.

A kiállításhoz kapcsolódva, a békediktátum évfordulójának napján, június 4-én 11 órakor Dr. Lisztóczy László irodalomtörténész, az eгри Dsida Jenő Baráti Kör elnöke, *Trianon a magyar költészetben* címmel tartott előadást. Azokat a költőket idézte, akik megrázó hangon vallottak szülőföldjük, ifjúságuk kedves emlékhelyeinek elvesztéséről: Juhász Gyula Szakolcát, Máramarosszigetet és Nagyváradot siratta, ahol „egy Ady énekelt. És holnapot hirdettek magyarok”,

Kosztolányi Dezső Szabadkára emlékezett fájón „hová többé nem visz a vonat”. Az előadó bemutatta azokat is, akik az elcsatolt területeken a megmaradás verseit fogalmazták meg, egy magasabb szellemi szinten, a „Tetőn” hirdették a megbékélést és hívtak „szelíd háborúra, mindig magunkért, soha mások ellen” (Áprily, Dsida). A rendezvény ünnepi hangulatát emelte, hogy Ungvári P. Tamás előadóművész tolmácsolásában meghallgathattuk a felidézett költeményeket.

A kiállítás kurátora, a tárlat tervében megfogalmazott szándéka szerint, szeretett volna hozzájárulni ahhoz, hogy a közgondolkodásban kialakult felszínes, és sokszor csak az üres lózungok szintjén élő Trianon-kép helyett a ma emberében a látottak empátiát ébresszenek, hogy a felejtés, közöny (rosszabb esetben ellen-szenv) helyett a nemzeti összetartozás érzése erősödjön. A képeslapokon megjelenített 90 város a magyar művelődéstörténet szerves része, szellemi örökségünk

Elcsatolt városok képeslapokon. Néma memento

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARICAE

Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtár VII. szintjén 2010. május 11 - június 12.

90 város

„Szeretnék néha visszajönni még,
Ha innen majd a föld alá megyek,
Feledni nem könnyű a föld ízét,
A csillagot fönn és a felleget.

Feledni oly nehéz, hogy volt hazánk,
Könnyek vizét és a Tisza vizét,
Költők dalát és esték bánatát:
Szeretnék néha visszajönni még...”

Juhász Gyula

bölcsője. A kiállítás vezérfonalát Cs. Szabó László és Márai Sándor összecsengő sorai adták: „Mondd Várad s mondom Janus Pannonius, mondd Kolozsvár s mondom Heltai Gáspár, Misztótfalusi Kis, Apáczai Csere, mondd Enyed s mondom Páriz Pápai, Benkő Ferenc, Szilágyi Sándor, mondd Vásárhely s mondom Bolyai, mondd Brassó s mondom Honterus.” (Cs. Szabó: Erdélyi városok) „Kassa! mondjuk, s látjuk a fiatal Kazinczyt, amint siet a Fő utcán lapot alapítani Bacsnányival és Baróti Szabóval. Kassa! mondjuk még egyszer, s Déryné ezüst hangja csilingel. [...] Lőcsel! mondjuk és Dayka Gábor jut eszünkbe. Eperjes! mond-

juk, s Henszlmann, Pulszky, Kerényi és Berzeviczy Albert adnak jelt e titkos hívásra.” (Márai: Az örök Felvidék).

A ma is érvényes alap gondolatot Karinthy Frigyes fogalmazta meg a fiához írt levelében: „Valamikor hallani fogsz majd az életnek egy fájdalmas csodájáról – arról, hogy akinek levágták a kezét és lábát, sokáig érzi még sajogón az ujjakat, amik nincsenek. Ha ezt hallod majd: Kolozsvár, és ezt: Erdély, és ezt: Kárpátok – meg fogod tudni, mire gondoltam.”

Elbe István
elbe.at.oszk.hu

AMIT A PAPÍR ELBÍR

MÚZEUMOK ÉJSZAKÁJA AZ OSZK-BAN

A tavaly megkezdett hagyományt folytatva idén is egy központi tematika köré szerveztük programjainkat. Ezúttal a papír volt a szervező erő...

Immár hagyományosan a félóránként induló, csoportvezetéssel egybekötött **könyvtári körséta** volt az egyik legnépszerűbb programunk azon a júniusi estén, amelynek során a látogatók megismerhették a könyvtár történetét és működését, betekintheztek raktárainkba, és ízelítőt kaptak a könyvkötés és a papírfestés technikájából. Az előre tervezett időpontokon kívül extra csoportokat is indítottunk, így összesen mintegy 650 fő vett részt a körsétáinkon. Mindezt tetézte **Rúzsza Magdi** 19.00 órától feldübörgő színházi jellegű koncertje, mely a vártnál is nagyobb sikernek bizonyult. A 3-4 éves kisgyermekektől egészen a nagyszülői korba érő felnőttekig mindenki együtt élt és mozgott a zenével. A koncert fantasztikus

hangulatban telt – az aulában elhelyezett kivetítón azok is végignézhatték a koncertet, akik a nagy érdeklődés miatt a központi előadóterembe már nem fértek be.

Amit a papír elbír címmel meghirdetett tematikus programjaink öröndetesen népszerűek voltak, kicsik és nagyok egyaránt lelkesedéssel böngésztek a tárlatok között. A *Hét évszázad papírtitkai* című kiállításához kapcsolódóan számos játékos múzeumpedagógiai foglalkozás várta a kicsiket és nagyokat: papírmerítés, vízjelösszerakó, vízjelrajzolás, vízjelfelismerés, vízjelrajz-nyomatás. Üdítő színfoltnak bizonyultak kisebb tárlataink is! Ilyen volt a Plakát- és Kisnyomatványtár *Az ezerarcú papír* című kiállítása, illetve Könczey Elemér székelyudvarhelyi karikaturista munkáiból összeállított *FEJADAG - 100 KARIKATÚRA* című tárlat az V. szinten. Az olvasótermek szorgos használói mellett a VII. szintre látogatók az OSZK Törzsgyűjteményének kincseiből összeállított,

A Rúzsza Magdi-koncertet külső kivetítón is figyelhette a sok érdeklődő

18–19. századi gazdagon illusztrált albumok anyagát felvonultató *Gombák, növények, állatok* című válogatást, valamint a Magyar Filatéliai Tudományos Társaság *Papírba zárt kalandok* című kiállítását tekinthették meg. Végül, de nem utolsó sorban a Könyvtörténeti és Könyvtartudományi Szakkönyvtár *Buszok, könyvmolyok, könyvek és könyvtárak* címmel egy ötletes, érdekes plakátkiállítással örvendeztette meg a látogatókat, melyen külföldi könyvtárak olvasás- és könyvtárnépszerűsítő plakátjaiból kaphattunk ízelítőt.

Az utóbbi néhány évben

Látogatók a térképtárban

... és a raktárban

könyvtárunk nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy kiállításainkhoz és rendezvényeinkhez kapcsolódóan olyan programokat is biztosítsunk, melyeken látogatóink passzív szemlélőből aktív résztvevővé válnak. Így a Múzeumok Éjszakáján is többféle interaktív programban vehettek részt a vállalkozó kedvű érdeklődők. A Zeneműtár *Ezek is kották!* című programja keretében különleges kottákkal ismerkedhettek meg a látogatók. A Színháztörténeti Tár *Színház és papír – Papírszínház* címmel igen színes programmal várta az érdeklődőket: a különleges anyagból készült makettek és színlapok megtekintésén túl lehetőség nyílt saját díszletmakettek összeállítására is.

A Térképtárban a *Hol lehetek?!* című interaktív program keretében régi és modern földmérési eszközöket próbálhattak ki a vállalkozó kedvű látogatók. Az *origamisok* asztalánál folyamatosan nagy volt a nyüzsgés, a Magyar Origami Kör tagjai lelkesen avatták be az érdeklődőket a papírhajtogatás művészetének alapjaiba, s szintén sokan éltek a lehetőséggel, hogy Temesi Péter karikaturista görbe tükörrel a helyszínen megörökítse őket.

A folyamatos érdeklődés mellett szép számban akadtak olyanok is, akik kihasználták az adódó alkalmat, és egészen hajnali 2-ig olvastak, kutattak olvasótermeinkben. Az immár hagyománnyá vált akciónk keretében a kedvezményes beiratkozás / olvasójegy-hosszabbítás lehetőségével is nagyon sokan éltek – többen közülük egyszerű látogatóként érkeztek, és a színes este alatt átélt élmények hatására olvasóként távoztak. Látogatóink száma a 10 ezer főt is meghaladta, ez a tavalyi évhez képest 30%-os növekedést jelent. Külön öröm számunkra, hogy egyre több gyermek és fiatal is ellátogatott intézményünkbe, érdeklődve ismerkedtek könyvtárunkkal, és lelkesen vettek részt a különböző nekik szóló múzeumpedagógiai és egyéb programokon.

Szilárdi Edina
edina.at.oszk.hu

A SZERZŐ MÁR NEM ISMERETLEN

AZ OSZK 16. SZÁZADI HAJÓZÁSI TÉRKÉPÉNEK KÉSZÍTŐJÉRŐL.¹

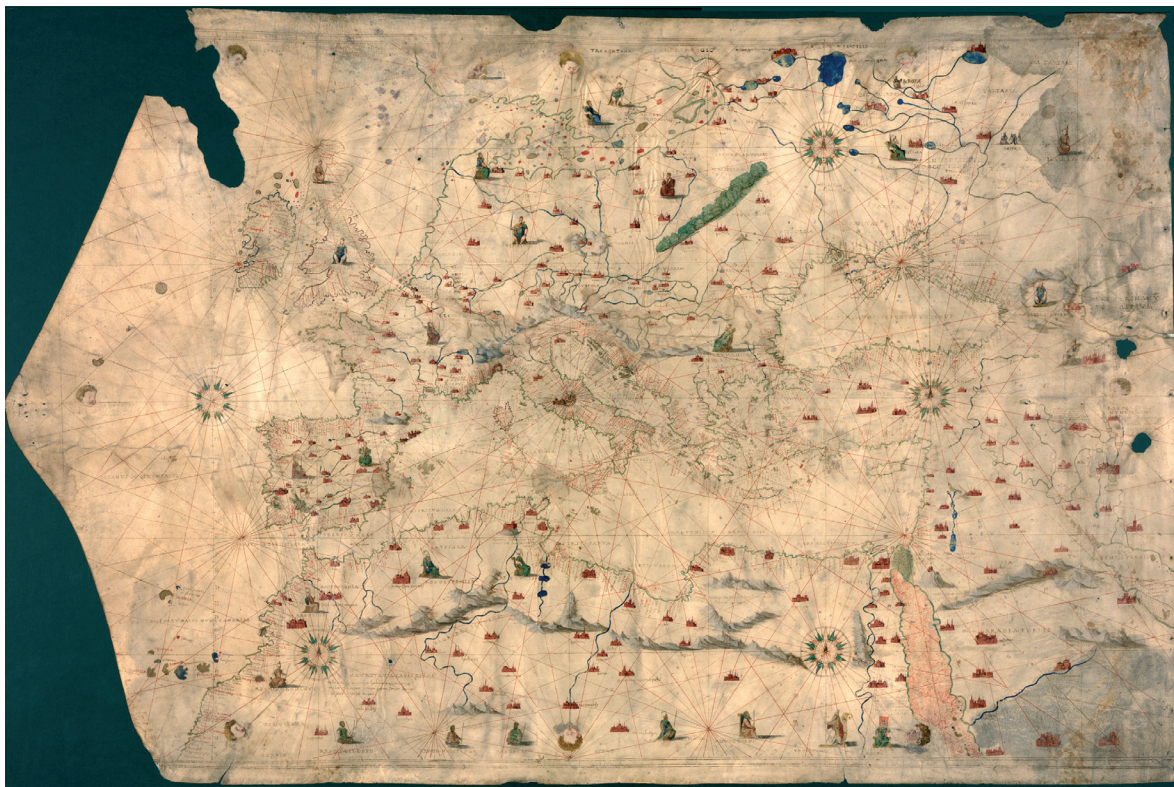
A Földközi-tenger vidékén a 13. században meginduló társadalmi és gazdasági változások a termelés általános fellendülését idézték elő. A különféle árukat és termékeket egyre nagyobb mennyiségben szállították az egyes régiók között, aminek következtében a közlekedés és az áruszállítás gyors fejlődésnek indult. Egyre nagyobb szerepet kapott a tengerhajózás, a megnövekedett igényekhez azonban új, nagy teherbírású, ugyanakkor biztonságos hajókra, valamint a tengeren alkalmazható tájékoztatói módszerekre és eszközökre volt szükség.

A hajóépítés technikai újításai mellett megjelent egy új segédeszköz is: a navigációs (portolán) térkép. E különleges térképek célja nem csak tengeri tájékozódás megkönnyítése volt, hanem a hajózási útirány megter-

vezésének elősegítése is. A földrajzi környezet pontos ismerete megkövetelte a valóságnak megfelelő ábrázolást, ezért a portolán térképek a többi 13-14. századi térképpel ellentétben a modern térképeket megközelítő földrajzi pontossággal készültek. Ezekben a műveken a tengerek partvonalát rendkívül részletesen rajzolták meg, ugyanakkor a navigáció szempontjából lényegtelen belső szárazföldi területeket általában üresen hagyták. A portolán térképek azon gazdagon díszített darabjai, amelyeken az előbbiekkal ellentétben a szárazföldek belső területeit is ábrázolták, nem a tengeri navigációt szolgálták, ezeket a felfedező utak és a hozzájuk kapcsolódó gazdasági tevékenységek során használták. Már a készítésük idején értékes műalkotásnak tekintették, és rendszerint uralkodók vagy gazdag hajótulajdonosok birtokába kerültek.

Cod. Lat. Medi aevi No. 353. Név nélkül,
70,5 x 106,8 cm, 16. század közepe, OSZK.

Az ismeretlen szerző műve. A tudományos szemléltető térképkészítés mérföldkövének tekintett portolán

térképek néhány példánya az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében is megtalálható. Szépségével és titokzatosságával kiemelkedik közülük az a 16. század közepén készített példány, amelyet készítője nevének hiányában Cod. Lat. Medi aevi No. 353 jelzettel láttak el.

A térkép történetéről azt lehetett tudni, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményének bővítésekor vásárolta 1889-ben. A nagyméretű térkép jó állapotban van, gazdag névrajza még ma is nagy területen olvasható, és különlegesen finom vonásokkal készített, művészi miniatúrák díszítik.² Mindennek ellenére egyedül Gróf Teleki Pál adott közre egy rövid leírást róla 1906-ban.³ A Földrajzi Közlemények VII. füzetében megjelent cikkben röviden összefoglalta mindazt, amit az úgynevezett névtelen hajózási térképről „első ránézésre” tudni lehet. A térkép szinte egész Európát, Észak-Afrikát és a Közel-Keletet ábrázolja. Nyugati oldalán a Brit-szigetek, két képzeletbeli sziget (*brasil* és *las maidas*), az Azori-szigetektől kettő (*lupo*, *corvo*), Madeira és a Kanári-szigetek húzódnak. Nyugat-Afrika partját a Rio Dorótól délre, Terra darenáig rajzolták meg. Északon a Skandináv-félsziget, a Balti-tenger és Északkelet-Európa erőteljesen elnagyolt, de Livonia (Lívföld) és Moszkva környéke részletezve látható. A déli részen Észak-Afrika (többek között Marokkó és Mauritánia) teljes egészében, valamint nagy részben a Vörös-tenger és az Arab-félsziget, keleten a Kaukázus, a Kaszpi-tenger és Perzsia, délkeleten pedig az Arab-öböl északi része határolja a térképet. A Földközi-tenger vidéke a leg részletesebb, de több helyen magyarázó feliratok, ábrák és rajzok adnak az olvasónak további ismereteket.

E térkép eredetének feltárására és szerzőjének meghatározására máig nem történt kísérlet, noha térképi és díszítő elemekben egyaránt rendkívül gazdag, és az alapanyaga is nagy felületen ép és tiszta maradt. Teleki a szerző kilétének megállapítását lehetetlennek tartotta, így ezzel a kérdéssel egyáltalán nem foglalkozott. A készítés idejét a térképen látható uralkodók rajzai alapján állapította meg. A 19 európai és 11 afrikai uralkodó közül csak II. Fülöp spanyol király (*Philipus R Hispanie*) és Szulejmán (*Suleymanssac Imperator Turc*) török császár nevét jegyezték fel. Mivel II. Fülöp 1556-tól 1598-ig uralkodott, Szulejmán pedig 1520-tól 1566-ig, nyilvánvaló, hogy a térképet 1556 után, de legkésőbb 1566/68-ban készítették.

Battista Agnese élete és munkái. A térképen látható egyes elemek, például a jellegzetes irányrözsák és az uralkodók miniatúrái a Battista Agnese műhelyéből származó hajózási atlaszok sajátosságai. A genovai születésű Agnese (1500 k.–1564) életéről, annak ellenére, hogy ő tekinthető Itália legjelentősebb 16. századi

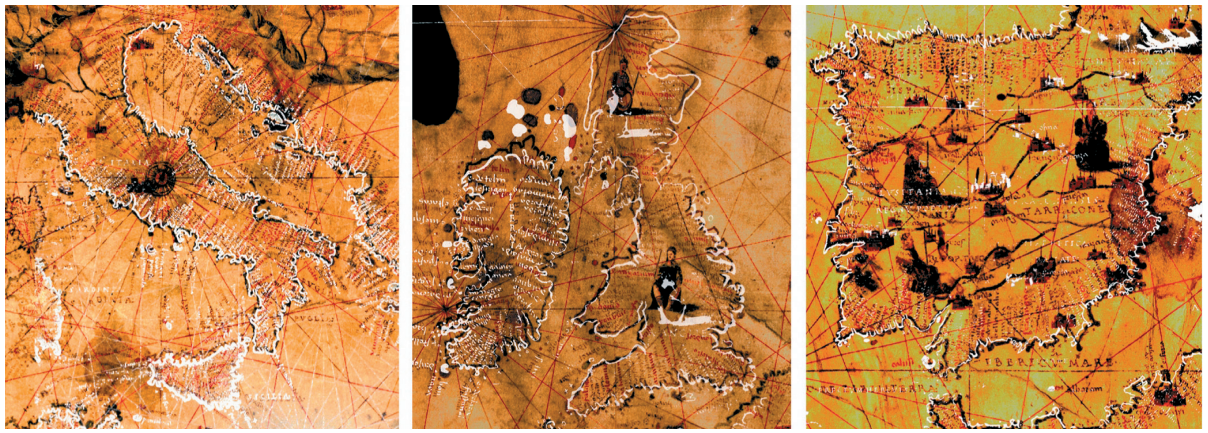
térképkészítőjének, rendkívül kevés adat maradt fenn. Az azonban bizonyos, hogy kezdettől fogva Velencében dolgozott, ahol a későbbiek folyamán térképkészítő műhelyt is létrehozott. Művei, elsősorban hajózási atlaszok, a mai napig igen nagy számban maradtak fenn, hagyományos portolán térképei közül azonban csak néhány példány ismert. A világ különböző országainak közgyűjteményeiben 73 darab Agnese-nek tulajdonított atlaszt és nyolc térképet őriznek, de feltételezhető, hogy számos, jelenleg névtelen térkép és atlasz is az ő műhelyéből származik.⁴

Az atlaszok elején található címerek alapján tudni lehet, hogy Agnese munkái népszerűek voltak a nemes-ség köreiből. Magas rangú megrendelői között találjuk V. Károly német-római császárt, VIII. Henrik angol királyt, és II. Fülöp spanyol királyt.

Hasonló vonások. Egy olyan térkép esetében, ahol sem a szerző személye, sem a készítés éve, sem egyéb adat nem ismert, ott a készítőre és az előállítás hozzávetőleges idejére csak a térképen látható és értelmezhető adatokból tudunk következtetni. Értékelhető eredményt annál nagyobb eséllyel lehet elérni, minél több adat vagy részlet látható a térképen, és a hordozóanyag a körülményekhez képest jó fizikai állapotban maradt fenn. Az összehasonlításához Agnese 1546-ban és 1553-ban készített atlaszának faksimile kiadását használtam fel.⁵

A Cod. Lat. Medi aevi No. 353 kéziratos térkép névrajzában elemzésében szereplő földrajzi nevek listája azokból a nevek közül állt össze, amelyek jól olvasható és könnyen értelmezhető állapotban maradtak meg. A három térkép névanyagában Közép- és Dél-Itália, valamint az Ibériai-félsziget területén csak egy-két esetben fordul elő tartalmi különbség, és a nevek írásmájában is csak néhány helyen figyelhető meg eltérés. A német, osztrák, lengyel és a cseh területeken névanyaga is szinte tökéletesen megegyezik. A magyarországi neveket illetően mindhárom térkép egységesen feltünteti Magyarországot, Erdélyt, Esztergomot, Budát, Belgrádot és Váradot, valamint a Dunát, a Drávát és a Szávát. Pest városát az 1553-as térképen látható és az OSZK térképén is szerepel.

A partvonalak rajzolatának összehasonlításakor a méretarányok különbségeiből adódó méret-különbségek megszüntetése után a faksimile atlaszokban látható kontúrvonalakat kiemeltem, és a név nélküli térkép fölé helyeztem. A partvonalak, egy részterület kivételével, minden vizsgált területen egybeestek. A szinte tökéletes egyezés alapján feltételezhető, hogy mindhárom térkép egyazon sablon felhasználásával készült. Az eltérést mutató részterület az 1546-ban készített térkép Skóciája, amely elnagyolt kör-vonalaival még szigetként látható. Az eredményt alátámasztja a MapAnalyst

Itália, a Brit-szigetek és az Ibériai-félsziget partvonalrajzainak összehasonlítása. Az alap Cod. Lat. Medi aevi No. 353, a fehér körvonalak pedig Agnese 1553-as atlaszából származnak.

szoftverrel 201 kontrollpontpár alapján kirajzolódó torzulási hálózat is, amelyen csupán az alapanyagok deformálódásából származó minimális eltérések láthatók.⁶ A folyók és a folyami szigetek ábrázolása a tengerpartokéhoz képest szinte vázaltszerű. Ennek ellenére a Duna jellegzetes futása és torkolata, kisebb eltérésekkel, mindhárom térképen megegyezik, és a feltüntetett négy sziget is ugyanazokon a helyeken jelenik meg. Érdekes a Balaton ábrázolásának változása. A tó az 1546-os térképen névvel és rajzzal együtt szerepel, az 1553-as térképről viszont teljesen hiányzik, a név nélküli térképen ismét megjelenik, de csak rajzban, a név nem látható mellette.

A településeket mindhárom térképen vörös színű, arannyal díszített városrajzokkal jelölték. A hegyes tornyok, a kapuk és az ablakok különféle elrendezései nem utalnak a városok valódi megjelenésére. Ezek valójában sematikus rajzok, amelyek az egyes grafikai elemek ismétlésével és variálásával minden településnek egyedi megjelenítést adnak. Az 1553-as és a név nélküli térkép városrajzain impozáns kupolák is feltűnnek. E két utóbbi térkép településábrázolási elgondolása láthatóan azonos, amely nem csak a városrajzok egyes elemein követhető. A név nélküli térkép egyes városai (pl. Buda, Pest, Belgrád, Várad, Nürnberg) az 1553-as térképen látottakhoz rendkívül hasonlítanak, szinte azonosnak tekinthetők.

Agnese munkáiban a hegységek és a Litván nagyfejedelemségnek a mai Ukrajna területén húzódó északkelet-délnyugat irányú erdősége jellegzetes formát kaptak. Ezek az elemek minimális változtatásokkal szerepelnek a név nélküli térképen is.

A díszítőelemek egyik látványos csoportját alkotják az uralkodók rajzai. A figurák trónjukon, szőnyegükön, a városuk vagy a sátraik előtt láthatók. E miniatúráknak a poli-

tikai viszonyok ismertetésében is volt szerepük, olykor azonban előfordulhatott, hogy a térképeken elavult adatokat tüntettek fel. Az uralkodók ábrázolásában kevésbé szigorú elvek érvényesültek, mint a domborzati vagy egyéb díszítő elemek esetében. A rajzoló a miniatúrák elkészítésekor nem törekedtek valósághű ábrázolásra, ezért a három térképen mindegyik uralkodó egyedi formában, de különböző alakban és más-más színekkel jelenik meg. Az 1553-as és a név nélküli térképen viszont Szulejmán szultán alakja teljesen egyforma, amely egyértelműen mutatja, hogy a két térkép ugyanabban a műhelyben készült.

A portolán térképek legismertebb eleme, az irányrózsza, általában dekoratív rajzolatú. A térképek készítői mindig arra törekedtek, hogy egyedi, csak őrjük jellemző irányrózsákkal díszítsék a munkáikat, ebből kifolyólag ezeket az elemeket szinte kézjegynek is tekinthetjük. A három vizsgált térkép esetében megállapítható, hogy az irányrózsák azonos geometriai szerkezettel és a színek azonos alkalmazásával készültek. A díszes portolán térképeken szokás volt a fő irányokat külön, szelet fűjő fejekkel is megjeleníteni. A fejek a térkép szélein, a megfelelő irányvonalon helyezkednek el, és a térkép belseje felé tekintenek. Az arcok egy térképen belül különbözhetnek, de mindig azonos stílusban készültek. A név nélküli térkép gyermekfejet ábrázoló szélfejeit vizsgálva megállapítható, hogy azok egyértelműen megegyeznek az 1553-as atlaszban láthatókkal. Az a tény, hogy az irányrózsák és a szélfejek rajzolata megegyezik, nem bizonyíthatja minden kétséget kizáróan a térkép szerzőjének kilétét, azonban megerősíti az egyéb térképi elemek összehasonlítása során kialakult véleményt.

*

Az átfogó összehasonlítás során egyértelműen bebizonyosodott, hogy az OSZK név nélküli portolán térképe ugyanazon térképszerkesztési és -díszítési elvek alapján készült, mint Battista Agnese két vizsgált atlaszának térképlapjai. Az eredmények alapján kijelenthető, hogy

a Cod. Lat. Medi aevi No. 353 jelzetű térkép a 16. század legjelentősebb velencei térképkészítő mestere, Battista Agnese műhelyéből származik.

Írás Krisztina
 iras.at.map.elte.hu

Jegyzetek

¹ A cikkben összegzett eredmények a szerző „Portolán térképek kartográfiai vizsgálata digitális eljárással” című doktori disszertációjának részét képezik. Első közzététel Írás Krisztina: Anonymous portolan chart in Hungary: A possible Agnese work. Poszter. A 23. Nemzetközi Térképtörténeti Konferencia kiadványa (2009), 124. o.

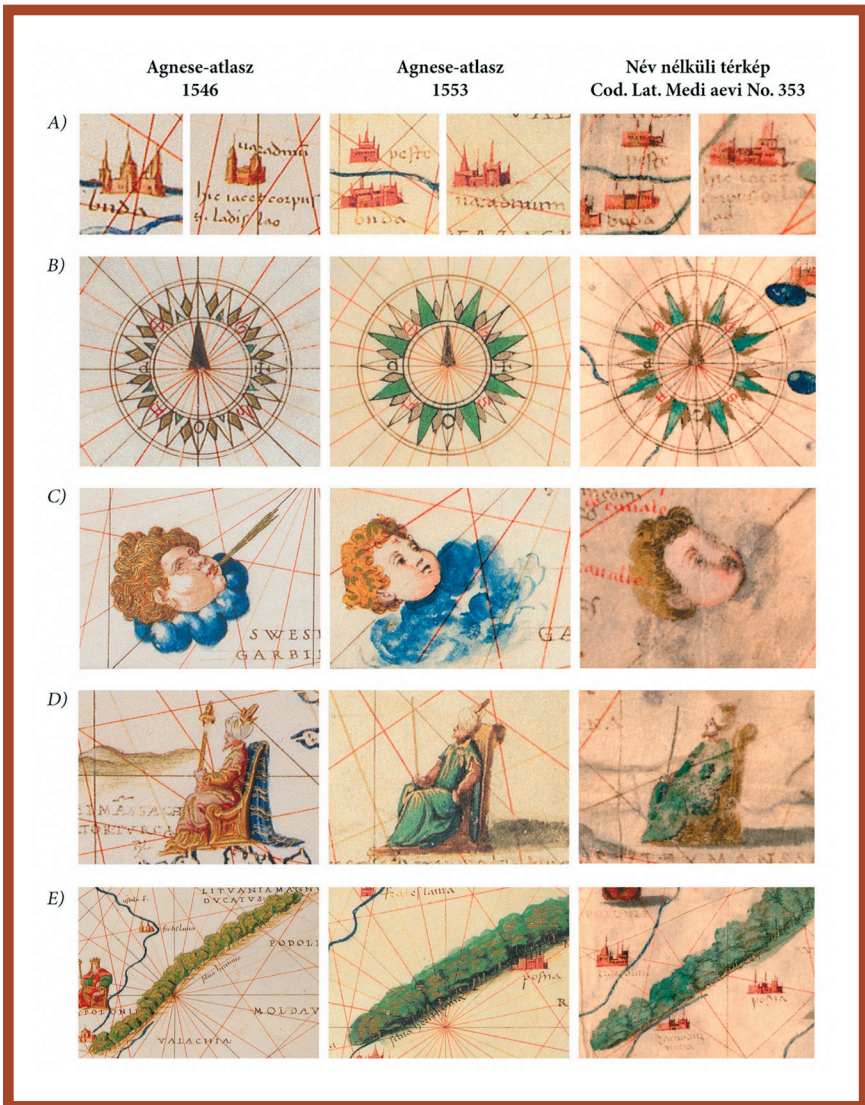
² A térkép mérete 70,5 x 106,8 cm, méretaránya a számításaim szerint kb. 1 : 7 000 000.

³ Teleki Pál: A XV. és XVI. századok kartográfiájának egy-egy emléke a Nemzeti Múzeumban. Földrajzi Közlemények, 1906. 7. füzet. 281–287. o.

⁴ Astengo, Corradino: The renaissance chart tradition in the Mediterranean. In D. Woodward (szerk.): The History of Cartography, 3. köt. Cartography in the European Renaissance, Chicago, 2007, The University of Chicago Press. 238–259. o.

⁵ Agnese, Battista: Hajózási atlasz. 1546. Faksimile: Portolan Atlas von Battista Agnese (1546). Graz, 1993, Desertina (Svájc), Akademische Druck (Ausztria), Verlag Autor (Oroszország). Zentralbibliothek, Zürich (Atl. 3349). Felhasznált térképlapok:

Európa (Nr. 8), Itália (Nr. 11), Ibéria és Észak-Afrika (Nr. 9), Afrika és az Indiai-óceán (Nr. 7). A lapok mérete 29 x 43 cm. Számításaim szerint a térképek méretaránya változó, 1 : 5 000 000 (pl. Nr. 11) és 1 : 7 000 000 (pl. Nr. 9). AGNESE, BATTISTA: Atlante Nautico di Battista Agnese 1553. Faksimile: Venezia, 1990, Marsilio Editori. Zentral-bibliothek Zürich, (Atl. 3328). Felhasznált térképlapok: Európa (Nr. VIII), Itália (Nr. X), Ibéria és Észak-Afrika (Nr. IX), Fekete-tenger (Nr. XII). A lapok mérete 36 x 51 cm. Számításaim szerint a térképek méretaránya változó, 1 : 5 000 000 (pl. Nr. X) és 1 : 3 000 000 (pl. Nr. XII).

Egyéb térképi elemek összehasonlítása:
 a) városok és feliratok, b) irányrózsák,
 c) szélfejek, d) Szulejmán török császár, e) erdőség.

⁶ Agnese (1553) Nr. X és a Cod. Lat. Medi aevi No. 353 térképek összehasonlítása során a torzulásmentes négyzetrács az Agnese 1553-as térképén felvett kontrollpontok alapján, a torzulási hálózat az OSZK név nélküli térképén felvett kontrollpontok elhelyezkedése alapján rajzolódik ki.

ÜZENETEK WILLIAM SHAKESPEARE-TŐL

Az OSZK VI. emeleti aulájában, az Ars Librorum kiállítóterében 2010 szeptemberében volt látható az a nagyszerű, Shakespeare-sonettek ihlette kiállítás, mely Katona Szabó Erzsébet textilművész papírkollázsait és Kodolányi Gyula költő és műfordító verskollázsait mutatta be. A színvonalas, egyedi tárlat értékes színfoltja volt a nemzeti könyvtár idei kamara-kiállításainak. Könyvtárunk három értékes tárlóban díszművekkel, magyar nyelvű Shakespeare-kiadásokkal, autográf bejegyzésekkel és a Kossuth-hagyatékek egy igazi ereklyéjével egészítette ki a kiállított műveket. A kiállítást nagy érdeklődés mellett Orosz István költő, grafikusművész nyitotta meg, előtte Boka László irodalomtörténész, tudományos igazgató beszélt Shakespeare sonettjeiről, méltatva azok fogadtatástörténetét, illetve a két kiállítóművész elgondolkodtató munkáit és magát a nagyszerű kezdeményezést. A tárlathoz októberben záróesemény is kapcsolódott, melyen felolvasások mellett Tellér Gyula szociológus, műfordító Orosz Istvánnal és Lukács Sándor színművésszel beszélgetett a kiállított művekről. Az alábbiakban a kiállítás nyitányakor elhangzott köszöntő sorokat olvashatják.

Üzenetek

„Nagy költők arca minden kor kódében másképp tükröződik, s a remekművek folyton változnak az idővel. Ha nem tudnak változni, nem is remekművek, mert a változás az életerő és életrevalóság próbája.” – írta könyvének bevezetőjében majd’ száz évvel ezelőtt Hevesi Sándor, „az igazi Shakespeare”-ről¹.

Tisztelt hölgyeim és uraim, fentebbi sorok arról is tanúskodnak, hogy az úgynevezett remekbe szabott irodalmi művek egységben létező normativitása és temporalitása, mintegy a klasszikusok egyik meghatározó jegyének felismerése mellett igencsak nehéz Shakespeare-ről szólva nem kultikus szófordulatokkal élni, s azt a bizonyos igazit keresni folyton. 1994-ben jelent meg az a nagyszerű munka, Harold Bloom *The Western Canon* című tekintélyes és tekintélyelvű összefoglalása, melynek fölényes olvasója nem kevesebbre vállalkozott, minthogy 567 lapon kijelölje az úgynevezett Nyugati Kánont. Azt a nagybetűs kánont, mely a nyugati civilizáció mintegy alapköveit kívánta felsó-

rolni a szépirodalmi művek terén. Az irodalmi értékörzés védekező távlatában is egyértelmű, mennyire kevéssé árnyalt az így rajzolt kép – mely eleve csak a szerző saját nyelvén elérhető művekről, irodalmi alkotásokról volt hajlandó bármit is állítani nemzetközi távlatban is –, amikor harmincegynéhány múnél meghúzhatónak vélte az említett listát. Az így elképzelt eszményi kör középpontjában Bloom szerint egyértelműen William Shakespeare áll, „aki a nyugati hagyományban a legjobb verset és prózát írta”.² Nem csoda hát, ha szerzőnk egyik nyilatkozata szerint is

Kodolányi Gyula és Katona Szabó Erzsébet
a megnyitón

arra a bizonyos képzeletbeli szigetre is szükség esetén mindenekelőtt egy Shakespeare-összest vinne magával, s aztán jöhet csak, mondjuk a Biblia. Dávidházi Péter irodalmi kultuszkutatásról szóló nagyszerű könyvében (*Isten másodszülöttje*, Gondolat, Bp., 1989) éppen erről a recepcióról írta, hogy mind az angol, mind a magyar Shakespeare-szakirodalom egyaránt hemzseg a kultikus beállítódások végletes példáitól, holott 1989-ben ő az említett munkát még nyilván nem is vehette kézbe.

Bloom említett művének megjelenése előtt harminc évvel, Shakespeare születésének 400. évfordulóján a Columbia University ünnepségén ezért is érezhette vélhetőleg szükségesnek Frank Kermode a maga le-

Részlet a tárlatból

(Fotó: Tóth Péter)

nyűgöző és ugyanakkor humorral átszőtt stílusában hangsúlyozni, hogy Shakespeare mégiscsak emberi lény, nem isten, nem is szent: költő – legfeljebb első az egyenlők között. Kinyilatkoztatás, kultikus hódolat és sarulevétel helyett, e remek kiállításon megidézett Shakespeare-sonettekkel kapcsolatosan én leginkább Géher István példáját követném,³ s elsődlegesen a sonettek belső tereiről, megkapó nyelvi erejéről szólnék.

Shakespeare 1592 és 1596 között írt sonetteket, egyikét miniatűr remekét hagyta, hogy baráti köre, bizalmasai kézzől kézre adják, de a nyilvánosság elé – mint Géher is helyesen megjegyzi –, csupán két-három választékosan erotikus elbeszélő költeményét szánta, intim sonettgyakorlatait nem! A 154 sonettből álló, ismert gyűjtemény 1609-ben került kései kiadásra, valószínűleg szerzője hozzájárulása nélkül. A sonettek nem a petrarkista hagyományt éltetik tovább, inkább amolyan lélektörténetet formálnak, „többszereplős pszichodramaként” olvashatók két személy, férfi és nő, sőt, alapvetően két férfi, s harmonikus és érzékeny kapcsolatukat összeziláló harmadik közt. A filológia természetesen évszázadokig akkurátusan kereste, s megtalálnak is vélte a történetek szereplőit. Az igaz történet azonban az ihlet belső tereiben keresendő és nem a pontos személyleírásokban! Abban, ahogyan Shakespeare tükrében ma is magunkra látunk. A drámaköltő lírája ugyanis valós „lélekdráma. Sűrűn, súlyosan szenvedélyes és fölényesen, fájdalmasan értelmes.”⁴ A felingerelt gondolkodás benne olykor ízekre szedi az érzést, a kielégíthetetlen érzékiség habzsolja az ízeket, a keserűben édeset ízlel, míg ugyanabban a sorban az édes maga válik keserűvé. Végtelen elmentések suhognak, egymásnak feszülnek bizonytalan, olykor kaotikus sodrásban, mígnem mohóságra csömör,

kéjvágyra önutálat, áldásra átok következik. A szenvedély így lesz gyönyörűség és gyötrellem, bűn és megtisztulás egyszerre.⁵

Shakespeare életművének fogadtatás-történetében a Szonettek kiemelt helyet foglalnak el, s mint arra Szabó T. Anna is emlékeztetett,⁶ művei közül talán csak a Hamletről írt többet a kritika. A Szonettek témája miatt (szerelmi háromszög, szókimondó testiség, homoszexuálisnak is értelmezhető utalások) ugyanakkor hosszú időn át csak a pozitívista kritika kísérelte megközelíteni Shakespeare életművének e fontos lírai szeletét, kimerítő fejtegetésekbe, vitákba bocsátkozva a versek sorrendjéről, időrendjéről, a dedikációkról.

S bár a sonettek *története* magyarországi viszonylatban egészen az utóbbi évtizedekig fordítás-irodalmunk még többnyire feltáratlan területének számított, egyes darabok kapcsán a fordítások viszonylagos bősége az utóbbi száz év stílusirányzatainak közelítésmódjait is tükrözi. (Ne feledjük, az első két magyarra fordított Shakespeare-sonett a 46. és 47. már 150 éve, 1859. március 27.-én a Nővilág című lapban jelent meg Szász Károly fordításában). A Szonettek (teljességének) tolmácsolása a műfordítás legnehezebb feladatai közé tartozik: a sonettek harmóniája és nyugtalansága, tárgyiassága és lebegése, érzelmessége és „intellektuális” tárgyiassága és virtuozitása olyan lenyűgöző, hogy forrás és célszöveg harmóniája ritka pillanatnak számít. Györy Vilmos, Szabó Lőrinc, Justus Pál vagy akár Mészöly Dezső tolmácsolásában mégis mindez megvalósult, sőt – mint É. Kiss Katalin írta⁷ – Szabó Lőrinc olykor a tökéletesség közelébe jutott.

Ki ne emlékezne például a 75. sonett kezdő soraira (Szabó Lőrinc második fordításában – a negyvenes évekből, *Örök barátaink* c. kötetből): „Az vagy nekem, mint testnek a kenyér / S tavaszi zápor fűszere a földnek; / Lelkem miattad örök harcban él, / Mint a fősvény, kit pénze gondja öl meg;”. „So are you to my thoughts as food to life / Or sweet-season’d showers are to the ground” – így az eredeti.

Mindezeket túl nem lehet eléggé hangsúlyozni, – amit a pozitívista szemléleteket követően az új-historizmus zászlajára is tűzött –, hogy a Shakespeare-líra számtalan szójátékot használ, amelyek a szavak jelentésének nem egyszerűen többértelműségét, ennek lehetőségét, de már-már a többes olvasatok provokálását jelenti. (A Booth-féle, 600 oldalas sonettkiadás – *Shakespeare’s Sonnets*. Edited with analytic commentary by Stephen Booth, Yale University Press, New Haven, 1977 – ezért is sonetről sonettre elemzi végig a versszövegeket, és szinte minden szóra és szókapcsolatra többféle értelmezést kínál.) A többes olvasatok, az

újabb és újabb jelentésrétegek, mint lehetőségek éltetik örökös érvénnyel a shakespeare-i lírát és olykor az idézett, igazít kereső Shakespeare-értelmezéseket is.

Tisztelt hölgyeim és uraim, művészetközi keretekben ennek ihlető sokszínűségét figyelhetjük meg e mai tárlaton. Kodolányi Gyula verskollázsai mély, elgondolkodtató darabok, nem egyszerű fordítások, nem is a hétköznapi életből vett szövegek kerülnek be egy-egy alkotásba, hanem az eredeti Shakespeare-sorok adnak termékenyítő ihletet Kodolányi kétnyelvű versműhelyének. E nyomok ugyan jól láthatók, mégis új és új

Részlet a tárlatból

(Fotó. Tóth Péter)

megjelenésre, új gondolatfonalra és fénnel ömlő sorokra, tusrajzokra vágnak. Határán mozognak annak, ami valójában az alkotás folyamatát, annak lényegét mutatja, ihlet, vázlat, kollázs, illetve kész, új, önálló mű szintjein. Katona Szabó Erzsébet megkapó alkotásai, – akár csak az ihlető verskollázsok a maguk lassú, figyelmes olvasás-igényükkel –, hosszas elidőzést, vizuális elmerülést igényelnek. Itt nem gondolati és képszerű tartalom egyszerű visszaadása, tolmácsolása, de kettős teremtés, igazi alkotás, vagyis 'létre hozás' a tét. Az én és a világ határainak alkalmi rögzítése, egy szemlélődésfolyam zavartalan fenntartása is. Csak ebben a nyugalomban tudnak létrejönni, a mindennapok káoszából kiválasztódnai a művek, amelyek kollázs-mivoltukkal mutatják az emberi kreativitásnak mélyáramát, hagyományát és újszerűségét egyszerre. Hogy egy költő, avagy egy textilművész kezéből kerülnek elő, az most

mellékes, felteszem, külön-külön is, valahol akaraton túl levő dolog. Két ember tollal, ecsettel, tussal, papírral.

A kiállított művek megérintenek, elgondolkodtatnak. Művészetről, fordításról, a művészet közegéről, annak egyetemességéről és szükségszerű sajátosságáról. És persze hangulatokról: kínokról és katarziszról, olyan örök érzések folytán, melyek önmagunk vizsgálatát szorgalmazzák, akár csak az említett Shakespeare-sonettek. Ez pedig feltétlen fontos akkor, amikor a művekben nem a megoldásra váró rejtélyt, hanem az ellentéteket egyesítő és megtartó költői kifejezés sikerét akarjuk meglátni.

A költészet nyelve – ahogyan Cleanth Brooks mondta – a paradoxon nyelve. Mint említettem, minden egyes szóhoz, szonett-sorhoz több, egymást kiegészítő jelentés társulhat, s ezt az irodalomtudományi axiómát pontosan ismerik a most kiállító alkotók. Mindezeket túl azonban filológiai biztonság, lenyűgöző kreativitás, intellektuális fegyelem és azonosuló érzelmi közelítés is kell az eredeti művek gazdagságának ösztönző, ihletet adó feltárására egy olyan markáns szellemi arcélú, érzelmi és képzeleti értékekben mégiscsak felülmúlhatatlan költő-modell esetében, mint amilyen a szonettek Shakespeare-je volt.

Boka László
boka.at.oszk.hu

¹ Ld. Hevesi Sándor, *Az igazi Shakespeare és egyéb kérdések*. A Táltos kiadása, Bp., 1919.

² Vö. Harold Bloom, *The Western Canon: The Books and School of the Ages*. N.Y - San Diego - London. Harcourt, Brace and Co. 1994.

³ Vö. Géher István, *Shakespeare*. Corvina, Bp., 1998. 3. javított, bővített kiadás.

⁴ Vö. Géher, *i.m.*, 389.

⁵ Shakespeare-olvasókönyvében Géher erre a 129. szonett mindössze két mondatba sűrített óriás-összetételét, annak lenyűgöző nyelvi erejét hozza példaként. Vö. Géher, *i.m.*, 389.

⁶ Vö. Szabó T. Anna, *Shakespeare szonettjei Szabó Lőrinc fordításában*. (Doktori disszertáció, ELTE, 1994.)

⁷ Vö. É. Kiss Katalin, *Shakespeare szonettjei Magyarországon*. Akadémiai, Bp., 1975. Modern Filológiai Füzetek, 22. 208.

„...S LÁTOM MAGAMAT NEM VÉNÜLVE, HANEM MEGIFJODVA”

MÁRKUS EMÍLIA-KAMARAKIÁLLÍTÁS
A SZÍNHÁZTÖRTÉNETI TÁRBAN

Márkus Emília, a közönsége által Szőke Csodaként tisztelt színésznő – mindkét monográfusa, Cenner Mihály és Kinga Mária Nijinsky-Gaspers (akinek a Színház-történeti Tár gyűjteményében található 1993-ban keltezett családi alapú életrajz-kézírata) szerint – 1860. szeptember 10.-én született Szombathelyen. A Nemzeti Színház 1917-ben összeállított illetmény-jegyzékében azonban a születés dátumaként 1862. szeptember 8. szerepel, és ez az időpont mindvégig követi Márkus Emíliát az intézmény adminisztrációjának különböző útjain. (Színész)női hiúság, vagy ügyintézői lapsus calami? Meglehet mindkettő, de bármelyik is, nem az első és nem az utolsó ilyen eset. Az utókor mindenestre 2010-ben ünnepli Márkus Emília születésének százötvenedik évfordulóját.

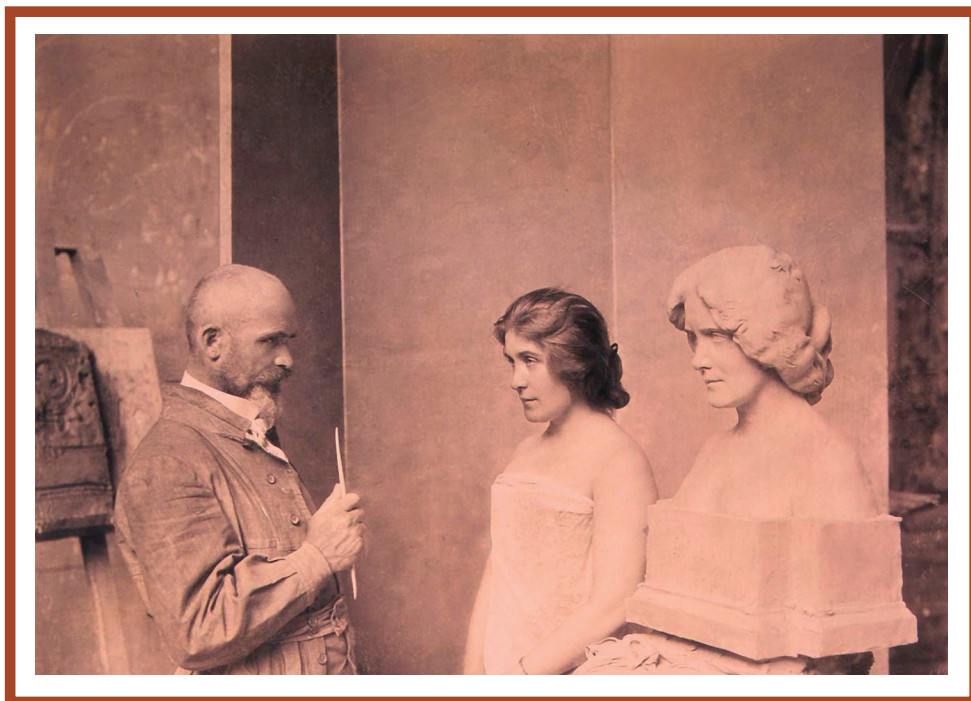
Márkus 1874-ben korengedménnyel – hiszen a nők számára előírt alsó korhatár tizenöt év volt – került az Országos Színészeti Tanodába. Első nyilvános színpadi fellépése nem vizsgaelőadás, hanem beugrás volt, ifj. Alexandre Dumas *Alfonz úr* című vígjátékának előadásába állt be. A következő nemzeti színházi fellépés – ekkor már szerződött tagként s teljes színésznői fejezetben – 1877-ben a *Romeo és Júlia* hősnőjének alakjában ismertette meg a közönséggel. Partnere a kor egyik igazi férfitársa, Nagy Imre volt.

Márkus Emília haláláig a Nemzeti Színház társulatához tartozott, 1928-ban lett a színház örökös tagja. Színészi pályájának hetvenöt éve alatt háromszázötven szerepben lépett fel. Klasszikus és kortárs, hazai és külföldi írók műveiben változatos színpadi életet élt, sokféle helyzetet, jellemet, történetet, érzést jeleníthetett meg. A korai években naivszerepeket játszott, majd a '80-as évtizedben lassan átalakult szerepköre: a színház drámai hősnője lett, az a színésznő, aki ifj. Alexandre Dumas, Victorien Sardou, José Echegaray, Henri Bataille, Henrik Ibsen, Maurice Maeterlinck szenvedélyes, néha szeszélyes, de érzésekben, vágyakban – és néha tettekben is – emancipálódó nőalakjait formálta meg. Kortárs és korszerű volt, olyan színésznő, aki még a klasszikus színműveket is kortárs társadalmi drámává szabta. Éppen úgy gyúrta át a drámák

nőalakjait, ahogy Maeterlinck bújtatta el a 15. században játszódó *Monna Vanná* jában egy modern házasságtörés problémáját. Márkus Emília egyik legátütőbb sikerét e színmű főszerepében aratta, Giovanna megformálásával.

Akár történeti-mesei köntösbe elrejtett modern konfliktus, akár klasszikus szövegből kibontható kortársi életérzés volt a tét, izgalmasan jelent meg egy, az 1890-1900-as évek női szépségről alkotott fogalmi szerint „szabálytalan szépségű”, érdekes színésznő megformálásában. Kritikusai és közönsége egyként csodálta, legendák szóltak mesésen csillogó, szőke hajzuhatagáról, mely mindig a megfelelő színpadi pillanatban omlott el, zuhant a vállára. Bródy Sándor 1911-ben külön kiemelte sötétkék szemének kifejező és a nézőt megbilincselő pillantását és hangját, melyen nincs „törés vagy gyűrődés, állandóan fényes és példátlanul érzéki” (s amelynek tágas amplitúdóját és leányos dallamait egy 1937-ben (!) készült rádiófelvételbe behallgatva magunk is élvezhettünk). Márkus Emília olyan színészi adottságokkal és eszközökkel rendelkezett és működött, melyekkel a XIX–XX. század zaklatott fordulója a femme fatale-t, a végzet asszonyát szerette jellemezni. Az örök nőt, ahogyan Ady lelken-dezett egy 1901-es korai kritikájában vele kapcsolatban: „a nagy Emília, aki az »örökasszony«, az asszonyiság legrejtettebb titkait is úgy föl akarja mielőttünk tární, hogy még az unokáink se tudjanak semmi más újat az asszonyról, mint amit és amennyit Emília asszony mondott el nekünk.”

A következő nemzedék – amelynek számára mind a századforduló modernségének borzongásai, mind a 19. századi realista színjátész iskola múlt időnek tűnt már – elsősorban a színészi erőt becsülte Márkus Emília játékában. 1920-ban – egyik legsikeresebb, 1898-tól színészi repertoáron tartott szerepe Mathilde alakja (Echegaray *Folt, amely tisztít*) kapcsán – Kosztolányi Dezső a színésznőt a magyar színjátész stílustörténetében is elhelyezte, igen pontosan. „Akkor tűnt föl – amint egy régi magyar lexikon nevezi őt – »a szőke, sápadt, ideges leányka«, mikor hozzánk is el-

P. Márkus Emília Stróbl Alajos műtermében 1896-ban.
(a Színháztörténeti Tár gyűjteményéből)

érkeztek a nyugati, századvégi irodalom babonás visszfényei, és már eleven esóként hatott Sardou és Dumas. A romantikával való kapcsolata pedig döntővé lett egész pályájára. Ő a '67 után való békés és nyugodt magyar aranykor hősnője. Már leáldozott a bécsi Burgtheater régies »nagy stíl«-je, de még nem mutatkozott se a tisztító naturalizmus, se az új és stilizált romantika. Két korszak között mozgott, úgy, hogy egyetlen színészi vagy irodalmi iskolát se képviselt: csak a maga ősi tehetségét.” No meg mesterének, a Nemzeti Színház drámai tagozatát 1878 óta vezető Paulay Edének alapelvét, mely szerint: „Legfőbb törvény a színészre: a jellemnek eszményi felfogása, mely abból áll, hogy az előadandó szerep egyéniségét egy eszme képviselőjének tekintjük [...] a néző felfogásunkban egy általános elvet lásson feltüntetve, mely ez egyéni alakot öltötte magára.”

Az eszményi és az egyéni közti játékbeli harmonikus egyensúly megteremtésének alapja a képzelőerő, és egyik legfontosabb eszköze a hang. Nem a társalgási beszédstílus, hanem a szöveget kizengető, de a „kedélyállapotot” érzékelteni tudó színpadi beszéd. Márkus Emília ezekből a szerepformáló elvekből kiindulva és ezeket mindvégig megtartva nőtt bele nem a századfordulón lassan változó színészi játéktílusba, hanem a felbukkanó új tematika és érzelmek modernségé-

be. Hosszú élet adatott neki: 1949. december 24-én halt meg.

Kiállításunk mottójául Márkus Emília saját szavait választottuk, melyeket egy Paulaynak írt levelében fogalmazott – 28 esztendőskorában. A Márkus Emília arcait és alakját számos fotóval, jelmeztervekkel, őt ábrázoló képzőművészeti alkotásokkal és más dokumentumokkal megidéző összeállítás Rajnai Edit munkáját dicsérte, s azzal a céllal emlékeztetett a 150 év előtt született színésznőre, hogy megismerkedvén művészetével, szerepeivel, a magunk XXI. századi életén is elgondolkodhassunk. A nő, a színésznő, a társadalomban szerepeket játszó nő, a gyermeklány, az érett, s azután az idős asszony figuráján – saját magunkon. Hisz az emlékezésre mindig az utókornak van szüksége, hogy magunkat a régi nagyokhoz mérve kapcsolhassuk egygyé a történelem és a kultúra láncszemeit.

Sirató Ildikó
sirato.at.oszk.hu

„EGY KÜLÖNÖS HÁZASSÁG”

MIKSZÁTH ÉS A RÉVAI KIADÓ

Könyvtárunk Manuscriptorium terében 2010. július 3-ától szeptember 25-ig látható kiállítás aktualitását két évforduló adta: Mikszáth Kálmán halálának 100., illetve Révai Mór János születésének 150. évfordulóját ünnepeltük az idei évben.

A századforduló két kiemelkedő közéleti alakja és kultúrembere jelentősen meghatározta az irodalom és a könyvkiadás alakulását. Mikszáth írói nagysága közismert: nemcsak kora, hanem az utókor is legnagyobb prózaíróink közé sorolja. Theodore Roosevelt kedvenc írója volt, számos kortárs prózaíróink – pl. Esterházy Péter – mesterét látja benne. A századvég prózájának megújítójaként, a retorikus írói nyelvhasználat helyett az élőbeszédre jellemző nyelvezet irodalmivá tételét köszönhetjük neki. Regényeit, elbeszéléseit a világ szinte minden nyelvére lefordították, életműve szám szerint is óriási.

A könyvkiadó üzletember, Révai Mór János neve talán kevésbé ismeretes, noha számos írónk munkáját nemcsak kiadta, hanem azok születését ösztönözte is. Révai Mór János Mikszáth és Jókai egyik legfontosabb kiadója, írói jubileumuk fő mentora volt, a szépírók műveinek kiadása mellett számos enciklopédikus ismerettár, többek között a *Révai Lexikon*, az *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből* vagy a *Corpus Juris Hungarici* megjelenését köszönhetjük neki. Révai ősei és saját pályája Mikszáth-regénybe illő: egy szegény könyvkötő, majd könyvkereskedő család „céh-méretű” eperjesi, majd pesti vállalkozásából alakult kapitalista nagyvállalat születik néhány évtized alatt, melynek vezetője, felvirágoztatója, szellemi motorja és fő tulajdonosa Révai Mór János lett, ahelyett, hogy édesapja, Rosenberg/Révai Sámuel által megálmodott irodalomtudósi pályára lépett volna. Mindezt úgy valósítván meg, hogy munkásságát mindvégig az írók művészi és anyagi pártolásának, a magyar könyvkultúra és ismeretterjesztés érdekeinek rendelte alá.

A kilenc tárlóra épülő kiállítás – noha Révai Mór János és Mikszáth Kálmán munkakapcsolatára fókuszált – nem hagyhatta figyelmen kívül az író pályájának és a Révai Kiadó alakulástörténetének főbb mozzanatait sem. A kiállítóterbe belépve elsőként Mikszáth írói indulását megelőző fontosabb élettörténeti dokumentumokat állítottunk ki: a szülői ház és a gyermekévek helyszínének valamint iskoláinak egykori és mai

fotóit, a pályakezdő író nehéz anyagi helyzetét bemutató, Mikszáth Jánoshoz írott autográf levelét, Mauks Ilonához címzett udvarló sorait, valamint a kétszer megkötött házasság dokumentumai kaptak helyet a kettős portré felvezetésében.

A kiállítóteret kettéosztó molinó mellett léphetek be a látogatók a párhuzamos élettörténetek terébe, a munkakapcsolatot dokumentáló vitrinekhez, mely 1881-től kísérte figyelemmel a kapcsolattörténetet. A molinón a Révai Kiadó által 1910-ben az író számára ajándékozott könyvszekrény volt látható, melyet a negyvenéves író jubileum alkalmából, a közös munka „ajándéka és szimbólumaként” kapott Mikszáth, s amely ma is eredeti helyén, a horpácsi kúriában található.

Manuscriptorium kiállítóter

A kapcsolattörténetet megelőzően és felvezetendő a Rosenberg/Révai Sámuel által alapított eperjesi könyvkötőműhely, a Rosenberg/Révai család birtokában lévő Egyetem utcai ódondászat, majd az abból kinövő, 1869-ben megalapított Révai Kiadó alakulástörténetét követhették nyomon a látogatók a Kézirattárunkban található dokumentumok, szerződések, levelezés és személyi dokumentumok révén, valamint három, a Fővárosi Levéltárból kapott cégbejegyzés másolata által. Az 1879-től informálisan, 1885-től hivatalosan is a kiadó vezetőjévé lett Révai Mór János személyi dokumentumai – hazai és lipcei egyetemi bizonyítványai, későbbi útlevele – a képzett, külföldi tapasztalatra és üzleti kapcsolatokra szert tett, művelt üzletember intellektuális portréját vázolta fel.

Részlet a kiállításból

Révai Mór számára az 1880-as évek a könyvszakma mellett való elköteleződés ideje: a húszas évei közepén járó fiatalember a *Regényvilág* és a *Magyar Ifjúság* című lapok számára megnyerte Jókait és Mikszáthot, majd műveiket kötetben is megjelentette. A többször idézett emlékiratnak is tekinthető élet- és kiadótörténetében, az *Írók, könyvek, kiadókban* megfogalmazott ars poeticájából, a kiállított levelekből és szerződésekből kiderült, Révai Mór János gondosan ügyelt nemcsak a tartalmi igényességre, hanem a kötetek formai megjelenésére azáltal, hogy a legjobb grafikusokat és könyvkötőket alkalmazta a könyvek kiadásakor. Fő célja a nívós könyvkiadás megteremtése és az igényes olvasóközönség kinevelése volt.

Mikszáth Kálmán és Révai Mór munkakapcsolata rendkívül termékenynek bizonyult, noha konfliktusoktól sem volt mentes. Révai Mór, aki a nyolcvanas évektől már Jókai Mór legfőbb kiadója volt, szerette volna megvenni Mikszáth művei megjelentetésének kizárólagos jogát is. A kiállított szerződések jól illusztrálták, hogy a Révai Kiadó a korszak legmagasabb honoráriumát fizette az íróknak, illetve műveit kivételesen szép formában jelentette meg. A nagyobb folyóiratokkal rendelkező Wodianer, a Singer és Wolfner, a Légrády Kiadó vagy később a Franklin Társulat, aki publicistaként is foglalkoztatta Mikszáthot, s ezzel rendszeres jövedelemhez juttatta az író, előnyt élvezett Mikszáth talán egyetlen tudatos kiadója, a századfordulóra a folyóirattal már nem rendelkező Révaiék előtt. Révai Mór azonban rendre megvásárolta a konkurens kiadóktól és a szerzőtől a többedik kiadás és forgalmazás jogát. Így jelentethette meg 1910-ben öt kötet kivételével – melyet a Franklin Társulat nem adott el, s amely perhez is vezetett – a negyven éves írói jubileum alkalmából az életműkiadást.

A munkakapcsolat mellett kettejük barátságára és magánéleti találkozásaik színhelyére is reflektált kiállításunk: az István szállóbeli és a kaszinói kártyapartikra, felolvasásokra, társadalmi eseményszámba menő vacsorákra, melyet a kiadó nem egy alkalommal írója tiszteletére rendezett.

A két legfontosabb esemény Mikszáth és Révai együttműködésében a Jókai biográfia születése és az írói jubileum volt. Az előbbi megírására Révai kérte fel az író, munkájában komoly segítséget nyújtván azáltal, hogy Jókai életéről szóló adatközlő leveleket újonnan nyílt könyvesháznak irodájában gyűjtötte, dolgoztatta fel munkatársaival, s Mikszáth számára az íráshoz rendelkezésre bocsátotta.

E levelezés dokumentumai, a könyvesház alaprajza valamint az életrajzért kapott honoráriumából vásárolt horpácsi kúria egykori és mai fotója külön tárlóban kapott helyet. A „különös házasság” másik fontos állomása, a negyven éves írói jubileum és a díszkiadás dokumentumai zárták a kapcsolattörténetet. Az Apponyi Albert és Beöthy Zsolt által vezetett ünnepi bizottság üléseinek jegyzőkönyvei, előfizetői mintaív, az ügynökök számára megfogalmazott terjesztési javaslat és a jubileumi ünnepségsorozat meghívója, illetve maga a Révai által kiadott jubileumi sorozat zárta a kettős portrét, érzékeltetvén, hogy e munkakapcsolat nemzeti üggyé és monumentális könyvészeti vállalkozássá vált. Mindez az életmű lezárulását is jelentette, hisz az ünnepségsorozat után Mikszáth néhány nappal meghalt.

Végezetül a Révai Kiadó jótékonyági, szociális és reprezentatív eseményeiről valamint Mikszáth halála utáni éveiről emlékeztünk meg: különféle klubok, szerzői estek és jótékonyági összejövetelek meghívói, valamint a lexikon kiadás dokumentumai zárták a Kézirattár Révai és Mikszáth jubileum alkalmából rendezett kiállítását.

A tárlat számos értékes autográfja közül kettő kiemelkedő jelentőségűnek volt mondható. A konkurens kiadók számára írt kéziratok egyike, a Pesti Hírlapban 1885 és 1891 között megjelent Mikszáth írások bekötött szedőpéldánya, a nyomdász és a szerző javításaival. A kiállítás filológiai érdekessége egy ezidáig publikálatlan levél volt: Mikszáth 1908-ban Révai Mór számára írt kondoleáló sorai, melyben az elhunyt édesapa, Révai Sámuel emberi és alkotói nagyságát méltatta. A kiállítást Szita Gábor és e sorok írója rendezte.

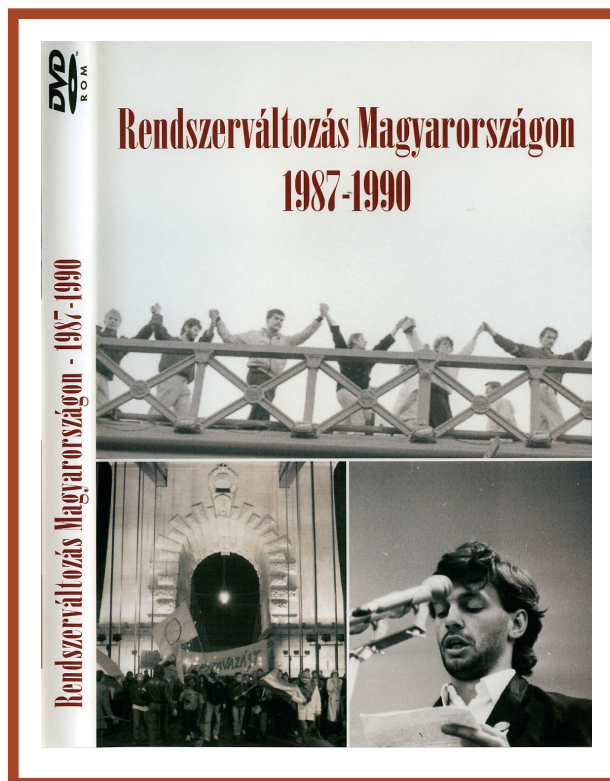
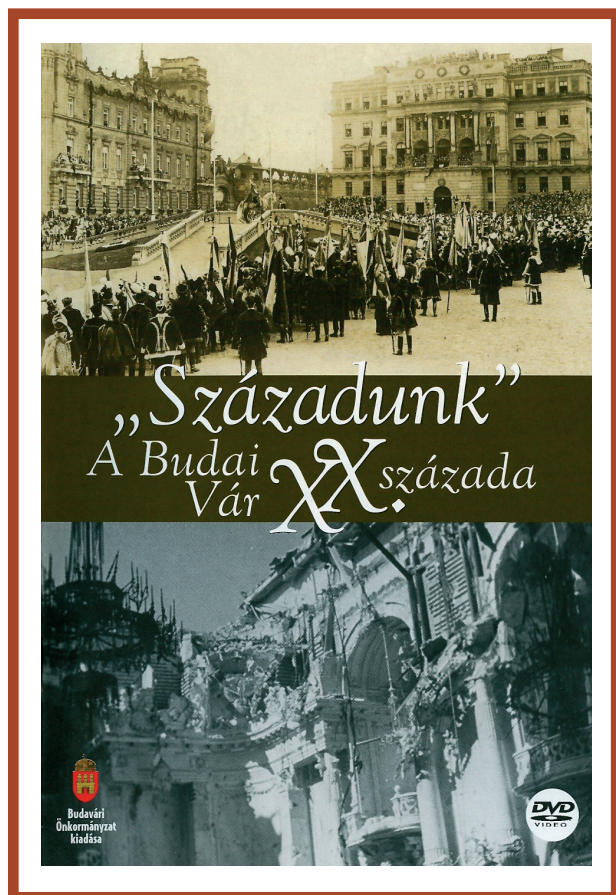
Rózsafalvi Zsuzsanna
rozsaafa.at.oszk.hu

TÖRTÉNELMI TANÚK – FILMEN

2009 novemberében a Budavári Önkormányzat kiadásában jelent meg DVD-n az OSZK Történelmi Interjúk Tárának nyolcvan perces filmösszeállítása, amely a Budai Vár múlt századi történelmének fontos állomásait idézi fel mozgóképen. A *Századunk - A Budai Vár XX. százada* című DVD különleges pillanatok tárháza, melyeket megörökített a film-felvevőgép: a Lumiere-testvérek felvétele a millenniumi menetről és a Lánchídról 1896-ból, Görgey Artúr 1908-as budapesti látogatása, IV. Károly király koronázása, a háborús évek Szent Jobb-körmenetei, az ostrom képei és 1956-ból Mindszenty József bíboros nemzetközi sajtótájékoztatója két nappal a kiszabadulása után.

Fél évvel később, a rendszerváltozás utáni első szabad választások 20. évfordulója alkalmából, elsősorban tudományos kutatók, a közép- és felsőoktatás-

ban tanító pedagógusok és diákok számára adta ki a Magyar Országos Levéltár az Országos Széchényi Könyvtár Történelmi Interjúk Tára közreműködésével a *Rendszerváltozás Magyarországon 1987-1990* című multimédiás DVD-t. A kiadványon az összefoglaló tanulmány, a részletes kronológia, a névmutató mellett addig alig feltárt levéltári dokumentumok és a nyilvánosság előtt kevésbé ismert audiovizuális archív anyagok szerepelnek a fordulat éveiből. Meghallgatható többek között egy eddig teljesen ismeretlen interjú is, amit a finn tévé készített Kádár Jánossal, amikor lemondott pozíciójáról, illetve utolsó, nyilvánosság előtt elmondott beszéde is. Az MSZMP politikai bizottsági ülésein készült hanganyagok mellé felkerültek a BBC és a Szabad Európa Rádió egykori felvételei, interjúk, riportok, amelyek az akkori ellenzék hangját képviselik.

Lukács Bea
lukacs.bea.at.oszk.hu

VÁLOGATÁS AZ OSZK TEMATIKUS SZOLGÁLTATÁSAIBÓL

Az elmúlt négy esztendőben számos tematikus összeállítás készült az Országos Széchényi Könyvtárban.¹ Az alábbi leírásokban röviden bemutatunk néhányat a multimédiás honlapok sorából és a rendszerint kisebb témát átfogó virtuális kiállításokból. A szolgáltatások közös vonása, hogy elsősorban az OSZK gyűjteményeire épülnek.

ERKEL FERENC-HONLAP

<http://erkel.oszk.hu>

Az Erkel Ferenc nevét viselő tartalomszolgáltatás a zeneszerző születésének 200. évfordulója alkalmából készült 2010-ben. Az elkövetkező esztendőben kiteljesedő honlap a tudományos élet és a közoktatás szereplői számára egyaránt tájékozási ponttá szeretne válni. A kezdeményezés elsődleges célja („kutatószoba”), hogy – előmozdítva a dokumentumok digitalizálását – hozzáférhetővé tegye az *Erkel-hagyaték* számos darabját, s hogy gyűjtőoldala legyen a velük kapcsolatos tudományos közléseknek, eredményeknek. Az Erkel-életmű minden egyes darabját külön bemutató adatlapok nem csupán *Legány Dezső* eddig használatos Erkel-műjegyzékének adatait dolgozzák fel, de tekintetbe veszik az elmúlt évtizedek fontos új kutatási eredményeit is, így a honlap elindulásával egy új, szabadon hozzáférhető és folyamatosan frissíthető műjegyzék jön létre. Az elkövetkezőkben folyamatosan feltölteni kívánt adatlapok azonban ezen kívül hozzáférhetővé teszik számos Erkel-mű kézirat oldalait, legfontosabb korabeli kiadásait és a színpadi művek librettóját is. Célunk, hogy ezzel is segítsük a tudományos kutatást, egyszerűbbé téve a nemzeti kincsek magas színvonalú digitalizált másolatainak elérését. A „tanulószoza” című összeállítás folyamatosan gyarapodó korszerű segédanyagként szolgálja a közoktatás szereplőit és minden érdeklődő felhasználót.

ÖRKÉNY ISTVÁN-HONLAP

<http://orkenyistvan.hu>

Az Örkény István életműve előtt tisztelgő honlap az *Örkény-család* és az OSZK között létrejött megállapodás eredményeként készült 2009 tavaszán. A folyama-

tosan gyarapodó honlapon – az Örkény-életmű legfontosabb szövegein kívül – multimédiás elemek, bibliográfiák, a család gyűjteményében illetve a nemzeti könyvtárban őrzött gazdag képanyag (kézirat, plakát, civil fotó, stb.), valamint hanganyagok, filmrészletek és számos egyéb érdekesség található. A honlap – a Színháztörténeti Tár gyűjteményére támaszkodva – nyomon követi az Örkény-művek befogadásának történetét, a drámaíró pályáját, hazai és külföldi bemutatóit egyaránt.

MÁTYÁS MESÉK – <http://matyasmesek.oszk.hu>

A nemcsak gyerekeknek szánt multimédiás honlapon közel kétszáz népmese – Kriza Ildikó és Kóka Rozália gyűjtései – valamint *Galeotto Marzio* Mátyás-történetei olvashatók. A digitális gyűjtemény arculatának ihlető motívumai a nemzeti könyvtárban őrzött korvínák iniciáléi, díszítései. A válogatott szépirodalmi bibliográfia és a Hunyadi Mátyásról szóló történelmi tanulmány mellett, számos mese is meghallgatható *Helyey László* színművész és a határon túli iskolák számára is meghirdetett mesemondó verseny döntőseinek előadásában. A Galériákban a Hunyadi Mátyással kapcsolatos miniatúrákból és metszetekből készült összeállítás, valamint *Jankovics Marcell* meseillusztrációi tekinthetők meg.

NYUGAT 1908 – <http://nyugat.oszk.hu>

A folyamatosan gyarapodó évfordulós honlap (2008) gazdag szöveges tartalmak és multimédiás elemek segítségével mutatja be a legendás irodalmi folyóirat történetét. A folyóiratot fórumukká választó alkotók (szerkesztők és szerzők) életművét rövid életrajz, pályakép, valamint műveik és a róluk szóló irodalom válogatott bibliográfiája ismerteti. A honlap képanyagát elsősorban a Kézirattárunkban őrzött archív és muzeális fényképek, első kiadások és kéziratok digitalizált részletei, köztük egyedi dokumentumok, továbbá Nyugat-címlapok alkotják. Hanganyagai között a nyugatos szerzők archív hangfelvételein kívül számos nyugatos vers szerepel neves előadóművészek tolmácsolásában, valamint megzenésített változatban is. Érdekességei közé

¹ A Jeles napok című szolgáltatás és a Balassi Bálint virtuális kiállítás a Neumann-házban indult útjára; 2007 januárja óta van az OSZK kezelésében.

tartoznak a Nyugat-év tiszteletére rendezett országos középiskolai szavalóverseny (2007) döntőseinek produkciói.

JELES NAPOK – <http://jelesnapok.oszk.hu>

A gazdag tartalomszolgáltatás a kalendárium, a nemzeti ünnepek, a világi és az egyházi ünnepek, a néphagyomány jeles napjai, a történelmi, az irodalmi évfordulók, a világnapok, valamint egyéb kiemelt magyar és nemzetközi napok témakörében kínál hiánypótló, több műveltségterületen is használható összeállításokat. A majd 16 000 elemet számláló – irodalmi és szakirodalmi szövegekből, hivatkozásokból, képekből, multimédiás anyagokból álló – digitális gyűjtemény több mint 1500 ünnepdala a felhasználók széles rétegei számára közvetít hasznos, művelődéstörténeti ismereteket.

HAYDN HÉTSZER VIRTUÁLIS KIÁLLÍTÁS

<http://haydn.oszk.hu>

A honlap a Nemzeti Erekllyetérben 2009 kora nyarán bemutatott emlékkiállítás virtuális változata. A képekkel, kottákkal illusztrált összeállítás hét téma köré szervezve mutatja be Haydn életművét: Az újíto, Az udvari karmester, A humorista, A hívo, A magánember, A híresség, A gyűjtő és Rádás.

KOSSUTH HANGJA VIRTUÁLIS KIÁLLÍTÁS

<http://mek.oszk.hu/kiallitas/kossuthhangja/>

A 2008-ban készült virtuális kiállítás a nemzeti könyvtár Zeneműtárában őrzött két fonográfhengeren fennmaradt ritkaság közzététele köré szerveződött. A fonográfhengereken annak idején Kossuth Lajosnak

az aradi vértanúk emlékműve felavatására szánt ünnepi beszédét rögzítették. A honlapon közzölt tanulmány mellett, megtekinthető Kossuth Lajos fonográfbba mondott beszédének saját kezű leirata, elolvasható a szöveg átírt változata, továbbá – számos más régi fotó között – Kossuth arcképe is látható a hangfelvétel készítésének idejéből.

BALASSI BÁLINT VIRTUÁLIS KIÁLLÍTÁS

<http://mek.oszk.hu/kiallitas/balassi>

A legjobb papír alapú szövegközlés felhasználásával készült multimédiás szolgáltatás oldalai megkönnyíthetik a XVI. századi szövegek befogadását, szem előtt tartva a tényt, hogy dallam és szöveg szorosan összetartoztak a régi magyar irodalomban. Egy-egy vers énekelt változata, és a tény, hogy Balassi Bálint sok verse egykori „slágerek” dallamára komponált „szöveg”, segítheti az értő befogadás előkészítését. A Balassi Bálint költészete, mint ihlető forrás menüpont 30 költeményt kínál, amelyek közül néhány a rájátszás, az evokáció jelenségének megfigyeléséhez is támpontot adhat.

LÁZÁR ERVIN VIRTUÁLIS KIÁLLÍTÁS

<http://mek.oszk.hu/kiallitas/lazar/>

Felső tagozatos és gimnazista diákokkal együttműködésben készült el a virtuális kiállítás, amely a már digitalizált Lázár Ervin művek felhasználásával, diákok különböző technikákkal készült illusztrációival kiegészülve állít emléket a 2006-ban elhunyt írónak.

Sudár Annamária

sudar.annamaria.at.oszk.hu

ZIRCI HÍREK

A zirci Reguly Antal műemlékkönyvtár 2010-ben is színes programokkal várta látogatóit. A kutatókönyvtári munka mellett számos egyéb esemény, színes műzeumi program, értékes tárlat és színvonalas előadás várt a Zircre látogatókra.

„festmény+táj”

A műemlékkönyvtár előterében 2010 április 1. és június 1. között került megrendezésre Földesi Barnabás fiatal festőművész alkotásaiból az a kiállítás, melyben az alkotó klasszikus tájképeket bújtatott új köntösbe, így több klasszikus előd által feltett kérdésre fogalmazta meg a saját érdekes választát, önálló és külön alkotásokat hozva létre. Meglátásairól, a tárlat koncepciójáról maga így vall: „Klasszikus tájképeket és absztrakt képeket festek. A klasszikusságot úgy értem, hogy az egy lezárt és befejezett festői nyelv, olyan átmenthető elemeinek a felhasználása, melyekkel nem utalok, nem idézek, hanem újrafoglalom a festészet problémáit. Ezek az átmenthető elemek egyrészt tehát maguk a festői problémák, melyekkel a holland barokk tájképfestők, Markó Károly vagy éppen a 18. század kismesterei foglalkoztak. Ezen elemek: a képcímen is felelhető motívumok, fényviszonyok, sablonos témák, kánonszerű képkivágások. Ezek megidézése nem elsődleges célja, csupán ismer-

rős díszletei képeimnek, melyek előtt, ha úgy tetszik, újrarájtszom a festészet nagy jeleneteit. Ezzel nem állítom, hogy a festészet nagy problémáihoz szükség van a klasszikus díszletekre, de én egyelőre itt mozgok otthonosan - a jövő feladata számomra, hogy ez mivel helyettesíthető. Másrészt nem csak kellékeket kölcsönzök a klasszikusoktól, hanem bizonyos minőségeket is. Ilyen minőségek számomra az anyagkezelés rutinja, tónus és színakkordok alkalmazása, a fény színekkel való ragyogtatása. Nem egyéni, összeteveszthetetlen kézjegy kialakításán dolgozom. A klasszikus tájkép klasszikus formáiban rejlő lehetőség érdekel. De ez a hatalmas anyag rám eső része az érdeklődésem és csodálatom spontán szelekciójával egyben személyes stílust is teremthet.”

A sikeres tárlat a művész utóbbi hét évben született alkotásait, vállalt kísérleteit mutatta be, mely először került gyűjteményes formában a nyilvánosság elé.

Barokk Termi Előadások

A műemlékkönyvtár „Barokk Termi Előadások” című rendezvénysorozata tudományos és minőségi irodalmi ismeretterjesztést tűzött a zászlajára. Ezzel a város és a környéke művelődésre kapható közönségét igyekszik elsődlegesen szolgálni. A témákat évfordulók, kiállítások szolgáltatók, melyek kapcsán neves meghívott előadók

értekeznek. A rendezvény elnevezését az előadások helyszíne, a könyvtár barokk terme adta, ahol ötven fő fér el kényelmesen, s ez rendszeresen meg is telik. 2010-ben a költészet napjához és az aktuális kiállításához kapcsolódóan Földesi Barnabás zirci festőművész beszélt a klasszikus festészethez való viszonyáról, Baksa Péter győri helytörténész pedig a költészet napja alkalmából a 20. századi katolikus költőkről tartott értékes előadást. Schiller Erzsébet, az ELTE BTK tanára és Jankovics József, az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatóhelyettese Ányos

Installáció a Gróf Széchenyi István emlékkiállításból. A „Lovakrul” a nemzeti könyvtár számára dedikált példánya, valamint Ilyés Antal és Lebó Ferenc érmei.

Pál, a Zirchez közeli Nagysztergáron született 18. századi költő, össze-gyűjtött munkáinak legújabb kötetét mutatta be.

Borest a műemlékkönyvtár barokk termében

Gróf Széchenyi István emlékkiállítás

Széchenyi István halálának 150. évfordulója alkalmából, az emlékéhez kapcsolódva szeptember 21.-én nyílt értékes tárlat Zircen a Műemlékkönyvtár termeiben. A megvalósításért egy közgyűjtemény és egy magángyűjtő fogott össze, azaz a nemzeti könyvtár és Egervölgyi Dezső. Előbbi Széchenyi István első, második kiadású munkáival, korabeli folyóiratokkal, értékes dokumentumokkal, utóbbi gazdag szobor, érem- és plakátgyűjteményével járult hozzá a kiállítás sikeréhez. A rendezők célja kettős volt, egyrészt a gróf nagy ívű életpályájának reprezentálása művei, cikkei segítségével, valamint a halála után kialakult kultuszának átfogó bemutatása, amelyet jól szolgálták a plakátok, szobrok, érmek és plakettek is, amelyeknek alkotói között Kisfaludy Strobl Zsigmond, Borsos Miklós és Csíkszentmihályi Róbert munkái is szerepeltek. A tárlók egy részében Széchenyi munkássága tematikusan jelent meg, de jelentősebb írásai külön-külön, érmek és egyéb műtárgyak társaságában kerültek a látogatók elé. A kiállításon unikumnak számított három olyan kötet az OSZK törzsgyűjteményéből, melyeket a gróf maga dedikált: az elsőt az édesapa által alapított nemzeti könyvtárnak, a következő kettőt pedig Eötvös Pálnak, illetve Fáy Andrásnak. A különlegességek közé tartozott a Magyar Tudományos Akadémia alapítóinak emléket állító érem-sorozat is, akárcsak Domonkos Béla kiállított szobra.

A tárlatot Boka László tudományos igazgató nyitotta meg, aki Széchenyi István életművét méltatva nem csupán a műveiről ismert és elismert alkotót, politikust, szerzőt, de az egyént, az eszméit valló, vállalkozó, ugyanakkor mély emberi félelmeit megélt Széchenyiről szólt, őt követve Egervölgyi Dezső mutatta be a rendezők, köztük e sorok írójának kiállítási koncepcióját a népes közönségnek. Boka László beszédében elmondta, hogy a gróf erényei közül mindenféleképpen kiemelendő a nevelésben való hit, az elvek melletti kitartás és a lehetetlenről, illetve annak határaitól való személyes meggyőződés fontossága. Mindezek jegyében ajánlotta a pub-

likumnak a kiállítás mottóját, amelyet Széchenyi István Béla fiához írt intelmeiben lehet olvasni: „... az áldozatban van a hazafiság.” A kiállítás december 31-ig volt látható.

Bor és irodalom

A Múzeumok Őszi Éjszakáján az intézmény egy izgalmas borkultúra esttel várta az érdeklődőket. Az est Márton napra esett, amikor a hagyományok szerint megkóstolják az újbort, és idén stílszerűen Széchenyi István borászatról vallott gondolatai jegyében telt. A rendezvényhez sikerült megnyerni a badacsonyi Borbély Családi Pincészetet, akik Széchenyi gondolataihoz illő kiváló minőségű borokat biztosítottak kóstolásra. Badacsony régóta kötődik Zirchez, hiszen a ciszterci szerzetesrendnek – a műemlékkönyvtár alapítóinak – e borkörzetben voltak a legnagyobb szőlőbirtokaik. A borkörzet vezető borásza mutatta be. A kóstolás közben, kapcsolódva az aktuális kiállításhoz, a műemlékkönyvtár vezetője, e sorok írója idézte többször Széchenyi gondolatait a magyar borról, bortermelésről és borkereskedelemről. A gróf többek között ebben a témában is maradandóan nyilatkozott, a Világ című folyóiratban több oldalt szentel neki, naplójában pedig humoros feljegyzések is olvashatók boros kalandjairól, de még fiának, Bélának is írt intelmeiben az értékes nedűről. Az est iránti érdeklődés újfent bebizonyította, hogy a mértéktartó borfogyasztás jól megfér az irodalmi gondolatokkal.

Németh Gábor
gnemeth.at.oszk.hu

NEHÉZ SZERELEM

VAS ISTVÁN SZÁZ ÉVE

2010 októberében a Kézirattárban nyílt kiállításunkkal Vas István születésének századik évfordulójára emlékezünk. Bemutatónk az író pályájának fontos pillanatait jelenítette meg a hagyatékban fellelhető életrajzi dokumentumokkal, és a *Nehéz szerelem* önéletrajzi regény szereplőinek leveleivel, fotóival.

Az olvasni szerető gyermeket a Berzsenyi Gimnázium kitűnő irodalom tanára, Vajthó László tette tudatos olvasóvá s a magyar irodalom, mindenekelőtt Arany János hívévé. Vas István zsidó származású és vallású (nagyapja Bátaszéken volt rabbi) polgári családban született. Apja tehetséges üzletember, aki két szempontot tartott fontosnak: a racionalizmust és a pénzt. Kamaszodó fia ellenkezéssel, lázadással válaszolt az apai kívánságra, hogy ő is kereskedő, üzletember legyen. Csupán az önállóság s a távollét a családi környezettől fogadtatta el vele, hogy Bécsben kereskedelmi tanulmányokat folytasson. Az idegen város könyvtárakat is jelentett, ahol irodalmi tájékozottságát bővíthette.

Itthoni első irodalmi próbálkozásait Kassák Lajos lapjában, a Munkában jelentette meg. Az avantgárd vonzásából hamar elszakad, részben személyes okok, részben Kassák kemény dogmatizmusa miatt. Bécsben ismerte meg későbbi feleségét Nagy Etelt (Kassák Lajos nevelt leányát), aki itt táncművészetet tanult. Hazatérve hivatalnoki állást vállalt a Standard Villamossági Rt. újpesti gyárában, hogy Etivel megteremthessék független életüket, ugyanis mind a Kassák, mind a Vas család viharosan ellenezte kapcsolatukat. Tisztviselői állása mellett, olykor számlák háttára is írogatva, „ómódi konzervatív” költő akart lenni. Első kötete, az *Őszi rombolás* 1932-ben jelent meg. Rövidesen a Nyugat munkatársai közé számított, először versekkel jelentkezett, majd rendszeresen publikált kritikákat is. Kosztolányit és Babitsot személyesen is megismerte, ami újabb inspirációt, szellemi távlatokat nyitott meg előtte.

A 30-as években kortársi kapcsolatai is kiépültek, ekortól a generációs antológiák rendszeres szerzőjének számított. Gyakori szereplője volt a Vajda János Társaság irodalmi estjeinek, s a Magyar Rádió költői műsorainak. Ekkor már a Nyugat úgynevezett harmadik nemzedékének költői közt elismert alkotó.

Az 1940-es évek állandó fenyegetettségében létezését a műfordításba menekülés teszi némiképp elviselhetővé.

Radnóti Miklóssal együtt fordítja Apollinaire verseit, közben oldódik kettőjük egymás iránti idegenkedése is. Az intenzív műhelymunka szomorúan rövid, bensőséges barátsággá lesz. Munkába menekülnek a mindkettőjüket megnyomorító zsidótörvények elől, később a munkaszolgálatos behívások teszik zaklatottá életüket. Radnóti nem akart menekülni, sorsát jól ismerjük. Vas Istvánt környezete, elsősorban élettársa, Kutni Mária bátorsága segítette a kritikus pillanatokban, majd a német bevonulás után, az ostrom hónapjaiban Ottlik Géza nyújtott menedéket Riadó utcai lakásában. Vas egy spirálfüzetben vezetett naplója (Ostromnapló) és a *Március-tól–márciusig* versfüzére örökítette meg e vészterhes napokat. Az ostrom utáni első vészterhes szavakat („Pest felszabadult romjai / Jaj nem tudok ujjongani” *Februári jegyzetek*) nemsokára remény követi, hogy új, szociális világ épül, amiről ifjúkora óta álmodott. Belép a Magyar Kommunista Pártba. Az új kormány Belügyminisztériumában számvevőségi főtanácsos lesz, ami idegen tőle, de szükséges a megélhetéshez, majd Illés Endre hívására a Révai Kiadó lektoraként, szerkesztőjeként dolgozik. 1947-ben megjelent kötete, a *Kettős örvény* az elmúlt évtized emberi, érzelmi megpróbáltatásait tükrözi. A vergődést két asszony között, egyikhez már csak a felelősség és hála köti, a másikhoz az új szerelem.

1948-ig sűrűn publikált folyóiratokban (Magyarok, Válasz). 1947-ben ösztöndíjjal Olaszországba utazott, ahol antikvitás iránti vonzalma új benyomásokkal gazdagodott, *Római pillanat* című kötete az olasz út költői termésének számít. 1948-ban ő lesz az államosítás előtti utolsó Baumgarten-díj egyik kitüntetettje.

A berendezkedő hatalom az írói véleményt és szabadságot drasztikusan korlátozta. Miután néhány kritikai vitában megbélyegzik, Vas beszünteti a publikálást. Kéri, hogy kiléphessen a pártból, ami csak hosszú hónapok fenyegetései, vitái után sikerül. („Ha milliók lépése dobban is / Nem tűröm el, hogy zárt rendbe tereljen, / Szabad leszek, ha kell magamban is” – *Kérdező idő*)

Ekkortól visszavonul kiadói munkájába, s fordít. Műfordítói teljesítménye az ókori irodalomtól a kortárs külföldi szerzőkig terjed. („Köszönöm nektek, nyájas óriások / Hogy elnémulva sem hallgattam el / Hogy tiltott hangom hangotokon át szól / Schiller és Goethe, Shakespeare, Molière” – *A fordító köszönete*)

Földesi Ferenc találó szavakkal idézte meg
Vas István alakját

A Manuscriptorium kiállítóterben lévő tárlókban felvillantak Vas István életének társai: a soha el nem felejtett, fiatalon elhunyt felesége Nagy Etel táncosnő, Kutni Mária, az életét megmentő második feleség, s végül Szántó Piroska festőművésznő, akivel hosszú évtizedeket éltek egyetértésben és egymás alkotói munkáját támogatva.

A *Nehéz szerelem, Mért vijjog a saskeselyű, Azután* önéletrajzi regényfolyama más és más körben átélt élményeit, tanulóéveit, baráti és érzelmi kapcsolatait, irodalmi vitáit több oldalról körbejárva, megvilágítja

magyarázza az írói életút választásait. Az önvalomás azonban befejezetlen maradt. A hagyatékban fennmaradt *Feloldozás* az 1945 utáni évek krónikája lehetett volna, de az elkészült öt fejezet csak a háború utáni hónapok néhány eseményéről szól. (A *Feloldozás* a *Holmi c.* folyóiratban 1992-ben jelent meg.)

A kiállításon Szántó Piroska ragyogó életörömet sugárzó festményei is helyet kaptak, melyek a „minden jelben” fölfedezhető élettársat rejtették a virágok közé. A festményeket a szombathelyi Képtár szíves hozzájárulásával állíthattuk ki.

Nemeskéri Erika
nemeskeri.erika.at.gmail.com

OPERA ÉS NEMZET

Halálának 200. évfordulója alkalmából tavaly Joseph Haydnra emlékezett a világ – arra a zeneszerzőre, akinek kézírataiból a nemzetközi összehasonlításban is leggazdagabb gyűjtemény éppen az Országos Széchényi Könyvtárban található. Zeneműtárunk ennek megfelelően nem csupán a *Haydn hétszer* című, saját kiállítással, de a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetével összefogva egy Haydn Magyarországgal való kapcsolatát bemutató, nagyszabású tárlat társrendezőjeként is központi szerepet játszott az emlékében.

Az idei esztendőben újabb évforduló rótt hasonlóan nagy feladatot munkatársainkra: Erkel Ferenc születésének bicentenáriuma. Egyedülálló Erkel-gyűjteményünk magja még a 20. század első évtizedében jött létre, amikor a nemzeti könyvtár megvásárolta a zeneszerző kézíratos hagyatékát, benne Erkel legjelentősebb műveinek – köztük a *Himnuszna*, a *Hunyadi Lászlónak* vagy a *Bánk bánna* – eredeti kézírataival. A gyűjtemény 1954-ben jelentősen gazdagodott az egykori Népszínház kottaanyagának beérkezésével, majd a '80-as évek elején hozzánk került

az Operaház kottatárának archív állománya is – ezzel a Zeneműtár még inkább az Erkelrel kapcsolatos zenei források csaknem teljességét őrző, központi gyűjteménnyé vált. Ezt a bőséges anyagot ráadásul szervesen kiegészíti a Nemzeti Színház – jelenleg már a Színháztörténeti Tárlatban őrzött – könyvtári és töredékes irattári anyaga, illetve az ugyancsak az Erkel-hagyatékból érkezett számos írásos dokumentum, amelyek ma a Kézirattár gyűjteményét gazdagítják.

E rendkívüli jelentőségű forrásanyag bemutatásának reményében kérte fel a Zenetudományi Intézet könyvtárunkat, hogy – hasonlóan a tavalyi, *Haydn és Magyarország* című kiállításhoz – az idei évben is társrendezőként segítse a bicentenáriumi megemlékezés-sorozat központi tárlatának létrehozását. Az együttműködés ráadásul ezúttal még szélesebb körűvé vált, mint 2009-ben, hiszen míg Haydn életművével kapcsolatban egyértelműen a Zeneműtárra hárult a vezető szerep, Erkel operaszerzői és karmesteri tevékenysége folytán ezúttal a Színháztörténeti Tárlat munkatársainak – kiváltképp Somorjai Olgának – a szakértelme is kulcsszerephez jutott a kiállítás arculatának megtervezésekor.

Részlet a kiállításból, háttérben a felnagyított színpadteranggal

A Zenetörténeti Múzeumban (1014, Budapest, Táncsics Mihály u. 7) október 1-én megnyílt kiállítás forgatókönyvét a Zenetudományi Intézet igazgatója, Tallián Tibor dolgozta ki. Amint arról az *Opera és nemzet* cím is tanúskodik, célja sokkal több volt Erkel pályájának és kompozícióinak bemutatásánál: a kiállítás e központi életmű köré csoportosítva a 19. századi magyar operakultúra egészének áttekintését tekinti feladatának. A négy terem közül az első azt a folyamatot követi végig, amelynek során Erkel előbb sorra megismerkedett a korabeli zenés színház legfontosabb tradícióival, majd maga is továbbvivőjévé és újrafogalmazójává lett azoknak. A Gyulán töltött gyermekévek alatt a főúri kastélyszínházi gyakorlat maradványaival, majd a pozsonyi diákévek során a városi német operajátszással került kapcsolatba; Kolozsvárott pedig az első magyar állandó színház látogatása ébreszthette rá a magyar stílusú műzene megteremtésének fontosságára. A budai Nemzeti Játékszín karnagyaként az 1830-as évek közepén már e célnak szenteli erejét, majd – a német Városi Színháznál töltött bő egy éves epizódot követően – 1838 januárjától a pesti Magyar (később Nemzeti) Színház zenei vezetőjeként hozza létre azt az együttest, amely immár a kor legigényesebb operáinak megszólaltatására is kísérletet tehetett, s egyszersmind saját műveinek is előadója lett. A gazdag képi anyag nem csu-

tágítva az *Opera és világ* témát járja körül. Utóbbi természetesen ugyancsak szorosan kapcsolódik Erkel személyéhez, hiszen annak a nemzetközi repertoárnak a kialakításában, amely az 1830-as évek végétől a '70-es évek kezdetéig a Nemzeti Színház színpadán megszólalt, jelentős mértékben az ő ízlése és ítélete volt meghatározó. Ebben a teremben tűnik fel az egész kiállítás talán legemlékezetesebb látványeleme: egy teljes zenekari árok a hozzá tartozó valamennyi hangszerrel – mi több, a színház-élmény illúzióját a hátfalat beborító színpadkép és az oldalfalakra festett páholysor teszi teljessé. (Még izgalmasabb, hogy ez a kulissza egy korabeli ábrázolást reprodukál, melynek alig tenyérnyi méretű eredetije a terem túlsó oldalán látható.) Az egyes vitrineket végigjárva nem csupán a kor népszerű operaszerzőit fedezhetjük fel Rossinittól Verdiig, Meyerbeertől Massenet-ig, Webertől Wagnerig, de éppígy megismerkedhetünk a Nemzeti Színház legjelentősebb énekes-egyéniségeivel, néhány dokumentumon keresztül pedig bepillantást nyerünk az Erkel vezette „operaüzem” mindennapjaiba is.

A következő terembe egy kis átjárón keresztül vezet utunk, melynek középpontjában Stróbl Alajos Erkel-mellszobra áll, falait pedig a zeneszerző operáinak különféle előadásaihoz kapcsolódó színlapok másolatai borítják. Az *Opera és történelem* kapcsolatának szentelt

Az „Opera és a nép” terem részlete

pán e helyszíneket, illetve a hozzájuk kapcsolódó repertoárt illusztrálja bőségesen, de bemutatja a drámával szemben sokáig másodrendűnek tekintett nemzeti opera emancipációjáért vívott harc számos jeles alakját, az „operaháború” résztvevőit is.

Míg az első terem – a kiállítás egészéhez hasonlóan – *Opera és nemzet* címet visel, a második a perspektívát

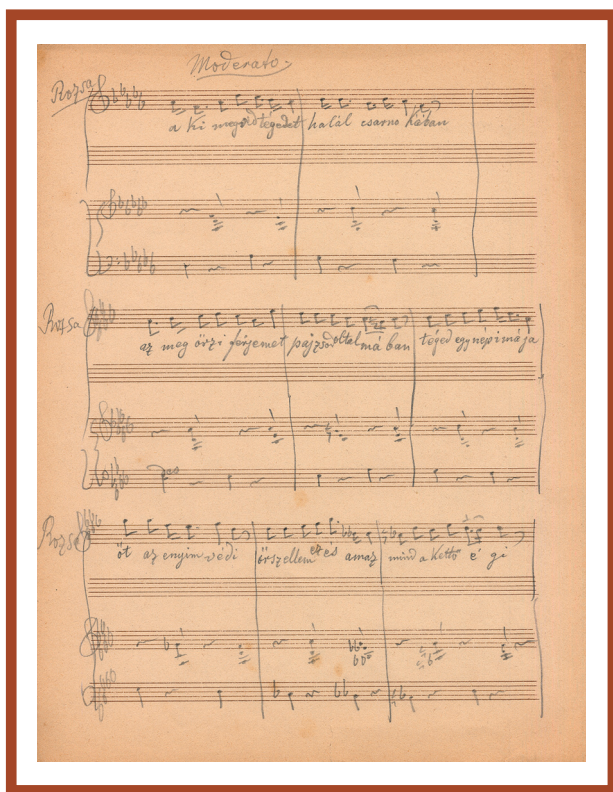
harmadik tematikus szakasz ennek megfelelően az Erkel-életmű fő vonulatát tekinti át az úttörő *Bátori Máriától* (1840) a példátlan sikert arató *Hunyadi Lászlón* (1844) és *Bánk bánon* (1861) át egészen a kortársak által egyre értetlenebbül fogadott *Dózsa Györgyig* (1867) és *Branckovics Györgyig* (1874), sőt a már jelentős részben Erkel fia, Gyula által komponált *István királyig* (1885). Mint a bejáratnál kifüggesztett molinó emlékeztet rá, a 19. század magyar művészei

„a nemzet megszületését a »régi dicsőség« újjászületésének programjaként fogalmazták meg”, így a középkorba helyezett cselekvények mögül a kortársak könnyűszerrel kihallották a nekik szánt, közvetlen politikai üzenetet. A Zeneműtár kölcsönzött dokumentumai közül ebben a teremben kaptak helyet az Erkel-operák eredeti, kéziratos partitúrái; ezeket a hozzájuk kapcsolható gazdag dokumentumanyag – plakátok, színpadképek, jelmeztervek és portrék sora – egészíti ki túlnyomórészt a Színháztörténeti Tár gyűjteményéből. Ugyancsak e ter-

met díszíti a kiállítás számára kölcsönzött két legismertebb festmény: Ipoly Sándor *Erkel Ferenc géniusza* című munkája a Magyar Nemzeti Galériából és Györgyi (Giergl) Alajos Erkel-portréja a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből (utóbbi intézmény egyébként egyszerűsind a kiállítás harmadik tárrendezője is). Említésre méltó végezetül az a fontos forráscsoport, amelyet a megnyitón még mint „Erkel Gyula hagyatéki le-tétet” kellett bemutatnunk, azóta azonban – az egész kiállítást is támogató Balassi Intézet hozzájárulásának köszönhetően – már megvásárolhattunk az Országos Széchényi Könyvtár számára. E gyűjteményrész most kiállított néhány kottakézirata számos újdonsággal szolgál Erkel Ferenc utolsó, befejezetlen operájával, a *Kemény Simonnal* vagy éppen egy eddig teljesen ismeretlen operatervvel kapcsolatban – a hagyatéka a közeljövőben esedékes részletes feldolgozása bizonyára további, hasonló jelentőségű felfedezésekkel is szolgál majd.

Erkel két, az *Opera és történelem* téma keretében nem tárgyalt színpadi művével a negyedik és egyben utolsó te-

Vázlat a Kemény Simon c. operához az Erkel Gyula-hagyatékából

Alternatív javaslat a kinagyított színpadképhez

remben ismerkedhetünk meg, melynek felirata *Opera és nép*. Feltűnő, hogy mind a *Sarolta* (1862), mind pedig a *Névtelen hősök* (1880) vígoperai cselekvénye népi közegben játszódik, egyúttal azonban katonai mellékszálal is tartalmaz – ennyiben tehát a komikus történet végső soron összekapcsolódik az előző terem történelmi témáival. A két mű hátterét felrajzolva ugyanakkor mind az előzményekkel – Bartay András vagy Doppler Ferenc hasonló milióban játszó műveivel –, mind pedig a „könyvedebb”, elsősorban népszerű dallamok feldolgozására épülő társműfaj, a népszínmű néhány jellegzetes példájával is megismerkedhetünk.

A rendkívül látványos kiállítás 2011. augusztus 28-ig várja a látogatókat, és feltétlenül az Országos Széchényi Könyvtár az Erkel-évhez való kiemelkedő hozzájárulásának tekinthető. Éppily fontos azonban, hogy a zeneszerző születésnapja előtt néhány nappal, november 4-én a Tartalomszolgáltató Osztály, a Zeneműtár és a Színháztörténelmi Tár együttműködése nyomán megnyílt Erkel-honlapunk is (erkel.oszk.hu), amely a folyamatos feltöltésnek köszönhetően a tervek szerint a jövő év elejére fogja immár közelítő teljességgel tükrözni a nemzeti könyvtár gazdag Erkel-gyűjteményét. A Zeneműtár munkatársainak évfordulós feladatai ezt követően sem zárulnak le, hiszen 2011-ben Liszt Ferenc születésének 200. évfordulójára emlékezünk majd – a már előrehaladott tárgyalások szerint többek között egy újabb, a Zenetudományi Intézettel együttműködve létrehozandó kiállítással is.

Mikusi Balázs
mikusi.at.oszk.hu

„15 ÉV – 15 KÖNYV”

A MAGYAR ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁR 15 ÉVES FENNÁLLÁSÁRA

A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) a hazai Internet egyik legrégebb és legnépszerűbb szolgáltatása. A Nemzeti Információs Infrastruktúra Program (NIIF) támogatásával 15 éve indult el az első szolgáltatása, amely a mai napig működik a mek.iif.hu címen. 1999-ben a szolgáltatás mögé állt az Országos Széchényi Könyvtár, egy külön osztály jött létre a MEK üzemeltetésére, fejlesztésére. Ugyancsak 1999-ben jött létre a Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület is, amely közhasznú civil szervezetként igyekszik támogatni a MEK tartalomszolgáltatásait, ösztönözni az online publikációt, elősegíteni a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyegyenlőségét, valamint segíteni a határon túli magyaroknak digitális kulturális örökséghez való hozzáférését.

2003-ban megújult külsővel és tartalommal, továbbfejlesztett szolgáltatásokkal már a mek.oszk.hu címen vált elérhetővé. Az idők során a MEK tartalomszolgáltatása kiegészült elektronikus folyóiratokkal, így indulhatott el 2004-től az Elektronikus Periodika Archivum és Adatbázis (EPA). Az EPA egyszerre törekszik teljeskörűen nyilvántartani mind az online vagy offline digitális folyóiratokat, másrészt egy szűkebb gyűjtőkörben ezeket a MEK-hez hasonlóan archiválja, és egységesen szolgáltatja az epa.oszk.hu címen. 2007-ben egy harmadik adatbázis egészítette ki a könyveket és e-folyóiratokat kezelő szolgáltatásokat, a Digitális Kép-archívum (DKA) már az online képi dokumentumokat, fotógyűjteményeket archiválja szelektíven a keptar.oszk.hu címen.

Az évek során a MEK-et üzemeltető, gyarapító könyvtárosok egyre bővülő csapata sokat tett azért, hogy az Interneten értékes és hasznos tartalomszolgáltatással álljanak a felhasználók rendelkezésére, népszerűsítsék a világhálót. A MEK stabil, régóta működő szolgáltatásai a könyvtárak értékeit, társadalmi hasznosságát képviseli a világhálón. A dokumentumok gyűjtése és szolgáltatása mellett számos kapcsolatra tettek szert támogató magánemberek, tudományos kutatóintézetek, egyetemek, civil szervezetek, könyvtárak között. A dokumentumok szolgáltatása mellett folyamatosan segítenek a hozzájuk forduló felhasználóik számára.

A MEK 15 éves évfordulója előtt tisztelegve indította a MEK Egyesület (mek.oszk.hu/egyesulet) a „15 év – 15 könyv” programot. Elgondolásunk az volt, hogy kezdetként megnyerünk 15 hazai és határon túli szerzőt, akik egy (sőt néhányan több) kötetüket is a MEK-nek adományozták az interneten való közzététel céljára. Szándékunk és elsődleges célunk az volt, hogy az akcióval ösztönözzük, hogy minél több színvonalas kortárs magyar könyv legyen elérhető digi-

tális formában az interneten, hiszen mindnyájan, elektronikus könyvtárosok és az e-könyvek és e-könyvtárak felhasználói is fájdalmasan érezzük a kortárs hazai könyvtermés hiányát a kibertérből! Különösen kiáltó ez a hiány, amikor összehasonlítjuk helyzetünket az európai vagy tengerentúli állapotokkal. Természetesen száz vélt vagy valós ok nehezíti a kibontakozást. Talán a legjobban a nem kis korlátot jelentő szerzői jog vagy legalább annak „árnyéka” nehezíti a szerzők és kiadók illetve e-könyvtári szolgáltatások egymásra találását. Akciónkat ezért arra is szerettük volna felhasználni, hogy leszámoljunk azzal a mítosszal, ami azt sugalmazza, hogy csak a régi, „lejáró jogú” művel érdemes foglalkozni a hálózaton. A művek várják, hogy e „másik nyilvánosságban” is publicitást nyerjenek, csak néhány lépés távolságra vagyunk a sikertől. E 15 mű esetében minden különösebb nehézség nélkül találkozott a szerzői és kiadói szándék az elektronikus nyilvánosság kívánatával. Az évfordulós programunkat tervezzük évente megismételni, folyamatosan bővítve kortárs szerzők, könyvek számát gyűjteményünkben, s folyamatosan életben tartva a „hitet” is, hogy mindez könnyen lehetséges, ha megvan hozzá a kétoldalú szándék, tisztelet és akarat. A felajánlott és a MEK-re került művekről készült honlap a mek.oszk.hu/html/15.html címen található.

A 15 könyv:

Szerző	Mű címe
Bartis Attila	Tizenegy novella
Berg Judit	Mesék a Tejúton túlról
Bödök Zsigmond	Magyar feltalálók a közlekedés történetében
Csányi Vilmos	Malion és Thea
Darvasi László	A vonal alatt
Heller Ágnes	A filozófia radikalizmusa
Hévizi Ottó	A megfontolás rítusai
Kenyeres Zoltán	Megtörtént szövegek
Lőrincz L. László	A kicsik
Nemeskürty István	Requiem egy hadseregért
Nyíri Kristóf	A Monarchia szellemi életéről
Szilágyi Szabolcs	Varsói krónika
Vajda Mihály	Mesék Napnyugatról
Vekerdi József	Cigány nyelvjárási népmesék
Zimányi Vera	Lepanto, 1571

Drótos László

mekdl.at.iif.hu

Moldován István

moldovan.istvan.at.oszk.hu

Zimányi Magdolna

mzimanyi.at.sunserv.kfki.hu

DÍJAZOTTJAINK 2010-BEN

A Szép Magyar Könyv 2009 verseny fősűrijének döntése értelmében az alábbi, Kossuth kiadóval közös köteteink nyertek oklevelet:

Ismeretterjesztő kategória: **Plihál Katalin**: Magyarország legszebb térképei 1528-1895.

Tudományos művek, szakkönyvek, felsőoktatási kiadványok kategória: **Boka László – Ferenczyné Wendelin Lídia** (szerk.): Gyűjtők és gyűjtemények.

Miniszterelnöki különdíj: **Plihál Katalin**: Magyarország legszebb térképei 1528-1895.

A Magyarország legszebb térképei könyv díjait a szerző, **Plihál Katalin** vette át (az Ünnepi Könyvhét nyitónapján, 2010. június 3-án)

Bibliotéka Emlékérem: **Szabó Ferenc** (2010. január 22-én, a Magyar Kultúra Napján)

Széchenyi Ferenc-emlékérem: **Pusztai Ágnes** (2010. április 28-án, a Széchenyi-emléknapon)

Akadémiai Díj: 2010. május 3-án **Madas Edit**, az MTA doktora, az Országos Széchenyi Könyvtár Res Libraria Hungariae kutatócsoportjának vezetője a Magyar Nyelv Éve alkalmából megrendezett „Látjátok feleim...” Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század végéig című kiállítás rendezéséért és a kiállítás katalógusa szerkesztéséért Akadémiai Díjat kapott.

Szinnyei József-díj: **Hangodi Ágnes** (2010. október 22-én)

Az Országos Széchenyi Könyvtár Örökös Tagja kitüntető címet a könyvtár alapításának 208. évfordulóján rendezett Alapítási Ünnepeken (2010. november 25.) **Eckhardt Mária** kapta meg.

Doktori védések

Baumgartner Bernadett: *Kisebbség a kisebbségben. A Szatmármegyei németek a két világháború között.* /PTE BTK/

Boreczky Anna: *A Budapesti Concordantiae Caritatis.* /ELTE BTK/

Danku György: *Kozmográfia és kogníció.* /ELTE TTK/

Mikusi Balázs: *From Convivial Pastime to Nationalist Propaganda: A History of the Secular Partsong in Germany c1780-c1815.* (magyarul: *A társas szórakozástól a nacionalista propagandáig: a többszólamú világi dal története Németországban 1780 és 1815 között*) /Cornell University, Ithaca, N.Y./

Németh András: *Imperial Systematization of the Past Emperor Constantine VII and His Historical Excerpts.* (magyarul: *A múlt császári újrarendszerezése: VII. Konstantin császár és történeti kivonatai*) /CEU/

Pergér Péter: *Fehér foltok a Tótfalusi-betűk történetében.* /ELTE BTK/

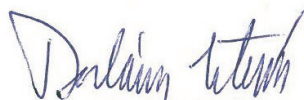
Tóth Máté: *A szemantikus web. Könyvtárak a szemantikai paradigmában.* /ELTE BTK/

A SZÉP MAGYAR KÖNYV 2009
VERSENYEN A
KOSSUTH KIADÓ – ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
PLIHÁL KATALIN
MAGYARORSZÁG LEGSZEBB
TÉRKÉPEI
1528–1895

CÍMŰ KÖNYVÉVEL
BAJNAI GORDON
MINISZTERELNÖKI KÜLÖNDÍJÁT
NYERTE.

BUDAPEST, 2010. JÚNIUS 3.

BALÁZS ISTVÁN
A FŐZSŰRI ELNÖKE

BARNA IMRE
A MAGYAR KÖNYVKIADÓK
ÉS KÖNYVTERJESZTŐK
EGYESÜLÉSÉNEK ELNÖKE

Tipográfus, burkoló- és kötéstervező: Kemény Zoltán

SZÉP MAGYAR KÖNYV